Posodobitve pouka v gimnazijski praksi

LATINŠČINA

Barbara Damjan
Robert Čepon
Dragica Fabjan
Nataša Homar
Andreja Inkret
Katjuša Kolar
Tomaž Kremžar
Aleksandra Pirkmajer Slokan
dr. Janja Žmavc

Posodobitve pouka v gimnazijski praksi

Latinščina

Uredila: Barbara Damjan
Avtorji: Barbara Damjan, Robert Čepon, Dragica Fabjan, Nataša Homar, Andreja Inkret, Katjuša Kolar, Tomaž Kremžar, Aleksandra Pirkmajer Slokan, dr. Janja Žmavc
Strokovni pregled: dr. Matej Hriberšek in Bojana Tomc
Jezikovni pregled: Barbara Damjan

Izdal in založil: Zavod RS za šolstvo
Predstavnik: mag. Gregor Mohorčič
Urednica zbirke: Alenka Štrukelj
Oblikovanje: Irena Hlede
Postavitev in tisk: Littera picta, d.o.o.

Naklada: 150 izvodov
Prva izdaja, prvi natis
Ljubljana, 2010

Publikacija je brezplačna.

Zahvaljujemo se Slovenskemu etnografskemu muzeju za uporabo slikovnih gradiv, ki smo jih uporabili za grafično opremo publikacije.

Zbirka knjig Posodobitve pouka v gimnazijski praksi je nastala v okviru projekta Posodobitev gimnazije – Posodobitev učnih načrtov, ki sta ga vodili dr. Amalija Žakelj, vodja projekta, in mag. Marjeta Borstner, namestnica.

Izid publikacije je omogočilo sofinanciranje Evropskega socialnega sklada Evropske unije in Ministrstva za šolstvo in šport.

Zavod Republike Slovenije za šolstvo | Republika Slovenija, Ministrstvo za šolstvo in šport | Naložba v vašo prihodnost, Operacijo delno financira Evropska unija, Evropski socialni sklad

© Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2010
Vse pravice pridržane. Brez založnikovega pisnega dovoljenja gradiva ni dovoljeno reproducirati, kopirati ali drugače razširjati. Ta prepoved se nanaša tako na mehanske (fotokopiranje) kot na elektronske (snemanje in prepisovanje na karšenkoli pomnilniški medij) oblike reprodukcije, razen delov, kjer je to posebej označeno.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

37.091.3:811.124(082)

POSODOBITVE pouka v gimnazijski praksi. Latinščina / Barbara Damjan ... [et al.]. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Zavod RS za šolstvo, 2010

ISBN 978-961-234-929-5

1. Damjan, Barbara

253533696

VSEBINA

UVOD *(Barbara Damjan)* 5

1 PRIMERI VPELJEVANJA NOVOSTI V PRAKSI 7

1.1 Mitologija za vsakdanjo rabo *(Andreja Inkret)* 9

1.2 Latinski napisi v Mariboru *(Katjuša Kolar)* 15

1.3 Saxa loquuntur ali kako nam kamniti spomeniki razkrivajo antično preteklost *(Barbara Damjan)* 32

1.4 Epigrafska delavnica Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije *(Aleksandra Pirkmajer Slokan)* 55

1.5 Rimska književnost: M. Tullius Cicero *(Robert Čepon)* 88

1.6 Rimsko suženjstvo *(Nataša Homar)* 97

1.7 Rimsko pravo in dostojanstvo človeka *(Tomaž Kremžar)* 109

1.8 Antična šola *(Dragica Fabjan)* 120

1.9 Retorika *(Janja Žmavc)* 132

Legenda:

Dovoljeno kopiranje in razmnoževanje za potrebe pouka.

Uvod

NON NOVA, SED NOVE

Barbara Damjan

V didaktičnih priporočilih posodobljenega učnega načrta za latinščino beremo, da »učitelj najlaže doseže dejavno sodelovanje dijakov tako, da pri pouku uporablja čim raznovrstnejše oblike dela ter pri tem ustvarja miselno in čustveno napetost, ki izzove razum in srce dijakov, nova snov naj jim bo zato predstavljena kot uganka, ki jo rešujejo ob učiteljevi pomoči, ne pa kot novo učno dejstvo«.[1] Učitelj je zato danes, ko mu je tako rekoč odvzeta vloga prenašalca znanja (na kateri je nekoč temeljila učiteljeva avtoriteta), postavljen pred velik izziv: kako bo kot spodbujevalec in organizator dijakovega učenja pri dijakih dosegal navdušenje, kako jih bo usposobil za učenje in jih opozarjal na kakovost njihovega znanja.

Če za večino gimnazijskih predmetov, še zlasti tujih jezikov, velja, da je na voljo veliko učnega gradiva in da je izbira zaradi tega težka, potem za latinščino velja, da je na voljo zelo malo gradiva, še zlasti tistega, ki bi ga prispevali slovenski latinisti. Toliko bolj dragocena bo torej pričujoča publikacija, za katero si želimo, da bi bila predvsem izhodišče idej, ki bi jih lahko nadgrajevali v spletni učilnici ali v katerem drugem resničnem ali virtualnem prostoru in ki bi pripeljale do tesnejšega in plodnejšega sodelovanja učiteljev latinščine.

Non nova, sed nove – ne nekaj novega, ampak na novo – bi se lahko glasil moto sodobnih smernic pouka (ne le) latinščine, saj se posodobitev poleg nekaterih vsebinskih sprememb nanaša predvsem na to, katere pristope izbrati in kako doseči zastavljene cilje. Publikacija *Posodobitve pouka* (latinščine) *v gimnazijski praksi* si za izhodišče postavlja prav to vprašanje.

Jezik je socialno-kulturni fenomen, zato je treba za razumevanje jezikovnih enot ter njihovo pravilno rabo poznati tudi socialne in kulturne konvencije nekega okolja in dobe; to pa je mogoče samo, če učenje izhaja iz konteksta oz. vsebinsko integralnega besedila.[2] Zato sodobni pouk latinščine in tudi primeri te publikacije, glede na vsebino in didaktične sisteme sicer izbrani po načelu *variatio delectat*, gradijo predvsem na kontekstualnem pristopu, ki predstavlja rdečo nit večine izbranih primerov.[3] Izhodišče pouka latinščine je torej osredinjeno na latinsko besedilo, zanimivo po svoji vsebini in jezikovnih značilnostih. Latinščina sicer še vedno ostaja tudi šola jezikovnega sistema, a ta temelji predvsem na primerjavi in kontrastiranju latinskih jezikovnih pojavov s sodobnimi jeziki in še zlasti z materinščino, obenem pa omogoča sistematično spoznavanje jezikovnih univerzalij.

Izbrani primeri zato temeljijo na celostni obravnavi latinskega besedila ter na hkratni obravnavi slovničnih in kulturno-civilizacijskih vsebin, kar je za pouk klasičnih jezikov izrednega pomena, saj obvladovanje jezikovnih spretnosti brez obvladova-

[1] *Pobežin, G. (2008). Učni načrt, Latinščina (elektronski vir), Gimnazija; Splošna, klasična gimnazija, Obvezni predmet, izbirni predmet, matura (455 ur), Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.*

[2] *Povzeto po didaktičnih priporočilih učnega načrta za latinščino (ibid.).*

[3] *Večje število epigrafskih ter manjše število jezikovnih in književnih primerov ne predstavlja razmerja med vsebinami; gre zgolj za ilustracijo pristopa.*

nja zunajjezikovnih znanj nima prave vrednosti. Publikacija prinaša primere, kjer se spominsko reproduktivno znanje umika razumsko reproduktivnemu, operativnemu in ustvarjalnemu; vsak primer izhaja iz **bistvenega vprašanja,** oblikovanega tako, da dijak iz njega razume aktualnost obravnavane teme.

Rubrika **Potrebno predznanje in izkušnje** bo učitelju vodilo pri izbiri stopnje zahtevnosti posameznega primera, tu bo našel informacijo o tem, katere vsebine in poglavja morajo dijaki že usvojiti, da bodo lahko sledili temi, obravnavani v posameznem primeru.

V opisu **poteka učnega procesa** smo dejavnosti učitelja oziroma učenca razdelili v posamezne faze, a smo zaradi lažje izvedbe primera navedli tudi zaporedno učno uro.

Ker je učenje veliko uspešnejše, če se dijaki s snovjo lahko identificirajo in razumejo konkretne, oprijemljive rezultate učenja, še zlasti pri temi, ki je zanje časovno ali kako drugače zelo oddaljena in na videz neaktualna, smo velik poudarek namenili tudi oblikovanju **učnih ciljev, ubesedenih za dijaka** (ti so, razen pri prvem primeru, v posebnem okvirčku na prvi strani učnega gradiva za dijake)**.** Zelo koristna za učitelje bo tudi **evalvacija in refleksija** k vsakemu primeru, saj prinaša oseben pogled učitelja in posreduje tudi izkušnjo dijakov z izbranim primerom.

Vsak primer ima poleg obrazca s ključnimi informacijami za izvedbo primera še **priloge – učno gradivo za dijake** in nekateri še **gradivo za učitelje,** ki je opremljeno z napotki za boljšo izvedbo primera in po potrebi tudi z rešitvami.

Primeri nas popeljejo od odkrivanja in razumevanja antične preteklosti Slovenije in prikazujejo aktivne oblike učenja, učenja z odkrivanjem in problemskega učenja, do vzročno-posledičnega vrednotenja in analize kulturno-civilizacijske raznolikosti in podobnosti evropske preteklosti in sedanjosti, in sicer s kontekstualnim in diahronim pristopom, ki sta v okviru pouka klasičnih jezikov didaktična *sine quibus non.*

Čeprav se latinščina kot šolski predmet uvršča v kategorijo tujih jezikov, jo njeni učni cilji in vsebine opredeljujejo kot interdisciplinarni predmet, v katerem se prepletajo in povezujejo jezikovni in književni pouk ter pouk zgodovine. Zato se večina primerov v publikaciji medpredmetno navezuje vsaj na zgodovino in materinščino.

Izbrane primere lahko učitelji uporabijo nespremenjene, hkrati pa so jim lahko navdih in izhodišče za oblikovanje podobnega primera; to velja še zlasti za primere, ki so lokalno omejeni na določeno območje Slovenije (npr. odkrivanje antične preteklosti Petovione ali odkrivanje latinskih napisov v Mariboru). Gradivo namreč ne predstavlja zaključene celote, ampak je samo prvi korak in poskus učiteljev latinščine, da ustvarimo lastna učna gradiva, ki bodo upoštevala specifično vlogo klasične kulture pri nas. Sploh, ker takšnega gradiva za latinščino doslej še nismo imeli.

Primeri vpeljevanja novosti v praksi

1.1 Mitologija za vsakdanjo rabo

Andreja Inkret, Škofijska gimnazija Vipava

Predvideni čas izpeljave: 1 šolska ura

Bistveno vprašanje: **Kakšno moč ima antični mit danes?**

Splošni cilji in kompetence

Dijaki/dijakinje:

- razvijejo zavest o tem, kako so antični miti usidrani v našo kulturo in vsakdanje življenje;
- bogatijo znanje slovenščine;
- razvijajo kritično distanco do političnega žargona, reklam ipd.

Operativni cilji

Dijaki/dijakinje:

- ob primerih antičnih metafor spoznavajo oziroma obnavljajo morebitno znanje nekaterih najbolj znanih mitoloških zgodb;
- ob primerih iz sodobne kulture (navedki, slikovno gradivo) razvijejo zavest o tem, kako in s kakšnimi nameni se antične metafore uporabljajo danes.

Potrebno predznanje in izkušnje

Dijaki/dijakinje spremljajo sodobne medije (časopisi, televizijske informativne oddaje, televizijski oglasi, glasba ipd.).

Pričakovani dosežki/rezultati dijakov

Dijaki/dijakinje:

- razširijo svoje poznavanje antične mitologije;
- poznajo pomen znanih sintagem, ki se navezujejo na antično mitologijo, in jih znajo pravilno uporabiti;
- postanejo pozorni na pojavnost antičnega mita v sodobni družbi.

Didaktični pristop

- delo v parih
- diskusija
- študij primerov
- delo z leksikografskimi viri

Potek učnega procesa

	DEJAVNOSTI UČITELJA/-ICE	DEJAVNOSTI UČENCEV
1.	Naredi kratek uvod v mitologijo in dijakom predstavi cilje ure,[4] pri čemer se navezuje predvsem na znanje, ki so ga dijaki pridobili pri drugih predmetih in drugod.	Dijaki dejavno sodelujejo in odgovarjajo na vprašanja.
2.	Dijake razdeli v pare oziroma skupine, jim razdeli delovne liste in poda navodila za samostojno delo ter kasnejšo predstavitev pred razredom.	Dijaki se razdelijo v skupine, dobijo delovne liste. Na podlagi slovarskih gesel na eni strani ter odlomkov literarnih del/ časopisnih notic/slikovnega materiala itd. na drugi strani morajo premisliti, od kod izhajajo in kaj metaforično pomenijo besedne zveze in izrazi, ki izhajajo iz antične mitologije (glej prilogo). Premisliti morajo tudi, zakaj je besedna zveza ali izraz uporabljen na določenem mestu.
3.	S pomočjo računalnika oziroma dodatnega slikovnega gradiva predstavlja dijakom posamične izraze in navedke, v katerih so ti uporabljeni. Usmerja morebitno debato. Usmerja razlage dijakov, da so tem bolj nazorne. Če je potrebno, jih opozarja na pravilno slovensko zapisovanje in sklanjanje grških imen.	Vsak par oz. skupina razloži po en izraz in ozadje posamične besedne zveze (iz slovarskega gesla). Dijaki komentirajo, kaj je po njihovem mnenju želel pisec (govorec, umetnik ...) z uporabo antične metafore doseči. Zapisujejo si pomene in izvore besednih zvez.
4.	Dijake usmerja, da sami naredijo rekapitulacijo pojavnosti mita v sodobnem svetu. Ob tem se navezuje na raznovrstna gradiva (umetniška dela, časopisni članki, računalniški virusi, ime detergenta), s katerimi dodatno osvetljuje posamične besede in besedne zveze.	Dijaki sami naštevajo vrste uporabljenega gradiva in ga komentirajo. Sami prihajajo do odgovorov, kako antična mitologija zaznamuje naše življenje in kulturo.

[4] *Učni cilji, ubesedeni za dijake: spoznajo pomen nekaterih najbolj znanih metafor, ki izhajajo iz antične mitologije, in vedo za njihovo ozadje, pozorni so na način in namen uporabe antičnih metafor v sodobni kulturi, umetnosti, politiki, medijih, industriji.*

Preverjanje (in ocenjevanje) dosežkov/rezultatov

- odgovarjanje na vprašanja; pogovor; kasneje so izrazi lahko del ustnega ali pisnega ocenjevanja znanja

Potrebna programska oprema/učna tehnologija

- računalnik (program PowerPoint), razmnoženo leksikografsko gradivo (Leksikon Antika)

Refleksija učitelja in evalvacija učnega sklopa

Uro sem izvedla v dveh razredih. Obakrat je bil moj vtis, da je bila uspešna. Dijaki imajo radi mitologijo, veliko pripomore tudi raznovrstnost gradiva.

Tudi leksikografsko delo – predvsem zahteva po jedrnatosti – se je izkazalo za koristno. Idealno bi seveda bilo, da dijaki ne bi dobili fotokopij gesel, ampak bi ta sami iskali po leksikonih ali drugem gradivu.

Včasih sem imela vtis, da so primeri prelahki oz. že znani, a to je zelo odvisno od dijaka.

Mislim, da bi se dalo takšno nalogo razširiti tako, da bi postala nekakšna rdeča nit skozi vse šolsko leto. Dijaki bi npr. lahko sami dopolnjevali seznam podobnih izrazov in besednih zvez.

Viri

1 Leksikon Antika (1998). Ljubljana: Cankarjeva založba.

Viri, iz katerih povzemam primere uporabe besednih zvez, so navedeni v prilogi.

Priloga

Gradivo za dijake: Navodila in vprašanja za skupinsko delo

Gradivo za dijake

Navodila in vprašanja za skupinsko delo

1. skupina

Od kod izhaja in kaj pomeni besedna zveza »Sizifovo delo«?

Komentirajte uporabo besedne zveze v naslednjem sestavku:

Angleško znajo v Tibetu le redki, zato sva se poskušala vsaj malo naučiti tibetansko, kar se je izkazalo za povsem **Sizifovo delo**. Kmalu sva obupala nad težko izgovarjavo in menjavanjem narečja od vasi do vasi. Vse, kar sva se naučila v enem kraju, je bilo sto kilometrov naprej povsem neuporabno.

Prirejeno po: M. Gantar, Tibet zunaj Tibeta, Dnevnik (spletna izdaja), 20. 2. 2008.

2. skupina

Od kod izhaja in kaj pomeni besedna zveza »Tantalove muke«?

Komentirajte uporabo motiva v naslednji pesmi Dragotina Ketteja:

Tantal

Tantál trpi pač strašne bolečine
tam v strašnem tártaru, kjer se mu veja
z razkošnim sadjem zapeljivo smeja,
a ko jo če doseči, spet izgine;

do grla sega val mu studenčíne,
a da bi ga minula strašna žeja,
a da bi se napil vodé, nadeja
z vodó, ko vpôgne se do nje, premine.

Pogledov žarnih tvojih, najmileja,
želim in ustnic méda, lic miline,
a kaj – ko je med nama taka meja,

ki je ne tvorijo bregov strmine,
ki jo nemilost tvoja le nareja,
ki meni vedno begaš iz bližine.

D. Kette, Tantal, v: D. Kette, Pesmi, ur. J. Sekirnik in F. Luin, Omnibus, letnica izdaje neznana, str. 126 (elektronska knjiga). Dostopno na: http://cgi.omnibus.se/beseda/pdf/317-X.pdf (15. 5. 2010).

3. skupina

Od kod izhaja in kaj pomeni besedna zveza »Ikarov let« oziroma »Ikarov padec«?

Komentirajte simboliko motiva v Jančarjevi drami s pomočjo naslednjega sestavka:

Jančarjeva drama Klementov padec naj bi imela delovni naslov **Ikarov padec**. Klement je mlad slovenski filozof sredi malomeščanske predvojne Ljubljane, njegova stremljenja so usmerjena v višje cilje, v nadčloveška premagovanja alpskih sten.

To ga na koncu stane življenja – Klement umre med enim izmed svojih drznih alpinističnih podvigov.

Prvi odstavek prirejen po: T. Smolej, Grški mit in slovenska dramatika, v: Jezik in slovstvo 37, 1991/92, 91–95. Dostopno na: http://www.ff.uni-lj.si/publikacije/jis/lat2/037/34c08.htm (15. 5. 2010).

4. skupina

Od kod izhaja in kaj pomeni besedna zveza »Eridino jabolko«?

Komentirajte uporabo besedne zveze v naslednjem sestavku:

Ime Makedonija je postalo **Eridino jabolko** tudi v Skopju

Spor med Makedonijo in Grčijo zaradi uporabe državnega imena Makedonije je prerasel tudi v spor v makedonski politiki. Nekateri menijo, da bi Makedonija morala popustiti, drugi trdijo, da bi Makedonija z novim imenom lahko izgubila svojo identiteto.

Prirejeno po: STA, Dnevnik (spletna izdaja), 30. 9. 2008.

5. skupina

Od kod izhaja in kaj pomeni besedna zveza »trojanski konj«?

Komentirajte uporabo besedne zveze v naslednjem sestavku:

Nekatere evropske države so prepričane, da je Turčija **trojanski konj** ZDA. Naše članstvo v Evropski uniji naj bi po teh bojaznih ZDA priskrbelo večji vpliv na sprejemanje političnih odločitev v Evropi. To seveda ne drži.

Prirejeno po: A. Gaube, Turčija ni trojanski konj ZDA (pogovor z Mesutom Yilmazom, nekdanjim premierom Turčije), Dnevnik, priloga Objektiv (spletna izdaja), 3. 3. 2007.

6. skupina

Od kod izhaja in kaj pomeni besedna zveza »Janusov obraz«?

Komentirajte uporabo besedne zveze v naslednjem sestavku:

Zelena revolucija, ki je ljudem obljubljala bolj zdravo prehrano, se je sprva kazala zgolj s svoje dobre strani. Šele kasneje je pokazala, da ima **Janusov obraz.** Njen drugi obraz je pridobil hudičev izraz v obliki uničene rodnosti prsti, zastrupljenih vodnih virov ...

Prirejeno po: A. Komat, Ekotriki in prevare integrirane pridelave, Zveza združenj ekoloških kmetov Slovenije, 2006 [online]. Dostopno na: http://www.zveza-ekokmet.si/strani/zanimivi_ prispevki/integrirana_pridelava.htm (15. 5. 2010).

7. skupina

Od kod izhaja in kaj pomeni besedna zveza »Midasov dotik«?

Komentirajte uporabo besedne zveze v naslednjem sestavku:

Trenerja Guusa Hiddinka imenujejo »čarovnik«. Rečemo lahko, da ima **Midasov dotik**. Mnoge svoje varovance je popeljal do naslovov državnih prvakov in celo do svetovnega prvenstva.

Ti. B., Rusija, Delo (spletna izdaja), 2. 6. 2008.

8. skupina

Od kod izhaja in kaj pomeni izraz »nestor«?

Komentirajte uporabo izraza v naslednjem sestavku:

Gestrinov zbornik je zbornik razprav, ki so jih pisci pripravili v počastitev osemdesetletnice **nestorja** slovenske zgodovine. Prispevke za zbornik je pripravil širok krog strokovnjakov mednarodnega slovesa, ki so profesorja poznali in z njim sodelovali.

Gestrinov zbornik, uredila Darja Mihelič, Založba ZRC [online]. Dostopno na: http://zalozba.zrc-sazu.si/index.php?q=sl/node/255 (15. 5. 2010).

9. skupina

Od kod izhaja in kaj pomeni besedna zveza »Avgijev hlev«?

Komentirajte uporabo besedne zveze v naslednjem sestavku:

Namreč bom nekoliko brutalen, bom šel na najnižji skupni imenovalec. Veste, v naši državi imamo eden velik, velik **Avgijev hlev** in ga imamo in tega bi bilo treba počistiti. V tem hlevu je skoraj celotna struktura uradne oblasti in zlasti nekateri državni uradniki.

Državni zbor RS, 3. sklic – dobesedni zapisi sej: 28. redna seja, zasedanje 14. 7. 2003 (govorec ni naveden), Nova beseda – besedilni korpus, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU. Dostopno na: http://bos.zrc-sazu.si/c/ada.exe?n=a_si_s&e=G_DZ_3R2803714%202673 (15. 5. 2010).

10. skupina

Od kod izhaja in kaj pomeni besedna zveza »priti/biti med Scilo in Karibdo«?

Komentirajte uporabo besedne zveze v naslednjem sestavku:

Pri nas po besedah sociologinje Metke Kuhar že nekaj časa prevladuje pogajalski tip družine, kjer starši skupaj z otroki krmarijo **med scilo** avtoritarnosti **in karibdo** permisivnosti, med vcepljanjem odgovornosti in doziranjem svobode, pri čemer se vse bolj zavedajo, da niti ena od skrajnih vzgojnih metod ni prava.

Prirejeno po: M. Čepin Čander (2010). Starši v pehanju za popolnim, uspešnim in srečnim otrokom. Dnevnik, priloga Objektiv (spletna izdaja). Dostopno na naslovu: http://www.dnevnik.si/objektiv/v_objektivu/1042393985 (9. 10. 2010).

1.2 Latinski napisi v Mariboru

Katjuša Kolar
Škofijska gimnazija Antona Martina Slomška, Maribor

Predvideni čas izpeljave: 5 šolskih ur na terenu

Bistveno vprašanje: **Maribor, kaj latinskega skrivaš?**

Splošni cilji in kompetence

Dijaki/dijakinje spoznajo rabo poklasične latinščine na mestnih napisih, razvozlavajo kronograme in jih povezujejo z mestno zgodovino.

Operativni cilji

Dijaki/dijakinje:

- ponovijo rimske številke in številnike;
- prepisujejo latinsko besedilo z napisov, ki jih srečujejo na poti;
- prevedejo besedilo na napisu in ga slovnično analizirajo;
- razvozlajo kronogram;
- utrdijo in razumejo strokovne termine, povezane z epigrafiko;
- povezujejo znanje z zgodovino in umetnostno zgodovino;
- ovrednotijo rabo in pomen latinskega jezika v katoliški Cerkvi;
- razločujejo med pojmoma bazilika in katedrala;
- predstavijo svoje delo drugim skupinam;
- uzavestijo rabo in vrednost latinščine poznejših obdobij.

Potrebno predznanje in izkušnje

Dijaki/dijakinje:

- poznajo latinsko slovnico za 1. letnik;
- poznajo osnovno besedišče za 1. letnik;
- poznajo obdobja v razvoju latinskega jezika;
- poznajo rimske številke;
- vedo, kaj je epigrafika, in poznajo nekaj osnovnih epigrafskih okrajšav.

Pričakovani dosežki/rezultati dijakov

Dijaki/dijakinje:

- pravilno prevedejo latinske napise;
- pravilno seštejejo rimske številke v zapisani letnici;
- znajo izgovarjati poklasično latinščino;
- povežejo zgodovinsko in splošno znanje z zapisanim dogodkom v latinščini;
- se znajo v cerkvi dostojno obnašati;
- razvijejo odnos do epigrafike in poklasične latinščine.

Didaktični pristop

- kompetenčni pristop
- medpredmetno povezovanje (zgodovina, umetnostna zgodovina, telesna vzgoja)
- skupinsko delo, delo v parih, individualno delo
- aktivna metoda učenja (terensko delo)

Potek učnega procesa

	DEJAVNOSTI UČITELJA/-ICE	DEJAVNOSTI UČENCEV
1.	Vodenje po terenu (izhodišče so stopnice na Kalvarijo pri ŠG AMS); pri cerkvi sv. Barbare na Kalvariji razloži pojem *kronogram* in pomaga pri prevajanju.	Fizična aktivnost, reševanje delovnega lista 1 (1, 2, 3). Izberejo dijaka, ki jim narekuje besedilo (cerkvica je zaprta, kronogram se vidi skozi ključavnico). Pravilno ga prepišejo, izpostavijo rimske črke/številke, prevedejo in seštejejo letnico. Dvojica, ki bo v razredu pri uri pripravila projekcijo terenskega dela in govorno nastopila, fotografira in dokumentira.
2.	Vodenje po terenu, razlaga, dijake med reševanjem nalog usmerja.	V parih rešujejo delovni list 1 (4, 5). Dvojica fotografira.
3.	Vodi po terenu, se poveže s frančiškanskim patrom, ki ga predstavi, in skrbi za disciplino med razlago oz. reševanjem nalog v cerkvi.	Poslušajo razlago, v skupinah rešujejo delovni list 2, nato poročajo. Dvojica fotografira.

	DEJAVNOSTI UČITELJA/-ICE	DEJAVNOSTI UČENCEV
4.	Vodi po terenu, opozarja na zanimivosti in spodbuja k medpredmetnemu povezovanju; pojasni neznano, preverja pravilnost odgovorov.	Medpredmetno povezujejo: med reševanjem delovnih listov 3 in 4 prevajajo kronograme, seštevajo letnice; če zaradi pomanjkanja znanja česa ne vedo, vprašajo. Nato poročajo. Dvojica fotografira.
5.	Vodi po terenu, dijake usmerja in spodbuja, preverja pravilnost odgovorov. Dijake varno pospremi v šolo.	Rešujejo še zadnji delovni list 5. Dvojica fotografira. Ugotovijo, da so prehodili ca. 5 km.

Preverjanje (in ocenjevanje) dosežkov/rezultatov

- odgovori na vprašanja na delovnem listu (glej prilogo) in
- ustno preverjanje/ocenjevanje

Potrebna programska oprema/učna tehnologija

- fotokopirano delovno gradivo, športna obutev, lepo vreme

Refleksija učitelja in evalvacija učnega sklopa

Ker že dalj časa opažam, da se motivacija pri pouku latinščine dvigne, kadar imajo dijaki z njo živi stik (napis, listina, okrajšava, ekskurzija Po poteh Rimljanov, obisk razstave), sem se z »latinci« tretjih letnikov odpravila po Mariboru.

Našli smo veliko latinskih napisov po mestu in mestnih cerkvah. Terensko delo je bilo uspešno tako za dijake Mariborčane kot za dijake vozače: večina jih je namreč sploh prvič opazila kakšen napis, neki dijak iz Maribora mi je celo dejal, da prvikrat hodi po mestu tako, da obrača glavo navzgor in se razgleduje!

Dijaki so uspešno prevedli besedila na napisih, včasih z mojo pomočjo, včasih z logičnim sklepanjem, in jih analizirali. Z veseljem so ugotovili, da se latinščina in matematika v kronogramu povezujeta.

Naloga jezikovno ni bila pretežka, medpredmetno in organizacijsko pa je moral veliko dela opraviti učitelj (vsebinske in organizacijske priprave). V frančiškanski baziliki smo bili dogovorjeni tudi z menihom patrom Lavrencijem, ki nas je prijazno sprejel in povedal marsikaj zanimivega o baziliki in frančiškanih. Treba je bilo najti tudi ustrezen termin, ko v cerkvah ni bilo maše, se dogovoriti z vodstvom šole (pouk na terenu smo izvedli drugi teden junija, da so dijaki »latinci« lahko manjkali).

Lahko bi dodali še kakšno uro, da bi dijaki imeli več časa za odmor/sladoled.

Didaktični pristop se je izkazal za uspešnega, še bolj delo po skupinah in na koncu skupno preverjanje opravljenih nalog.

Edini negativni vtis med izvedbo je bil ta, da so bili nekateri dijaki fizično slabo pripravljeni na pet šolskih ur hoje in so zaradi tega negodovali.

Viri

1 *Curk, J. (2000). Maribor: Vodnik po mestu in bližnji okolici. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl.*
2 *Curk, J. (1978). Mariborska stolnica. Maribor: Obzorja.*
3 *Bazilika Matere usmiljenja. Na spletnem naslovu: http://www.bazilika.info.*

Priloge

Delovni list za dijake 1: Maribor, kaj latinskega skrivaš? – Kalvarija

Delovni list za dijake 2: Maribor, kaj latinskega skrivaš? – Frančiškanska bazilika

Delovni list za dijake 3: Maribor, kaj latinskega skrivaš? – Napis na Slomškovem trgu

Delovni list za dijake 4: Maribor, kaj latinskega skrivaš? – Stolnica

Delovni list za dijake 5: Maribor, kaj latinskega skrivaš? – Kužno znamenje

Gradivo za učitelje: Latinski napisi v Mariboru (obsežna priprava z rešitvami)

Dodatek: Predlog za neobvezen izlet – Piramida nad Mariborom

Delovni list za dijake 1

Maribor, kaj latinskega skrivaš?[5]
Kalvarija

1. *Izpred Slomškovega zavoda nas v bližino cerkvice sv. Barbare pripelje 455 kamnitih stopnic, ki so še posebej priljubljeno sprehajališče Mariborčanov. Izberite dva sošolca, ki naj preverita, ali ta številka drži.*

   Ustavita naj se na stopnici št. 100, kjer rešimo prvo nalogo.

Poleg arabskih zapišite rimske številke, ki jih bomo potrebovali kasneje za razvozlavanje kronogramov:

1 – unus, una, unum, primus 3	70 – _____
5 – quinque, quintus 3	100 – centum, centesimus 3
10 – decem, decimus 3	500 – quingenti 3, quingentesimus 3
50 – quinquaginta, quinquagesimus 3	1000 – mille, millesimus 3

2. *Izberite sošolca. Prebere naj latinski napis nad oltarjem cerkve sv. Barbare in vam ga narekuje. Prepišite in prevedite ga:*

3. *Kaj pomeni beseda **KRONOGRAM** oziroma njeni grški sestavini?*
   - chronos
   - gramma

   Katera letnica se skriva v besedilu nad oltarjem in kaj označuje?

---

[5] *Avtor fotografij na delovnih listih je Janko Jerman.*

4. *Hebrejska beseda **GOLGOTHA** (v prevodu **kraj lobanje**) je označevala grič v bližini Jeruzalema, na katerem so križali Jezusa Kristusa. Hieronim je besedo prevedel kot **CALVARIA** (lat. cranium – lobanja).*

   Kaj pomenita naslednji besedi danes:

   - **K**alvarija –
   - **k**alvarija –

5. *Med spustom proti Mestnemu parku bomo naleteli na štiri kapele, povezane z naslednjimi izrazi. Prevedite:*

   via, ae, f. – **VIA CRUCIS –**

   crux, crucis – **CRUCIFIXUS 3 –**

   figo 3, fixi, fixum –

Delovni list za dijake 2

Maribor, kaj latinskega skrivaš? Frančiškanska bazilika

1. skupina

Prepišite in prevedite napis nad oltarjem v frančiškanski baziliki ter iz napisa poskusite ugotoviti, komu je posvečena. Previdno, oltar je najdragocenejši okras cerkve, izdelan je iz 17 vrst marmorja!

salveo 2 – sem zdrav

2. skupina

Poiščite stranski oltar sv. Antona Padovanskega in prevedite napis:

SANCTE ANTONI, ORA PRO NOBIS!
prevod:

Analizirajte oblike (spol, število, sklon; oseba, čas, število, naklon):

- sancte Antoni
- ora!
- pro

3. skupina

Poiščite oltar sv. Filumene in prevedite napis:

SANCTA FILUMENA, ORA PRO NOBIS!
prevod:

Analizirajte oblike:

- sancta Filumena
- ora!
- pro

4. skupina

Sedite v klop in preštejte cerkvene ladje, ki jih je: _____ (število).

Vstavite oziroma odgovorite:

Svetloba pada v baziliko od/iz _____. V antiki je bazilika pomenila stavbo, v kateri so _____. Sodnik je sedel v apsidi, danes se polkrožni prostor za oltarjem imenuje _____.

Lat. beseda **agnus** pomeni _____, iz nje izvira ime Agnes, po slovensko _____.

Kaj pomeni izraz: **Agnus Dei**? _____.

Najdite v baziliki sv. Nežo z atributom.

Delovni list za dijake 3

Maribor, kaj latinskega skrivaš?
Napis na Slomškovem trgu

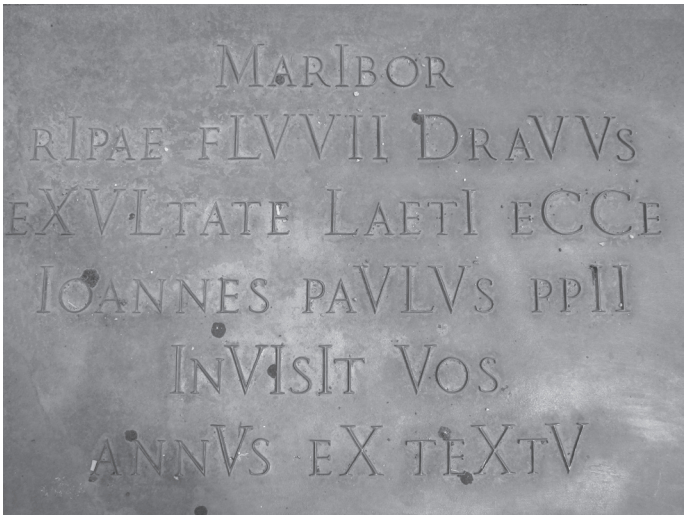

ripa, ae, f. – breg, brežina
fluvius, i, m. = flumen, is, n.
exulto 1 – skačem, veselim se
inviso 3, invisi – obiščem
PP = pater patrum

Letnica prvega papeževega obiska v Mariboru je _____.

Pridevnik **Mariborensis, e** ima _____ končaja, podobno tudi **Labacensis, e**, ki pomeni _____. Ali je pridevnika poznala klasična latinščina? _____

Delovni list za dijake 4

Maribor, kaj latinskega skrivaš?
Stolnica

1. skupina

Na desni strani prezbiterija poiščite slovensko-latinski napis, ki dokumentira papežev prvi obisk v Mariboru. **Prepišite in prevedite ga**. **Primerjajte** ga s tistim na Slomškovem trgu.

Po desni strani prezbiterija se približajte oltarju; pazite, v sredini na levo je grobnica mariborskih škofov. Na desni **poiščite** naslednji napis:

LAVANT**I**N**I**
E**CC**E SA**C**ER**D**OS
MAGN**V**S

Prevedite s pomočjo neznanih besed in razmislite o letnici, ki ste jo dobili – kaj pomeni?

Lavantinus, i, m. – lavantinec, pripadnik škofije

sacerdos, sacerdotis – svečenik; duhovnik

Letnica je _____, leto Slomškove _____.

2. skupina

Na južnem stebru, ki ločuje stransko ladjo od glavne, poiščite napis. Nastal je ob 700-letnici ustanovitve lavantinske škofije (sedež v Šent Andražu v Labotski dolini) in ga je dal postaviti tedanji mariborski škof Andrej Karlin. Razvozlajte mejni letnici:

_____ in _____

Prepišite in prevedite napis:

3. skupina

Poiščite Slomškovo kapelo (Križeva kapela), najdite Slomškov grob in napis, ki priča o drugem obisku Janeza Pavla II. v Mariboru in beatifikaciji A. M. Slomška.

Prepišite latinski tekst:

Prevedite:

beatus 3 –

episcopus, i, m –

pontifex, pontificis –

ecclesia –

cathedralis, e –

4. skupina

Sedite v klop, oglejte si prezbiterij. S pomočjo latinskih besed v oklepaju in splošnega poznavanja poskusite **ugotoviti**, kaj so:

- OLTAR (lat. altare, is, n.) –
- TABERNAKELJ (lat. tabernaculum, i, n.) –
- CIBORIJ (lat. cibus, i, m.) –
- OLTARNA MIZA –
- PULT ZA BRANJE BOŽJE BESEDE (ambon) –
- ŠKOFOVSKI SEDEŽ (gr. kathedra) –

Dopolnite:

Izraz KATEDRALA prihaja torej iz gr. besede _____,

ki pomeni _____. Kaj loči baziliko od katedrale?

Delovni list za dijake 5

Maribor, kaj latinskega skrivaš?
Kužno znamenje

V kronogramu se skriva letnica obnove in postavitve kopije Kužnega znamenja, ki ga hranijo v mariborskem Pokrajinskem muzeju: _____

Prevedite:

viator, viatoris – popotnik

dic – *Dic, duc, fer, fac, kdor tega ne ve, je bedak.*

saeculum, i, n. – stoletje

venturus 3 – bodoč, prihajajoč

votum, i, n. – zaobljuba

caritas, caritatis – ljubezen, vdanost

renovo 1 – obnovim (renovata sum – sem bila obnovljena, sc. statua)

Učni cilji:

- **vem,** kaj je kronogram;
- **zavedam se** pomena latinskega jezika v mestni zgodovini;
- **poznam** rimske številke;
- **prevedem** in **interpretiram** izbrane kronograme ter **razumem** okoliščine, v katerih so nastali;
- **ponosen sem** na svoje mesto.

Gradivo za učitelje

Latinski napisi v Mariboru

I. KALVARIJA

455 kamnitih stopnic nas bo pripeljalo na Kalvarijo, 375 m visok mestni grič, na vrhu katerega bomo obhodili cerkev sv. Barbare iz leta 1681–82.

Cerkvica spada pod Stolno (mariborsko) župnijo,[6] Mariborčani pa so jo zgradili v zahvalo za prenehanje kuge leta 1682–83. Na Kalvarijo so iz mesta speljali božjo pot, ob kateri lahko še danes vidimo štiri kapele križevega pota, tri so iz leta 1814, četrta, baročna, iz leta 1750. Cerkev je bila obnovljena v letih 1814–15, oltarni nastavek je naslikal Andreas Wassermueth. Med narodnostnim prebujanjem v 19. stoletju je Kalvarija postala sinonim nemštva v mestu in tako dobila ime Nemška Kalvarija, medtem ko se je Pekrska gorca na drugi strani mesta imenovala Slovenska Kalvarija. Napis pod oltarjem razodene letnico zadnje renovacije: **1991.**

hIC iLLVstres CIVes Labore

sVo soLLICIte pVLChre reno-

VaVerVnt eCCLesIaM

Zaradi zaraščenosti se čudovit razgled nad Maribor odpre z ravnice **Pri sedmih hrastih** nekoliko nižje; uredili so jo leta **1896.**

II. FRANČIŠKANSKA BAZILIKA[7] (bazilika Sv. Matere Usmiljenja; napis nad oltarjem: »Salve, regina, mater misericordiae«)

Učitelj naj sam presodi, koliko dijake zanimajo umetnostno-zgodovinske opombe.

Današnja cerkev s samostanom je bila zgrajena med leti 1892–1900 v nekdanji Avstro-Ogrski monarhiji. Šest let kasneje je kot prva cerkev v Avstro-Ogrski od papeža Pija X. dobila laskav naziv bazilika[8] (7. 11. 1906). Graditelj nove cerkve v neoromanskem slogu je bil frančiškan p. Kalist Heric, gradbeni mojster pa Josef Schmalzhofer po načrtih dunajskega

[6] *V Stolno župnijo (mariborska župnija) spadajo poleg stolnice, cerkve sv. Janeza Krstnika, še cerkev sv. Barbare na Kalvariji (1681), grajska kapela Loretske Matere božje (1655, kjer so nekaj časa gostovali mariborski pravoslavci), cerkev sv. Alojzija (1769), kapela Šolskih sester v Strossmayerjevi ulici (1886) ter minoritska cerkev in samostan na Vojašniškem trgu (1250).*

[7] *Frančiškani se delijo na 3 redove:*
A) *MOŠKI RED*
1. *manjši bratje ali frančiškani OFM – temnorjavi habit*
2. *minoriti ali konventualci OFMCon – črni habit*
3. *kapucini OFMCap – rjavi habit*
B) *ŽENSKI RED (klarise)*
C) *LAIŠKI RED (Frančiškov svetni red)*

[8] *Bazilika – nekoč podolgovata dvoranska stavba s stranskimi ladjami in polkrožnim zaključkom – apsido, namenjena sojenju in trgovanju. V 4. stol. kristjani prevzamejo stavbo v prilagojeni obliki za svoje bogoslužje. Grajena v smeri vzhod-zahod. Danes ima izraz BAZILIKA liturgičen pomen. Le-tega ji podari papež za posebne zasluge in izjemnosti, nekatere dobijo naziv MAIORES, druge MINORES (naša). Basilicae maiores so štiri rimske bazilike in še druge po svetu (okoli 20). V Sloveniji je danes sedem cerkva z nazivom bazilika: frančiškanska v Mariboru, na Sveti gori, v Brestanici, Stični, na Brezju, v Petrovčah in na Ptujski Gori.*

arhitekta Richarda Jordana. Obložena je z rdečim klinkerjem, v letih 2008–09 je bila obnovljena njena severna fasada; opeko so morali naročiti iz Nemčije, prav tako povabiti nemške restavratorje. V prezbiteriju so freske in vitraji slikarja Staneta Kregarja.[9]

Zgrajena je bila na mestu nekdanje **kapucinske cerkve iz 17. stoletja**, ki je zaradi vedno večjega števila romarjev postala premajhna. Od nje je ostala le grobnica, ki je danes nedostopna.[10]

Slovesna otvoritev in blagoslovitev: 11. 8. 1900 (blagoslovil škof Mihael Napotnik); istega leta dobi orgle.

Naziv bazilika (prvi v takratni Avstro-Ogrski): **7. 11. 1906** (kar nam pove tudi grb na pročelju cerkve, ki ga je izklesal akademski kipar Viktor Gojkovič): dolžina = 57,50 m; širina = 24 m; višina stolpov: 58 m (enajsta najvišja zgradba v Sloveniji), ta se končujeta v 3 m visoka pozlačena križa.

III. NAPIS NA SLOMŠKOVEM TRGU OB PRVEM OBISKU PAPEŽA JANEZA PAVLA II. V MARIBORU (1996)

Papež Janez Pavel II. je Slovenijo obiskal dvakrat:

Prvič je leta 1996 v tridnevnem obisku pri nas od 17.–19. 5. 1996 obiskal vse tri tedanje škofije: Koper, Ljubljano in Maribor. Obisk je potekal pod geslom **Oče, potrdi nas v veri**. Srečal se je z vodilnimi predstavniki države in cerkve, z verniki in s številnimi mladimi. Papež je pri nas praznoval tudi svoj 76. rojstni dan.

O njegovem prvem obisku v Mariboru priča tudi napis ob fontani na Slomškovem trgu:

MarIbor
rIpae fLVVII DraVVs
eXVLtate LaetI eCCe
Ioannes paVLVs ppII (pater patrum)
InVIsIt Vos
annVs eX teXtV
Urbs Mariborensis

Drugič je papež obiskal Maribor 19. 9. 1999 in razglasil Slomška za blaženega.

[9] *Stane Kregar, slovenski duhovnik in slikar iz Dravelj pri Ljubljani, profesor likovne vzgoje na Škofijski klasični gimnaziji v Ljubljani (10. 11. 1905 do 1. 8. 1973).*

[10] *Kapucini, najmlajša veja, ki je poleg minoritov izšla iz frančiškanov. Še danes so v Mariboru na Studencih pri sv. Jožefu (cerkev in samostan), tudi v Škofji Loki (samostanska knjižnica hrani Škofjeloški pasijon), v Vipavskem Križu (tu se je rodil in deloval Janez Svetokriški), v Celju, Ljubljani, Krškem.*

IV. STOLNICA (Sv. Janez Krstnik)[11]

Ne stoji le v geometrični sredini starega mesta, ampak je tudi njegov osrednji in kulturni spomenik. Je starejša od samega mesta, ki se je takrat šele razvijalo, datira v drugo polovico 12. stoletja. Gradnja je bila posledica preselitve kamniške prafare v Mariboru.

Prvotno je bila enoladijska romanska bazilika, vzporedno z razvojem mesta se je tudi cerkev večala. Leta 1254 cerkev posvetijo novemu zavetniku, sv. Janezu Krstniku (god 24. 6.). Sredi 14. stoletja so ji prizidali severno in južno ladjo, dozidali prezbiterij z zakristijo in ga gotsko opremili. Iz te dobe so znameniti sklepniki, podobe štirih evangelistov na stropu prezbiterija.

V baroku so zaradi škode, nastale v požaru, prizidali dve kapeli: leta 1716 **kapelo sv. Frančiška Ksaverija** (DEUS, EGO AMO TE) z bogato štukaturo in leta 1775/76 še **kapelo sv. Križa s fresko »Najdenje svetega Križa«,** ki jo je naslikal dunajski mojster Adam Mölk, oltar pa izdelal Mariborčan Jožef Holzinger.[12] Danes je to Slomškova kapela, pod oltarjem je Slomšek tudi pokopan.

Tudi OLTAR sv. Florijana je iz baroka (1699), orgelska omara je neogotska, orgle so iz leta 1981. ZVONIK so pozidali leta 1300, ga po požaru l. 1623 dvignili do višine 79 m, po požaru leta 1792 pa je dobil sedanjo višino, 57 m. Zvonovi so štirje, uglašeni na C 2300 kg, Es 1600 kg, F 900 kg in A 530 kg.[13]

Okoli cerkve je bilo pokopališče, ki ga je Jožef II. leta 1783 prestavil na mesto, kjer je sedaj stadion Ljudski vrt. V zunanje stene stolnice je vdelanih okoli 20 nagrobnikov z opuščenega pokopališča.

Svetilni steber je iz leta 1517, rimski lev je iz 2. stoletja. Spomenik A. M. Slomšku je iz leta 1991, delo Marjana Dreva.

Mariborska župnija je cerkvenopravno spadala v Lavantinsko škofijo, ki jo je leta 1228 ustanovil salzburški nadškof Eberhard II. von Regensburg. Sedež škofije je bil v Šent Andražu v Labotski dolini do leta 1859, ko ga je 4. 9. 1859 škof Anton Martin Slomšek prestavil v Maribor.

V prezbiteriju so pokopani mariborski škofje (razen Slomška).

O 700-letnici ustanovitve Lavantinske škofije priča v stolnici tudi napis, ki ga je dal leta 1928 postaviti tedanji škof Andrej Karlin:

---

[11] *Stolnica ali katedrala je cerkvena zgradba, izjemno velike in lepe oblike, ki je sedež škofije. Izvira iz gr. besede kathedra/sedež in se od bazilik loči po tem, da ima v prezbiteriju poleg oltarja, bralne mize tudi* ***škofov sedež (katedro).***
V Sloveniji je šest stolnic: stolnica sv. Danijela, Celje; sv. Janeza Krstnika, Maribor; Marije Vnebovzete, Koper; sv. Nikolaja, Ljubljana; sv. Nikolaja, Murska Sobota; sv. Nikolaja, Novo mesto, in ena konkatedrala Kristusa Odrešenika, Nova Gorica.
Tudi največja cerkev v Sloveniji – Cerkev sv. Mohorja in Fortunata v Gornjem Gradu se samo zaradi svoje velikosti imenuje katedrala.

[12] *Restavrirano fresko je ob 150-letnici Slomškovega prihoda v Maribor blagoslovil nj. bl. Michel Sabbah, latinski patriarh jeruzalemski, v nedeljo, 14. 9. 2008, na praznik povišanje sv. Križa.*

[13] *Na zvoniku je napis iz leta 2000 (sveto leto):*
VIDe *Ista eCClesIa CatheDraLIs*
sVb *praesVLe franCIsCo*
paroChoqVe *stanIsLao*
Laeta *eXsIstIt reVIVIsCens*

eCCe

InCreVIt eCCLesIa

LaVantIna

septeM saeCVLIs peraCTIs

IVbILat

Andreas pp ...

Z ustanovitvijo celjske in murskosoboške župnije je bila Škofija Maribor **7. 4. 2006 povišana v nadškofijo,** postala pa je tudi sedež mariborske metropolije. Mariborski naslovni škof je postal nadškof in metropolit.

Stolnica je tudi romarski kraj, saj v njej počiva blaženi škof Anton Martin Slomšek, ki ga je papež **Janez Pavel II. 19. 9. 1999 ob svojem drugem obisku Maribora razglasil za blaženega.**

Na dopoldanski maši na Betnavi, kjer se je zbralo okoli 300.000 ljudi, je papež razglasil Slomška za blaženega, popoldan pa je molil na Slomškovem grobu v Stolnici, o čemer priča tudi napis:

IOANNES PAULUS PP II

BEATIFICATIONE A. M. SLOMŠEK EPISCOPI

MARIBORI PERACTA

ITERUM ECCLESIAM CATHEDRALEM VISITAVIT

ET AD SLOMŠEKI SEPULCRUM ORAVIT.

Potem ko je J. P. II. v Mariboru razglasil škofa A. M. Slomška za blaženega, je drugič obiskal stolnico in molil na Slomškovem grobu.

V. KUŽNO ZNAMENJE

Nekdaj je v sredi trga stal pranger, sramotilni steber, ter kletka in klada za prestopnike. Leta 1681 jih je nadomestil Marijin steber, tega pa 1743 Kužno znamenje. Je pomnik v Mariboru, postavljen v zahvalo za konec kuge, ki je v 17. stoletju terjala življenje tretjine prebivalstva. V zahvalo so ji Mariborčani l681. postavili kužno znamenje – steber s podobo Marije Vnebovzete. Nad njeno glavo je venec iz dvanajstih zvezd in pod njenimi nogami je mesec.

Kip so leta 1743 nadomestili z današnjim, ki je delo mariborskega baročnega kiparja Jožefa Štrauba.

Okoli Matere božje je razvrščenih šest svetnikov, priprošnjikov zoper kugo, kasneje je bila dodana še ograja.

Leta **1991** je bila izdelana njegova kopija, kronogram izpričuje to letnico.

Dodatek

Predlog za neobvezen izlet – Piramida nad Mariborom[14]

S sošolci se lahko samostojno odpravite pogledat še en latinski napis s kronogramom v Mariboru, ki ga boste našli v kapelici na vrhu Piramide. Grič je priljubljena izletniška točka, od koder si sprehajalci ogledujejo Maribor, dostop do vrha traja približno 20 minut.

Za manj navdušene pohodnike prilagamo fotografijo napisa v kapeli.

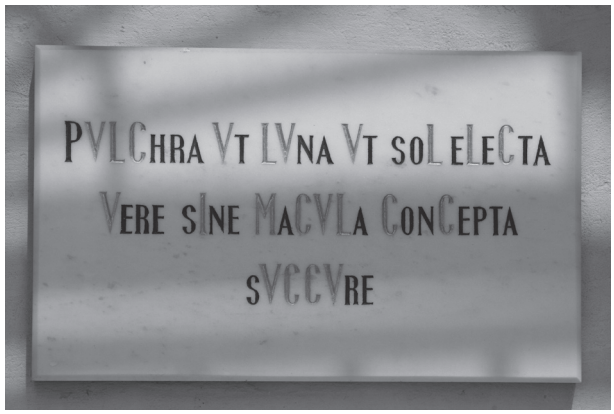

Prevedite napis in izračunajte ter poskusite ugotoviti, katero letnico prinaša kronogram.

Tisti, ki se boste odpravili na vrh Piramide, boste nagrajeni s prevodom napisa – našli ga boste na desni strani kapele, ostali pa se v prevodu poskusite kar sami.

Zanimivo!

V 12. stoletju je ob prehodu čez Dravo na Dravsko polje nastal na današnji mariborski Piramidi grad – trdnjava z imenom *castrum Marchburch.* Zgornji mariborski grad, ki je dal ime mestu pod njim, so zgradili, da bi se obvarovali pred vpadi, svoj pomen pa je izgubil že v začetku 16. stoletja. Leta 1784 so ga porušili in na tem mestu postavili spominsko kamnito piramido, po kateri se Grajski hrib danes imenuje Piramida. Leta 1820 so namesto piramide postavili današnjo Marijino kapelo, ki je od tedaj pomnik na nekdanji mariborski grad, od katerega sta do danes ostala okop s strmim nasipom in vodnjak brez venca. Napis na spominski plošči v kapeli priča o tem, da je prvotno piramido leta 1821 uničila strela, grof Henrik Brandis pa je dal postaviti kapelo v spomin na lokacijo starega gradu.

[14] *Pripravila Barbara Damjan.*

1.3 *Saxa loquuntur* ali kako nam kamniti spomeniki razkrivajo antično preteklost

Barbara Damjan, Prva gimnazija Maribor

Predvideni čas izpeljave: 5 šolskih ur

Bistveno vprašanje: **Ali lahko rimski nagrobniki »spregovorijo« in nam natančneje razkrivajo antično preteklost?**

Splošni cilji in kompetence

Dijaki/dijakinje razvijajo še zlasti jezikovno kompetenco in:

- utrjujejo poznavanje morfoloških zakonitosti latinskega jezika;
- pridobijo besedni zaklad;
- spoznajo strokovno terminologijo epigrafike;
- poglobijo znanja o antični civilizaciji.

Operativni cilji

Dijaki/dijakinje:

- spoznajo osnovne značilnosti rimskih kamnitih spomenikov (napisi in simbolika reliefov, tipologija spomenikov) in prepoznajo osnovne tipe kamnitih spomenikov;
- razumejo simboliko reliefnih upodobitev na kamnitih spomenikih;
- ob branju izvirnih besedil poglabljajo svoje znanje iz jezikovnih in še zlasti kulturno-civilizacijskih vsebin, obravnavanih v 1. letniku klasične gimnazije, in sicer do te mere, da jih razumejo in vsebinsko analizirajo ter samostojno na kratko stvarno in problemsko predstavijo, opišejo in razložijo.

Potrebno predznanje in izkušnje

Dijaki/dijakinje:

- poznajo latinsko slovnico in besedišče, predvideno za 1. letnik klasične gimnazije;
- so seznanjeni/-e z izbranimi kulturno-civilizacijskimi temami (rimska religija s poudarkom na mitraizmu in čaščenju keltskih nutric, politična ureditev rimske države, značilnosti rimske družine (odnos med spoloma, socialni položaj sužnjev), rimska imena, Rimljani na Slovenskem).

Pričakovani dosežki/rezultati dijakov

Dijaki/dijakinje:

- znajo določiti tip rimskega spomenika;
- znajo s pomočjo komentarja prevesti latinski napis;
- interpretirajo reliefne upodobitve in njihovo simboliko;
- na kratko stvarno in problemsko predstavijo, opišejo in razložijo kulturno-civilizacijske vsebine, povezane z vsebino napisov in reliefnih upodobitev na rimskih nagrobnikih.

Didaktični pristop

- medpredmetno povezovanje (zgodovina, umetnostna zgodovina)
- skupinsko delo, individualno delo
- aktivne metode učenja (delo z viri, terensko delo)

Potek učnega procesa

	DEJAVNOSTI UČITELJA/-ICE	DEJAVNOSTI UČENCEV
1.	Pri pouku zgodovine ali latinščine obdela poglavje o zgodovini Petovione (gradivo Petoviona, kratek oris zgodovine Petovione), ki so ga dijaki predhodno predelali za domačo nalogo. (1. ura)	Sodelujejo, podčrtujejo besedilo na izročku in postavljajo vprašanja.
2.	Pri pouku latinščine ob gradivu za dijake – Saxa loquuntur (ki so ga dijaki predhodno predelali za domačo nalogo) razlaga in pojasnjuje manj znane pojme, usmerja in daje ustrezno povratno informacijo o pravilnosti odgovorov. (2. ura)	Sodelujejo, podčrtujejo besedilo na izročku in sprašujejo ter rešujejo naloge v gradivu. (Na avtobusu na poti na Ptuj lahko dijaki po mikrofonu ponovijo o zgodovini Petovione in o tipih spomenikov.)
3.	Daje navodila za skupinsko delo in predstavitev. (3. ura)	V skupinah po tri rešujejo naloge na listih.
4.	Preverja pravilnost odgovorov na delovnih listih, jih usmerja pri prevajanju.	Postavljajo vprašanja, dopolnjujejo odgovore na listih.
5.	Dijake usmerja in jim pomaga pri pripravi predstavitve. (4. ura)	Iščejo dodatne informacije v gradivu, sprašujejo, se pripravljajo na predstavitev.
6.	Ocenjuje predstavitve skupinskega dela. (5. ura)	Predstavijo svoj primer naloge za skupinsko delo ter za domačo nalogo pripravijo svoj prispevek še v pisni obliki – to vstavijo v svojo delovno mapo. Sledi skupna evalvacija izvedenega sklopa.

1. in 2. faza potekata v šoli, 3., 4., 5. in 6. faza potekajo v lapidariju Dominikanskega samostana na Ptuju (Pokrajinski muzej Ptuj).

Preverjanje in ocenjevanje dosežkov/rezultatov

- preverjanje učnega sklopa v sprotnih nalogah
- ocenjevanje predstavitve skupinskega dela

Potrebna programska oprema/učna tehnologija

- fotokopirano gradivo, računalnik in projektor (za izvedbo 1. in 2. faze)

Refleksija učitelja in evalvacija učnega sklopa

Primer učnega sklopa na Prvi gimnaziji Maribor izvedem vsako leto na zaključni ekskurziji prvih letnikov klasičnega programa v lapidariju Dominikanskega samostana na Ptuju. Primer sem izvedla že petkrat, v zadnjih letih mi je uspelo izvesti tudi zadnje faze (predstavitev in ocenjevanje *in situ*).

Dijaki so se dela lotili zelo zavzeto, všeč jim je bilo, da so s pomočjo transkripcij in razloženih besed razumeli preproste napise, predvsem to, da so ugotovili, kaj vse lahko z napisov še ugotovijo in povežejo z znanjem, ki so ga pridobili pri latinščini in zgodovini. Všeč jim je bilo še zlasti to, da so bili lahko aktivno udeleženi v učnem procesu, da so delali v skupinah in da smo del ur izpeljali izven šolskih klopi.

Primer učnega sklopa sem trikrat izvedla tudi z dijaki na Gimnaziji Ptuj, ki se učijo latinščino kot izbirni predmet v drugem letniku v obsegu 70 ur. Z nekaj več namigov in moje pomoči so brez težav reševali naloge. Večina jih je bila v Dominikanskem samostanu že v osnovni šoli, vendar so jim zbirko kamnitih spomenikov zgolj omenili. Ker so pokazali velik interes, smo pridobljeno znanje utrdili še v Povodnovem muzeju in ob Orfejevi steli na Ptuju.

Viri

1 *Curk, I. (1999). Arma virumque, Ob tvarnih virih o rimski dobi na Slovenskem, Ljubljana: DZS.*
2 *Jevremov, B. (1988). Vodnik po lapidariju, 1. del. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj.*

Priloge

Gradivo za dijake 1: Petoviona (Kratek oris zgodovine Petovione)

Gradivo za dijake 2: Saxa loquuntur (uvod v obisk lapidarija: tipologija rimskih spomenikov, značilnosti napisov in reliefov, vaje za dopolnjevanje in povezovanje)

Gradivo za dijake 3: Delovni listi za skupinsko delo (10 različic za po 3 dijake)

Gradivo za učitelje: Napotki za izvedbo skupinskega dela

Gradivo za dijake 1

Petoviona (Kratek oris zgodovine Petovione)

Rimska Petoviona je bila **največje rimsko mesto na ozemlju današnje Slovenije** in obenem **najpomembnejša in najbolj razvita mestna naselbina notranje Panonije.** Nastala je znotraj prejšnje prazgodovinske naselbine in prevzela tudi njeno ime.

6–9 n. št. (čas panonsko-delmatskega upora)	Prihod **8. Avgustove legije,** ki je v bližini današnje OŠ Hajdina postavila legijski tabor, tega je kasneje odnesla Drava. Civilno spremstvo legije (obrtniki, trgovci, družine vojakov in prostitutke) je ob taboru postavilo civilno naselbino.
okoli l. 45	8. Avgustovo legijo je zamenjala **13. Dvojna legija,** ki je v Petovioni ostala do 89/92, ko so jo premestili v Vindobono (dan. Dunaj). Petoviona je bila središče kamnoseštva in trgovine s pohorskim marmorjem, ki so ga od tod (delno) obdelanega prevažali po Dravi in Donavi. V 1. stol. so iz severne Italije uvažali veliko keramičnih izdelkov, ob koncu tega stoletja pa se je razcvetelo domače lončarstvo. Petoviona je bila pomembno središče izdelave in trgovine s keramičnimi izdelki (kuhinjska in namizna posoda, oljenke, posode za drobljenje žita in različne vrste opek). Izdelki s pečati kažejo, da so posamezne vrste keramike dosegale tudi bolj oddaljena tržišča.
98–117 (Trajanova vladavina)	Petoviona je postala civilno naselje in bila imenovana za **kolonijo** (mesto rimskih državljanov s samoupravnimi pravicami), ki se je po tedanjem cesarju imenovala **Colonia Ulpia Traiana Poetovio.** Mestno upravno območje Petovione je segalo do Pohorja (meje s provinco Norik) na zahodu, do mestnega upravnega območja Flavije Solve na severozahodu, najbrž do Mure na severovzhodu, do Aquae Iasae (dan. Varaždinske Toplice) na vzhodu in do mestnega upravnega območja Andavtonije (dan. Šćitarevo pri Zagrebu) na jugu. V mesto in njegovo upravno območje so se priselili odsluženi vojaki (lat. veterani), ki so za svoje službovanje dobili plačilo v denarju ali zemlji.
117–138 (Hadrijanova vladavina)	**Petoviona doživi urbano ekspanzijo,** cesar je dal po delno ohranjenem napisu sodeč popraviti **kamniti most,** ki je zamenjal prvotni (verjetno leseni) most. Cesta, ki je vodila preko mostu, je potekala po smeri prazgodovinske Jantarjeve poti. V Hadrijanovem času je v mestu **začela delovati davčna uprava** in osrednji uradi ilirske carinske uprave za območje od današnje Švice do Črnega morja. V povezavi s tem se med prebivalci Petovione od konca 2. stol. na napisih omenjajo ljudje z grškimi imeni (po poreklu verjetno iz vzhodnega dela Rimskega cesarstva), ki so bili **morda prvi pristaši mitraizma v Petovioni,** saj so v l. 157/161 postavili najstarejši, **1. mitrej** v Spodnji Hajdini.
167–180 (markomanske vojne)	**V času vladavine Marka Avrelija** (161–180) in Lucija Vera (161–169) nastopijo z markomanskimi vojnami **prvi znaki krize Rimskega cesarstva.** Šele po dolgotrajnem vojskovanju je rimska vojska barbare, ki so verjetno l. 166/170 (?) prodrli po cesti od Donave mimo Petovione vse do Akvileje, pod osebnim poveljstvom Marka Avrelija potisnila nazaj čez Donavo. V tem času je prebivalce Norika in Panonije prizadela epidemija kuge, ki so jo prinesli iz Azije premeščeni rimski vojaki.

	V času markomanskih vojn se je odlikoval **prvi znani panonski senator Mark Valerij Maksimijan,** član najuglednejše petovionske družine Valerijcev (ki ji je pripadal Orfejev spomenik). Bil je poveljnik različnih vojaških enot, v času cesarja Komoda (vladal 180–192) je bil poveljnik legije v provinci Daciji in celo konzul, čeprav je to službo opravljal *in absentia.*
193–211 (vladavina Septimija Severa)	Leta 193 so v Karnuntu za cesarja oklicali dotlej cesarskega namestnika v Zgornji Panoniji – Septimija Severa. V Rim je potoval z večjo vojsko čez Petoviono in sodeč po napisih je bil tam zelo priljubljen; morda zato, ker lahko v času vladavine cesarjev dinastije Severov (193–235) govorimo o novem gospodarskem razcvetu v Panoniji in Noriku. V tem času so se v Rimskem cesarstvu močno razširila vzhodna verstva, mednje sodi tudi mitraizem. Število vernikov mitraizma se je tako povečalo, da so v tem času **zgradili vsaj dva nova mitreja** – 2. mitrej na Spodnji Hajdini (pred l. 209) in 5. mitrej v Rabelčji vasi (pred l. 235).
prehod iz 2. v 3. stol.	V tem času **antična Petoviona doživi višek svojega razvoja.** Po kapacitetah vodovodov (imela je dva vodovoda) sodeč je imela najmanj 10.000, morda pa celo do 20.000 prebivalcev, med njimi veteranov in aktivnih vojakov, visokih in nižjih mestnih uradnikov, svečenikov, državnih uradnikov ter osvobojencev in sužnjev. Petoviono sta upravljala po **dva župana (duumvira).** Meščani so poleg bogov rimskega panteona častili še **Jupitra Depulzorja,** odvračalca zla, **Jupitra Kulminalisa,** gospodarja vrhov, posebno značilen je **kult dojilj ali rejnic (Nutrices Augustae),** sorodnih keltskim materinskim boginjam, od 2. stoletja dalje pa je bogato dokumentiran **kult boga Mitre** (do danes so odkrili pet mitrejev). Meščani so častili tudi maloazijsko **Kibelo** in egipčansko **Izido.**
235–284 (čas vojaških cesarjev)	**V času globoke krize Rimskega cesarstva** se skozi Petoviono vrstijo rimske vojske, ki so se bojevale v številnih državljanskih vojnah – te so povzročile **gospodarsko nazadovanje.** Okoli l. 260 je položaj Petovione poslabšala tudi **sprememba struge reke Drave,** ki je odplavila vsaj del naselja.
284–305 (Dioklecijanova vladavina)	**Politično in gospodarsko stanje Rimskega cesarstva se je popravilo z reformami cesarja Dioklecijana, Petoviona je po upravni reformi od konca 3. stol. v okviru province Sredozemski Norik. Cesar je z ediktom o cenah skušal zajeziti tudi inflacijo, vendar neuspešno.**
4. stol.	**Pomen Petovione se je povečal,** mesto se je začasno gospodarsko okrepilo. S **Konstantinom I. Velikim** (vladal 306/317/324–337) se je močno okrepilo **krščanstvo,** na območju Petovione so odkrili kar **pet zgodnjekrščanskih cerkva.** Po bitki pri Frigidu (dan. Vipavska dolina), ko je cesar **Teodozij I. Veliki** (vladal 379/394–359) **l. 394** premagal zadnjega poganskega uzurpatorja, je **Rimsko cesarstvo dokončno postalo krščansko.** Najkasneje takrat so petovionski kristjani **sistematično uničili mitreje.** Cesar Teodozij je l. 395 dokončno razdelil Rimsko cesarstvo in **Petoviona je pripadla Zahodnorimskemu cesarstvu.**
prehod iz 4. v 5. stol.	Petoviona je bila **pod oblastjo Alarikovih Vizigotov.** Po odhodu Vizigotov pa je bila v mestu **ponovno vzpostavljena rimska uprava in nameščena manjša vojaška posadka.** **Dokončen propad rimske uprave in mesta** je verjetno pomenil **Atilov pohod nad Italijo l. 452.**

Učni cilji:

- **znam določiti** tip rimskega spomenika,
- **znam** s pomočjo komentarja **prevesti** latinski napis,
- **interpretiram** reliefne upodobitve in njihovo simboliko,
- na kratko **stvarno in problemsko predstavim, opišem in razložim** kulturno-civilizacijske okoliščine, povezane z vsebino napisov in reliefnih upodobitev na rimskih nagrobnikih.

Gradivo za dijake 2[15]

Saxa loquuntur
Ali lahko rimski nagrobniki »spregovorijo« in mi natančneje razkrijejo antično preteklost?

Sprehod po lapidariju,[16] zbirki kamnitih spomenikov, je lahko veliko bolj vznemirljiv, kot se zdi na prvi pogled, saj iz napisnih sporočil in reliefne simbolike najbližje spoznamo vsakdanje življenje v antični Petovioni.

Prepoznavno znamenje rimskih mest in naselij so bile namreč nekropole (po grško »mesto mrtvih«), grobišča, ki so ležala ob mestnih vpadnicah, včasih pa tudi ob rekah. Tujec ali domačin sta se ob prihodu ali odhodu iz mesta vedno znova spominjala umrlih. Družine so imele svoje ograjene grobne parcele in na njih so postavljale spomenike umrlim prednikom. Rimska zgodovina bi bila brez nagrobnikov veliko revnejša, saj si je marsikateri uglednejši meščan dal izklesati nagrobnik še za življenja in na njem razberemo poleg družinskega in očetovega imena še njegovo osebno ime, stan in poklic, pogosto je navedeno, koliko let so živeli, in običajno, kdo je plačal za spomenik.

Epigrafika[17] je veda o napisih; preučevanje napisov tako po oblikovni kot vsebinski plati, pri čemer napis pomeni vsako pisanje, ki je vklesano, vpraskano ali vtisnjeno v kakršno koli trpežno snov, kot, denimo, kamen ali kovino, bodisi uradno ali pa priložnostno, po nagibu posameznika (v slednjem primeru znan kot *graffito*). Izvzeti so novci, ker se z napisi na njih ukvarja **numizmatika**, običajno pa tudi naslikani napisi in besedila, napisana s črnilom na poljubno podlago.

Napisi so neprecenljiv vir podatkov o politiki in zakonodaji, družbeni, verski in vojaški ureditvi ter drugih vidikih rimskega življenja, ki bi nam brez njih ostali nejasni.

Besedila napisov na spomenikih so izpisana s celimi ali okrajšanimi besedami, ki so med sabo ločene z znaki v obliki klina, trikotnika ali lista. Okrajšava besed na njih je ali samo z začetno črko, kot npr. F (tj. filius) ali z delom besede LEG (tj. legio). Posvetilo umrlemu na spomenikih se izraža v nominativu ali dativu. Na njih se običajno omenja osebno in rodbinsko ime ter priimek, očetovstvo, rojstni ali upravni kraj in volilno okrožje (neobvezno). Starost umrlega se na spomenikih izraža z besedo *annorum* in z glavnim številnikom oziroma kasneje s *qui vixit* ipd. Sporočilo napisa se običajno konča s kakšno značilno formulo.

V dativu se izraža posvetilo tudi drugim bogovom ali kultnim figuram, ki so jim iz zaobljube za blagor in zmago postavljali spomenike. Pri posvetilih je želja tistega, ki posveča, navadno izražena povsem konkretno, željo umrlega pa lahko razodene simbolika reliefa, ki je običajno povezana s srečnim življenjem v onostranstvu, v katerega je nedvomno verjel. Zato si je najverjetneje še živ izbral spomenik, ki ga je dal narediti, ali pa je v oporoki določil, kdo bi naj zanj poskrbel.

---

15 *Avtorica fotografij na delovnih listih je Barbara Damjan.*
16 *< lat. lapis, lapidis (kamen)*
17 *< gr. epigraphé (napis)*

Pogoste okrajšave besed in formul na spomenikih

ANN = **annorum:** star
DM = **Dis Manibus:** božanskim manom, bogovom onostranstva
F = **filius/filia**
HSE = **hic situs est:** tukaj počiva
IMP = **imperator**
IOM = **Iovi Optimo Maximo:** Jupitru, najboljšemu, največjemu
LEG = **legio, legionis**
MIL = **miles**
P = **posuit**: naredil, postavil, dal postaviti
TFI = **testamento fieri iussit:** z oporoko je določil postaviti
VFS = **vivi fecerunt sibi:** živi dali narediti zase
VSLM = **votum solvit libens merito:** obljubo je izpolnil rad in po pravici

Osnovni tipi spomenikov

1. NAGROBNIKI (lat. *stela*)

To so praviloma kamniti spomeniki pravokotne oblike z obdelano sprednjo ploskvijo in le včasih še z dvema stranskima. Sprednja ploskev je razčlenjena tako, da ima napis in ikonografski del (portret in simboli), pri čemer drugi ni obvezen. Osnovni deli nagrobnika so: **zatrep, zaklinki, friz, napisno polje, podnožje, zatič ali vsadnik.** Nekateri nagrobniki imajo nakazane arhitektonske člene – **pilastre ali polstebričke,** drugi imajo med zgornjim in srednjim delom **nišo** ter **medpolje.** Ločimo več vrst nagrobnikov: **enostavni,** nagrobniki **v obliki edikule,** ki posnemajo antično svetišče, nagrobniki **z nišo** ...

Označi dele nagrobnika:

- NAPISNO POLJE
- ZATREP
- ZAKLINKE
- VSADNIK

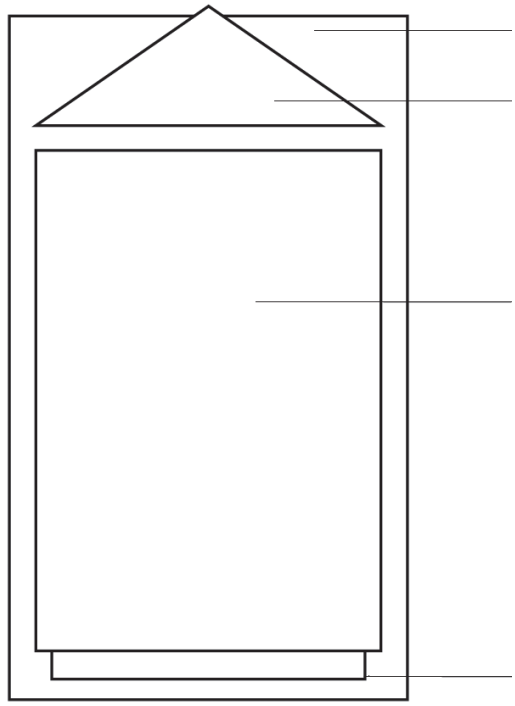

V **zatrepih in zaklinkih** so reliefne upodobitve, ki imajo dekorativen, vendar pogosto tudi simboličen pomen:

- v zatrepih: rozeta, glava Meduze
- v zaklinkih: palmetove vejice, delfini, hipokampi, geniji

Premisli in odgovori:

Kakšen je simboličen pomen glave Meduze?

Kakšna pa je po tvojem mnenju simbolika delfinov in hipokampov?

Kaj simbolizira genij s spuščeno plamenico v roki?

Frizi na petovionskih nagrobnikih so okrašeni z viticami akanta, bršljana, trte in podobnimi rastlinami s srčastimi listi, z živalmi, lovskimi prizori, grifoni ipd. Vitice trte, bršljana in akanta simbolizirajo plodnost, rojstvo in smrt.

Kakšno simboliko bi lahko imeli lovski prizori, kjer plen beži pred svojim plenilcem?

V **nišah** je navadno portret enega ali več pokojnih, včasih pa tudi mitološki motiv, ki govori o prehajanju iz tega sveta v onostranstvo in tako simbolizira večno življenje.

2. PEPELNICE IN SARKOFAGI

Od 2. stol. dalje so za pokopavanje umrlih uporabljali pepelnice in sarkofage. V **kamnite skrinje** so za popotnico v onostranstvo dajali še razne **pridatke.**

Na sredini sprednje strani je **napisno polje,** ob njem sta na levi in desni strani po ena **niša.** V nišah je pogosto relief genija smrti z navzdol obrnjeno plamenico ali relief pokojnikov.

Označi *na fotografiji napisno polje in niši.*

3. ŽRTVENIKI (lat. *ara*) IN KVADRI

Pokončni kamniti kvadri s tremi obdelanimi stranicami so služili za opravljanje obreda božanstvom.

Na čelni ploskvi je navadno vklesan napis z osebnimi in drugimi podatki o položaju pokojnika (nagrobni žrtvenik) oziroma razne zaobljube, dane zaščitniku Jupitru in drugim božanstvom ali geniju, ter prošnje za blagor, zdravje ali zmago (zaobljubni žrtvenik).

Ploskev na stranicah je lahko gladka ali z reliefom. Med reliefnimi upodobitvami je lahko upodobljen Jupiter ali Junona z žezlom ipd.

Spodnji del teh spomenikov se imenuje baza.

Zgornji žrtvenik je posvečen Iovi Optimo Maximo (IOM)*.* ***Prevedi*** *iz latinščine.*

4. NAPISNE IN RELIEFNE PLOŠČE

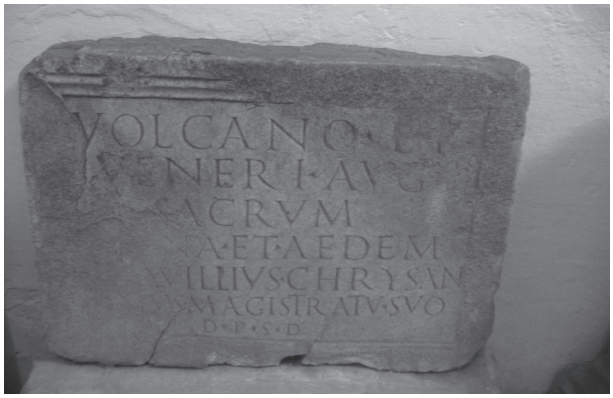

V čast in spomin na slavnostni in pomembni dogodek so na javnih mestih in stavbah, v kapelicah ali svetiščih postavljali **napisne plošče.**

Iz besedil napisov izvemo, da je bilo nekoč tukaj rimsko mesto Petoviona, kjer je cesar Hadrijan dal zgraditi ali popraviti kamniti most čez reko Dravo, Kaj Avilij Hrizancij pa svetišče Vulkanu in Veneri, da je obstajala šola ali združenje čevljarjev ipd.

Prevedi, *komu je posvečena napisna plošča:* VOLCANO·ET·VENERI

Veliko **reliefnih plošč** je iz raznih kapelic ali svetišč, kjer so stale na mestu glavnega oltarja. Po reliefih in napisih sodeč so v Petovioni častili razne kulte. Med njimi je bilo razširjeno čaščenje kulta božanskih dojnic (nutrices Augustae), larov in genija cesarja, Venere, Silvana, Priapa, Sola v sklopu s kultom o Mitri idr.

Čaščenje nutric oziroma keltskih *matres* ali *matronae,* ki so jim v rimskem času sorodne ***nutrices Augustae,*** kaže na negovanje domorodne tradicije, ki se je ohranila še v 2. in 3. stoletju. Na reliefnih ploščah so prikazane sede na stolu z dojenčkom v naročju ali stoje, ko varujejo odrasle otroke in prinašajo sedeči hrano ali dojenčke.

Ponovi *in* ***preveri,*** *koliko si se naučil-a –* ***poveži*** *pojme z ustreznimi opisi:*

Nagrobnik/ stela	Te pokončno postavljene kamnite spomenike so uporabljali za opravljanje obreda božanstvom.
Pepelnica	To so kvadratne ali pravokotne plošče z okvirom, v katerem je vklesan napis o slavnostnem in pomembnem dogodku; stale so na javnih mestih in stavbah, v kapelicah in svetiščih.
Sarkofag	To so velike pravokotne kamnite skrinje z reliefnim okrasjem ali brez njega za pokop enega ali dveh pokojnikov.
Žrtvenik/oltar	To so kvadratne ali pravokotne plošče, ki imajo ali samo relief ali pa relief in napis pod njim.
Napisna plošča	To so kamniti spomeniki pravokotne oblike, navadno z obdelano sprednjo ploskvijo, ki ima napis in neobvezno še portret in simbole.
Reliefna plošča	To so manjše ali srednje velike kamnite skrinje, v katere so dajali žare enega ali več upepeljenih pokojnikov.

Gradivo za dijake 3

Delovni listi za skupinsko delo (10 različic za po 3 dijake)

SKUPINA I

....., ..., ...

1. *Poiščite kamniti* ***spomenik št. 14****. Za katero* ***vrsto spomenika*** *gre?*

2. ***Skicirajte*** *ga in* ***dopolnite*** *opis:*

V zaklinkih je relief .....,

v zatrepu pa .....

Razložite simboliko obeh motivov:

3. ***Dopolnite prepis in prevod*** *napisa in si pri tem pomagajte s transkripcijo ob spomeniku ter z razloženimi besedami:*

C(AIUS) CORNELIVS C(AI) F(ILIUS) POLLIA PROCVLVS REGIO ...	Gaj Kornelij Prokul, sin Gaja, doma iz volilnega okrožja Polia, iz Regija,
	vojak ..... Gemine,
	star ..... let,
	ki je služil .....,
	.....,
HSE TFI	počiva tukaj ....

Pollia – iz volilnega okrožja Polia

Regio – iz Regija

legio XIII Gemina – legija XIII. Gemina

stipendiorum XII – služil 12 let

beneficiarius tribuni – pribočnik tribuna

TFI – testamento fieri iussit – s testamentom določil postaviti spomenik

4. ***Za predstavitev*** *pripravite tudi vsebinski komentar k spomeniku – kaj vam povedo napis in reliefne upodobitve, kaj lahko izveste o zgodovini Petovione; povežite tudi z znanjem, ki ste ga pridobili pri latinščini in zgodovini, ter sestavite zgodbo, ki jo lahko preberete s spomenika.*

SKUPINA II

....., ..., ...

1. *Poiščite kamniti* ***spomenik št. 44****. Za katero* ***vrsto spomenika*** *gre?*

2. ***Dopolnite prepis in prevod*** *napisa in si pri tem pomagajte s transkripcijo ob spomeniku ter z razloženimi besedami:*

D M (= ....)	....
T(ITO) VABERIO T(ITI) F(ILIO)	Titu Vaberiju Celzinu,
CELSINO AN(NORUM)	sinu Tita, staremu .....,
ET SEMPRONIAE	in ženi .....
CELERINAE CONIUGI AN(NORUM)	....., stari .....,
ET VABERIO CELERINO	in Vaberiju Celerinu,
AN(NORUM)	staremu .....
ET VABERIO CELSINO AN(NORUM)	in Vaberiju Celzinu, staremu
..... FILIS VABERI(I) MAR	..... let, Vaberijevima sinovoma
TINUS ET ATTO LIB(ERTI) ET	Martin in Ato ..... in
HERED(ES) PATRONO OPTIM(O)	dediči so za najboljšega .....
F(ACIENDUM) C(URAVERUNT) H(OC)	poskrbeli za postavitev spomenika.
M(ONUMENTUM)	.....
H(EREDEM) N(ON) S(EQUETUR)	.....

coniunx, coniugis, f. – žena, soproga

Martinus et Atto – imeni osvobojencev, ki sta skupaj z dediči poskrbela za postavitev nagrobnika

heres, heredis, m. – dedič

FC – faciendum curaverunt – za postavitev so poskrbeli

MHNS – monumentum heredem non sequetur – spomenik ne preide na dediče

3. ***Skicirajte*** *spomenik in* ***dopolnite*** *opis:*

Zgornji del je odbit, zgoraj je ohranjen del niše, v kateri so sledovi doprsij .....

.....

Relief pod napisnim poljem prikazuje .....

.....

in najverjetneje simbolizira .....

.....

4. ***Za predstavitev*** *pripravite tudi vsebinski komentar k spomeniku – kaj vam povedo napis in reliefne upodobitve, kaj lahko izveste o zgodovini Petovione; povežite tudi z znanjem, ki ste ga pridobili pri latinščini in zgodovini, ter sestavite zgodbo, ki jo lahko preberete s spomenika.*

SKUPINA III

....., ..., ...

1. *Poiščite kamniti* ***spomenik št. 6****. Za katero* ***vrsto spomenika*** *gre?*

2. ***Skicirajte*** *ga:*

3. ***Dopolnite prepis in prevod*** *napisa in si pri tem pomagajte s transkripcijo ob spomeniku ter z razloženimi besedami:*

M(ARCUS) PETRONIVS	....,
M(ARCI) F(ILIUS) ARN(ENSIS) CLASI	...., ...
CVS MARRVCINVS	.....,
(CENTURIO)	stotnik .....,
	Tukaj sežgan, ...
OSSA RELATA DOMI	..... so bile prenešene .....
	.....
	.....

Marcus Petronius Classicus Marrucinus Arnensis – Mark Petronij Klasik Marucinec (volilno okrožje) Arnensis.

domi – domov (!)

conlega = collega, ae, m. – tovariš

Publius – Publij, pokojnikov brat

4. ***Poiščite*** *na spomeniku rozeto in relief šlema s perjanico. Kaj pa lahko vidite v spodnjem delu spomenika? Koliko odlikovanj je verjetno prejel pokojnik?*

5. *Ali v napisu* ***opazite*** *kakšno slovnično pomanjkljivost?*

6. ***Za predstavitev*** *pripravite tudi vsebinski komentar k spomeniku – kaj vam povedo napis in reliefne upodobitve, kaj lahko izveste o zgodovini Petovione; povežite tudi z znanjem, ki ste ga pridobili pri latinščini in zgodovini, ter sestavite zgodbo, ki jo lahko preberete s spomenika.*

SKUPINA IV

....., ..., ...

1. *Poiščite kamniti **spomenik št. 75**. Za katero **vrsto spomenika** gre?*

2. ***Dopolnite prepis in prevod** napisa in si pri tem pomagajte s transkripcijo ob spomeniku ter z razloženimi besedami:*

FANN(IUS) FLORENTINUS

MIL(ES) LEG(IONIS) XIIII G(EMINAE)

ET ULPIA SEVERINA CONI(UX) V(IVI)

F(ECERUNT) S(IBI) .....

.....

XVI ET SUPERE ANN(ORUM) IIII ET .....

.....

ANN(I) I FILIS

Fannius Florentinus – Fanij Florentin

Ulpia Severina coniunx – žena Ulpija Severina

VFS – vivi fecerunt sibi

Florentine = Florentinae (hči)

Supere = Superae (hči)

Florianus – Florijan

Florus – Flor

filis = filiis – za sinova

3. ***Skicirajte** sprednjo stran in **dopolnite opis:***

Ob napisu je na ..... strani relief žene Ulpije Severine, na ..... strani pa je upodobljen ..... (sorodstvo in ime) kot legionar. Na levi stranici je relief okrogle mize s stoječima figurama, na desni pa so pod cvetno kito upodobljeni .....

.....

4. ***Za predstavitev** pripravite tudi vsebinski komentar k spomeniku – kaj vam povedo napis in reliefne upodobitve, kaj lahko izveste o zgodovini Petovione; povežite tudi z znanjem, ki ste ga pridobili pri latinščini in zgodovini, ter sestavite zgodbo, ki jo lahko preberete s spomenika.*

SKUPINA V

....., ..., ...

1. *Poiščite kamniti* ***spomenik št. 77****. Za katero* ***vrsto spomenika*** *gre?*

2. ***Skicirajte*** *ga in* ***dopolnite*** *opis:*

Sprednja stran je razdeljena na ..... dele: Ob napisnem polju sta niši, v ..... je je relief žene Kartorije Kalandine, v desni pa relief .....

3. ***Dopolnite prepis in prevod*** *napisa in si pri tem pomagajte s transkripcijo ob spomeniku ter z razloženimi besedami:*

.....
V(IVA) F(ECIT) SIBI ET AUR(ELIO) VERIN
O CO(N)IUGI QUI VIXI(T)
AN(NOS) IVXXC (E)T AURE
LIE VER(AE) F(ILIAE) C(ARISSIMAE)
(E)T .....

Cartoria Calandina – Kartorija Kalandina

VF – viva fecit

sibi – zase

Aurelius Verinus – Avrelij Verin

coniunx, coniugis, m. – mož, soprog

carissimus 3 – najdražji

Aurelie (= Aureliae) **Verae** = dat. sg. – Avrelija Vera

Aurelia Verecunda – Avrelija Verekunda

4. *Kako je zapisana* ***številka v napisu*** *(IVXXC)? Kako bi se to običajno zapisalo?*

5. ***Za predstavitev*** *pripravite tudi vsebinski komentar k spomeniku – kaj vam povedo napis in reliefne upodobitve, kaj lahko izveste o zgodovini Petovione; povežite tudi z znanjem, ki ste ga pridobili pri latinščini in zgodovini, ter sestavite zgodbo, ki jo lahko preberete s spomenika.*

SKUPINA VI

....., ..., ...

1. *Poiščite kamniti **spomenik št. 40**. Za katero **vrsto spomenika** gre?*

2. ***Dopolnite prepis in prevod** napisa in si pri tem pomagajte s transkripcijo ob spomeniku ter z razloženimi besedami:*

.....

.....

.....

IMP(ERATORIS) CAES(ARIS) LUCI
SEPTIMI SEVERI
PERTINACIS AUG(USTI)
DOMINI INDUL
GENTISSIMI
IUNIANUS LIB(ERTUS)
ADIUT(OR) TABUL(ARIORUM)
P(ROVINCIAE) P(ANNONIAE) S(UPERIORIS)

pro (z abl.) – za

salus, salutis – blaginja

Lucius Septimius Severus Pertinacis – Lucij Septimij Sever Pertinaks, rimski cesar 193–211

indulgentissimus 3 – najmilostljivejši

Iunianus – Junijan, ime postavitelja

libertus, i – osvobojenec

adiutor tabulariorum – pomožni uradnik državnega zbora

Pannonia Superior – Zgornja Panonija

ex voto – po zaobljubi

3. ***Skicirajte** spomenik in **dopolnite** opis:*

Na desni in levi strani spomenika je uokvirjena ploskev: na desni je relief boga .... z žezlom v roki, v levi ploskvi pa je upodobljena njegova žena ..... z ..... v levici in z daritveno skodelico v desnici.

4. ***Za predstavitev** pripravite tudi vsebinski komentar k spomeniku – kaj vam povedo napis in reliefne upodobitve, kaj lahko izveste o zgodovini Petovione; povežite tudi z znanjem, ki ste ga pridobili pri latinščini in zgodovini, ter sestavite zgodbo, ki jo lahko preberete s spomenika.*

SKUPINA VII

....., ..., ...

1. *Poiščite kamniti* ***spomenik št. 127****. Za katero* ***vrsto spomenika*** *gre?*

2. ***Dopolnite prepis, prevedite*** *napis in si pri tem pomagajte s transkripcijo ob spomeniku ter z razloženimi besedami:*

.....

.....

.....

C(AIUS) CASSI

US

SILVESTER

VET(ERANUS) LEG(IONIS) IIII

F(LAVIAE) FEL(ICIS)

PRO SALUTE

Victoria – Viktorija, boginja .....

augustus 3 – vzvišen

sacer, sacra sacrum – posvečen

Caius Cassius Silvester – Gaj Kasij Silvester

veteranus, i – odsluženi vojak, veteran

legio IIII Flavia felix – četrta Flavijeva legija (ustanovil jo je cesar T. Flavij Vespazijan) z vzdevkom felix (srečna)

3. ***Skicirajte*** *spomenik in* ***dopolnite*** *opis:*

Ohranjeni del žrtvenika je v obliki stebra, na katerem so tri polja v okviru. V poljih ob napisnem polju je po vzoru grških Nik relief krilate ....., boginje ..... (Pomagajte si z vsebino napisa.)

4. ***Za predstavitev*** *pripravite tudi vsebinski komentar k spomeniku – kaj vam povedo napis in reliefne upodobitve, kaj lahko izveste o zgodovini Petovione; povežite tudi z znanjem, ki ste ga pridobili pri latinščini in zgodovini, ter sestavite zgodbo, ki jo lahko preberete s spomenika.*

SKUPINA VIII

....., ..., ...

1. *Poiščite kamniti **spomenik št. 60**. Za katero **vrsto spomenika** gre?*

2. ***Skicirajte** ga:*

3. ***Dopolnite prepis in prevod** napisa in si pri tem pomagajte s transkripcijo ob spomeniku ter z razloženimi besedami:*

.....

.....

.....

SIGNA ET AEDEM

C(AIUS) AVILLIUS CHRYSAN

TIUS MAGISTRATU SUO

.....

Volcanus = Vulcanus

Venus, Veneris, f. – Venera

augustus 3 – vzvišen

sacer, sacra, sacrum – posvečen

signum, i, n. – tu: kip

aedes, aedis, f. = templum

Caius Avillius Chrysantius – Gaj Avilij Hrizancij

magistratu suo – v času svojega službovanja

DPSD – de pecunia sua dedicavit – posvetil iz svojih sredstev

4. *Zakaj je po vašem mnenju spomenik hkrati posvečen prav tema bogovoma?*

5. ***Za predstavitev** pripravite tudi vsebinski komentar k spomeniku – kaj vam povedo napis in reliefne upodobitve, kaj lahko izveste o zgodovini Petovione; povežite tudi z znanjem, ki ste ga pridobili pri latinščini in zgodovini, ter sestavite zgodbo, ki jo lahko preberete s spomenika.*

SKUPINA IX

....., ..., ...

1. *Poiščite kamniti **spomenik št. 33**. Za katero **vrsto spomenika** gre?*

2. ***Skicirajte** ga in **dopolnite** opis:*

V niši je na ..... strani ženska, ki na ..... nosi desko ali pladenj s hlebčki. Na sredini je ženska, ki pred sabo drži ....., ki steguje roki k **nutrici** na ..... strani; ta drži v rokah ... .

3. ***Dopolnite prepis in prevod** napisa in si pri tem pomagajte s transkripcijo ob spomeniku ter z razloženimi besedami:*

NUTRICIBUS AVGUSTIS
DEIS AVRELIUS SERVANDUS ET
ULPIA SECUNDINA PRO SECUNDINO
ET SERVATO FILIS VOTUM
V(OTUM) S(OLVERUNT) L(IBENTES)
M(ERITO)

nutrix, nutricis, f. – nutrica (dojilja)

augustus 3 – vzvišen

Aurelius Servandus – Avrelij Servand

Ulpia Secundina – Ulpija Sekundina

pro filiis – za sinova

Secundinus et Servatus – Sekundin in Servat (sinova)

VSLM – votum solverunt libentes merito – zaobljubo sta rada izpolnila

4. *Kaj veš o čaščenju keltskih matres (matronae), ki jih v rimski interpretaciji poznamo kot NUTRICES AUGUSTAE? Čigave zaščitnice so bile?*

5. ***Za predstavitev** pripravite tudi vsebinski komentar k spomeniku – kaj vam povedo napis in reliefne upodobitve, kaj lahko izveste o zgodovini Petovione; povežite tudi z znanjem, ki ste ga pridobili pri latinščini in zgodovini, ter sestavite zgodbo, ki jo lahko preberete s spomenika.*

SKUPINA X

....., ..., ...

1. *Poiščite kamniti **spomenik št. 31**. Za katero **vrsto spomenika** gre?*

2. ***Skicirajte** ga in **dopolnite** opis:*

V niši je na ..... strani ženska, ki na ..... nosi košaro, najverjeneje polno hrane ali z darovi. Na sredini je ženska, ki pred sabo drži ....., ki se z ..... nogo opira na oltar in izteza roki k sedeči **nutrici**; ta drži v rokah ....., ki ga doji.

3. ***Dopolnite prepis in prevod** napisa in si pri tem pomagajte s transkripcijo ob spomeniku ter z razloženimi besedami:*

NUTRICIBUS AVG(USTIS) SACRUM
L(UCIUS) FUSC(INIUS)
EXSUPERATUS AUG(USTALIS)
COL(ONIAE) POET(OVIONENSIUM) ET
FILIA HONORATA PRO SALUTE
FUSCINI HONORATI FIL(II) V(OTUM)
S(OLVERUNT)

nutrix, nutricis, f. – nutrica (dojilja)

augustus 3 – vzvišen

sacer, sacra, sacrum – posvečen

Lucius Fuscinius Exsuperatus – Lucij Fuscinij Eksuperat

augustalis coloniae Poetovionensium – avgustal mestnega petovionskega združenja

VS – votum solverunt – sta izpolnila zaobljubo

4. *Kaj veš o čaščenju keltskih matres (matronae), ki jih v rimski interpretaciji poznamo kot NUTRICES AUGUSTAE? Čigave zaščitnice so bile?*

5. ***Za predstavitev** pripravite tudi vsebinski komentar k spomeniku – kaj vam povedo napis in reliefne upodobitve, kaj lahko izveste o zgodovini Petovione; povežite tudi z znanjem, ki ste ga pridobili pri latinščini in zgodovini, ter sestavite zgodbo, ki jo lahko preberete s spomenika.*

Gradivo za učitelje

Napotki za izvedbo skupinskega dela

Učitelj dijake **razdeli v skupine po 3** (oziroma se število članov skupine prilagodi velikosti skupine) in jim v 10 minutah **poda navodila za delo:**

- Za reševanje delovnih listov bo na voljo približno 30 minut, v tem času naj učitelj pri skupinah preverja, kako poteka delo, dijake usmerja.
- Dijaki naj najprej določijo tip spomenika in ga transkribirajo ter prevedejo, pri tem naj si pomagajo s transkripcijo, ki jo (praviloma) najdejo ob strani spomenika (učitelj naj dijake opozori, da so nekatere ploščice v lapidariju že odpadle in da naj počakajo na njegovo pomoč).
- Za pripravo predstavitve bodo imeli dijaki naslednjih 30 minut, učitelj naj dijake za izvedbo zadnje faze seznani še z naslednjim:
    - Dijaki v začetku predstavitve določijo vrsto spomenika, ga opišejo in glasno preberejo latinski napis ter ga prevedejo; ko opisujejo dele spomenika, naj uporabljajo ustrezno terminologijo.
    - Za pripravo zadnje naloge naj izhajajo iz vsebine prevoda in upodobitev ter si pomagajo s podatki iz gradiva o zgodovini Petovione; pri sestavljanju »zgodbe« naj poleg gradiva uporabijo znanje, ki so ga pridobili pri latinščini in zgodovini, lahko pa predstavijo tudi lastna ugibanja in interpretacijo.
    - Učitelj naj dijakom jasno predstavi kriterije za ocenjevanje predstavitev.
    - Predstavitev vsakega spomenika naj traja od 5 do 7 minut, učitelj naj dijake še enkrat spomni, naj predstavitev vsebuje vse faze (uvod, jedro, zaključek), govor naj bo prost, paziti je treba na jezikovno pravilnost govorjenega besedila, pa tudi na nebesedne prvine govornega nastopa.
- Med pripravo predstavitev naj učitelj dijake ponovno usmerja.
- Zadnjih 20 minut naj se dijaki pripravijo na izvedbo predstavitve (si razdelijo vloge, se naučijo besedilo ...).
- Sledijo predstavitve, ki jih spremljajo vsi dijaki, učitelj pa jih sproti komentira in oceni (s kriteriji in obliko ocenjevanja morajo biti dijaki seznanjeni že pred obiskom lapidarija). Ob zaključku učitelj in dijaki ovrednotijo izvedbo učnega sklopa. Sledi razprava o možnih izboljšavah.

Primer rešitev zadnje naloge delovnega lista za SKUPINO I

Nagrobnik Gaja Kornelija Prokula je očitno nastal po odhodu 8. Avgustove legije l. 45 (za časa cesarja Klavdija), ko je le-to zamenjala 13. legija Gemina, ki je ostala v Petovioni do l. 89/92 (v času Domicijanove vladavine, ko je bila premeščena v Vindobono). Prisotnost te legije dokazuje tudi prva omemba v pisnem viru – Tacit v svojem delu Zgodovina poroča, da je avgusta l. 69 v legijskem taboru 13. legije Gemine potekal sestanek poveljnikov vojske iz podonavskih in balkanskih provinc. S spomenika izvemo, da je bil iz okrožja Pollia; ker so tja dodeljevali tudi nezakonite otroke legionarjev, ki so ob vstopu v legijo prevzeli očetovo rodbinsko ime, je bil morda eden izmed njih. Gaj Kornelij najbrž ni bil le v orožniški službi, ampak je imel – po napisu sodeč – tudi pomembnejšo vojaško funkcijo kot član tribunskega štaba v Petovioni.

1.4 Epigrafska delavnica Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije

Aleksandra Pirkmajer Slokan,
OŠ Prežihovega Voranca, Ljubljana

Predvideni čas izpeljave: 4 šolske ure

Bistveno vprašanje: **Na kakšen način nam rimski antični spomeniki razkrivajo antično preteklost, ki je tudi del naše zgodovine?**

Splošni cilji in kompetence

Dijaki/dijakinje razvijajo jezikovno kompetenco in:

- utrjujejo morfološke zakonitosti latinskega jezika;
- pridobijo besedni zaklad;
- poglobljeno razmišljajo o jeziku;
- spoznajo in znajo uporabljati epigrafsko terminologijo;
- poglobijo znanje o antični civilizaciji (s poudarkom na naših krajih).

Operativni cilji

Dijaki/dijakinje:

- prepoznajo osnovne tipe rimskih kamnitih spomenikov;
- prepoznajo simboliko reliefov na rimskih kamnitih spomenikih;
- spoznajo vlogo epigrafike v antični in današnji družbi;
- prevedejo in jezikovno analizirajo besedila na latinskih napisih;
- vsebinsko analizirajo besedila na latinskih napisih;
- analizirajo sporočilnost besedil na latinskih napisih;
- rezultate svoje raziskave samostojno na kratko, jasno in učinkovito predstavijo.

Potrebno predznanje in izkušnje

Dijaki/dijakinje:

- poznajo osnovno latinsko besedišče, predvideno za prvo polletje učenja v 1. letniku klasične gimnazije;
- poznajo latinsko slovnico v obsegu, predvidenem za prvo polletje učenja v 1. letniku klasične gimnazije (vsaj 1. in 2. deklinacijo, čase prezentove glagolske osnove 1. in 2. konjugacije ter glagola esse);
- poznajo temeljne značilnosti antične civilizacije (s poudarkom na naših krajih).

Pričakovani dosežki/rezultati dijakov

Dijaki/dijakinje:

- znajo določiti tip rimskega spomenika (nagrobnik – stela, edikula in sarkofag, oltar, miljnik, cesarski, počastilni in gradbeni napis);
- znajo s pomočjo komentarja prevesti latinski napis;
- znajo interpretirati reliefne upodobitve;
- znajo na kratko stvarno in problemsko predstaviti, opisati in razložiti jezikovne in kulturno-civilizacijske vsebine, povezane z napisom.

Didaktični pristop

- medpredmetno povezovanje (latinščina, slovenščina, zgodovina, umetnostna zgodovina)
- aktivne oblike poučevanja in učenja (skupinsko delo, individualno delo, delo v parih)
- aktivne metode učenja (diskusija, delo z viri)
- uporaba novih tehnologij (splet)

Potek učnega procesa

	DEJAVNOSTI UČITELJA/-ICE	DEJAVNOSTI UČENCEV
1.	**Uvodni del**: razlaga in pojasnjuje neznane pojme na izročku, usmerja uvodno razpravo, daje ustrezno povratno informacijo o pravilnosti, ustreznosti oz. utemeljenosti odgovorov in daje navodila za nadaljnje individualno delo, delo v parih in skupinsko delo. (1. ura)	Sodelujejo, rešujejo naloge na izročku, pripravijo in predstavijo svoja mnenja, sprašujejo.
2.	**Delo v lapidariju:** spremlja delo, preverja pravilnost odgovorov na delovnih listih in učence usmerja pri prevajanju. (2.–3. ura)	V parih rešujejo naloge na delovnih listih, sprašujejo in dopolnjujejo odgovore na delovnih listih, skicirajo.
3.	**Skupinska predstavitev**: učence usmerja pri pripravi, spremlja predstavitev, usmerja razpravo in ocenjuje delo. (4. ura)	Iščejo dodatne informacije v ustreznih virih, sprašujejo, se pripravljajo na skupinsko predstavitev, skupinsko predstavijo svoje delo in spremljajo skupinske predstavitve drugih treh skupin ter diskutirajo.

1. faza poteka v šoli (za dijake, ki se v Ljubljano pripeljejo, lahko tudi na avtobusu), 2. in 3. faza potekata v lapidariju Narodnega muzeja Slovenije v Ljubljani (3. faza lahko tudi v šoli).

Preverjanje in ocenjevanje dosežkov/rezultatov

- preverjanje učnega sklopa v sprotnih nalogah in
- ocenjevanje skupinske predstavitve dela

Potrebna programska oprema/učna tehnologija

- fotokopirano gradivo, računalnik

Refleksija učitelja in evalvacija učnega sklopa

Epigrafsko delavnico smo realizirali šestkrat, in sicer s sorazmerno majhno skupino učencev (največ 16). V primeru, ko je bila skupina izjemoma večja (28 udeležencev), sva jo spremljali dve učiteljici. Druga spremljevalka je bila potrebna bolj zaradi varnosti na cesti in discipline v lapidariju kakor zaradi pomoči pri izpolnjevanju delovnih listov. Pri večjih skupinah predlagam **spremstvo dveh učiteljev**, od katerih je lahko latinist le eden. Delovni listi so namreč sestavljeni tako, da jih lahko učenci rešujejo samostojno in ne potrebujejo veliko učiteljeve pomoči. Pri tem je nadvse pomembno, da se v šoli predhodno dovolj **učinkovito izpelje uvodni del** priprav na delo v lapidariju in se podajo jasna navodila o poteku epigrafskega dela.

Prvo in drugo fazo (uvod in delo v lapidariju) smo vedno uspeli izpeljati v načrtovanem obsegu, s tretjo fazo (skupinska predstavitev kamnitega spomenika) pa smo imeli nekaj težav. Glavna težava je v tem, da učenci niso dovolj vajeni skupinskega dela in si znotraj skupine delo neenakomerno porazdelijo (glavnino dela opravi en sam učenec ali največ dva), zaradi česar so končni prispevki posameznih učencev vse prepogosto neprimerljivi (in zato težko ocenljivi). V bodoče velja veliko pozornosti posvetiti prav **skupinskemu delu**.

Učencem je pri epigrafski delavnici zelo pri srcu delo v parih in (vsaj boljšim risarjem) tudi skiciranje kamnitih spomenikov (za zelo primerno tehniko se je izkazalo risanje s pastelami na barvni papir). Po zaključku šolske epigrafske delavnice se nekateri učenci v prostem času sami ali v družbi prijateljev vračajo v lapidarij, eni le na ponoven ogled, drugi pa dokončajo svoje skice oz. naredijo nove ali celo rešijo dodatne delovne liste.

Poudariti je treba, da je bilo sodelovanje Narodnega muzeja Slovenije s šolo vedno vzorno in da je bilo muzejsko vodstvo pri realizaciji epigrafskih delavnic vedno pripravljeno priskočiti na pomoč tako učencem kot učiteljem. Pred leti so nam tudi omogočili, da smo v lapidariju pripravili razstavo skic kamnitih spomenikov, muzejski fotograf pa je za učence pripravil celo posebno delavnico, kjer jih je učil osvetljevati in fotografirati kamnite spomenike. Oboje, **razstavo skic** in **fotografsko delavnico,** bi veljalo ponoviti.

Učencem je nadvse všeč sproščen način epigrafskega dela, ki se po vsebini in dinamiki bistveno razlikuje od običajnega šolskega dela. Epigrafske delavnice imajo številne pozitivne posledice. Mednje sodijo priložnostne epigrafske razstave (npr. ob dnevih odprtih vrat šole), predvsem pa **raziskovalne naloge s področja epigrafike** (učenci so jih izdelali že kar precej in nekaj jih je bilo tudi nagrajenih tako na regionalni kot državni ravni).

Viri

1 *Šašel Kos, M. (2004). Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije. Rimski spomeniki. Vodnik. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.*

2 *Pirkmajer Slokan A. (2004). Sprehod po rimskem lapidariju Narodnega muzeja Slovenije. Vodnik za mlade. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije.*

Priloge

Gradivo za učence 1: Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije – uvodni del (Uvod, Delovni list I: Prvi sprehod po lapidariju, Dodatki I–III) (izročki za individualno in skupinsko delo)

Gradivo za učence 2: Delovni listi II–V: Nagrobna stela za sužnja Flavosa, Jupitrov oltar, Nagrobnik za Kvarto in Surusa, Nagrobnik za brata Rustika ali Errare humanum est (izročki za delo v parih in skupinsko delo).

Gradivo za učitelja: Rešitve gradiva za učence, dodatno gradivo z namigi in sugestijami, koristnimi za uspešno izvedbo

Gradivo za učence[18]

Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije – uvodni del

Nomen discipulae/-i: ..... Classis: ..... Dies: .....

UVOD

Proti koncu 19. stoletja je Ljubljana v neposredni bližini parka Tivoli (1813) dobila nekaj izredno lepih zgradb: Kranjski deželni muzej, po tedanjem avstroogrskem prestolonasledniku imenovan *Rudolfinum* (1885, zdaj Narodni muzej Slovenije in Prirodoslovni muzej Slovenije), Deželno gledališče (1892, zdaj SNG Opera in balet), Narodni dom (1896, zdaj Narodna galerija Slovenije in Športno društvo Narodni dom Ljubljana) in C. kr. Državna višja gimnazija v Ljubljani (1899, od 1900 do 1958 osemletna klasična gimnazija z različnimi nazivi, od 1958 OŠ Prežihovega Voranca Ljubljana) (gl. fotografije).

Rudolfinum (1885)

Deželno gledališče (1892)

Narodni dom (1896)

C. kr. Državna gimnazija (1899)

Oglejmo si Narodni muzej Slovenije, ki neprekinjeno deluje že od leta 1821 in je NAJSTAREJŠA SLOVENSKA KULTURNA USTANOVA! Sprva je muzej imel prostore v zdaj že porušenem ljubljanskem liceju na današnjem živilskem, Vodnikovem trgu (Vodnikov spomenik, ki so ga postavili pred licejski vhod, stoji še danes). Leta 1888 je Kranjski deželni muzej – *Rudolfinum* javnosti odprl svoje zbirke v novi palači, za katero je temeljni kamen položil sam cesar Franc Jožef, in se leta 1921 preimenoval v Narodni muzej.

Kar nekaj let od otvoritve nove muzejske stavbe je preteklo, preden so vanjo preselili tudi kamnite spomenike, kar je bilo seveda težaško delo. Delno so jih, brez vnaprej premišljenega koncepta, vzidali v stene visokega pritličja, kar v načrtih za novo palačo sicer ni bilo predvideno, delno pa so jih, brez prave zaščite, postavili na muzejski vrt. Šele stoletje pozneje so ti kamniti spomeniki dobili prostor in postavitev, ki si jo zaslužijo. Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije je namreč leta 1995 končno dočakal začetek obnovitvenih del. Oglejmo si ga v njegovi prenovljeni podobi!

Učni cilji:

- **poznam** osnovne zakonitosti epigrafike,
- **znam določiti** tip rimskega kamnitega spomenika,
- **znam** s pomočjo komentarja **prevesti** latinski napis,
- **interpretiram** reliefne upodobitve na kamnitem spomeniku,
- na kratko stvarno in problemsko **predstavim, opišem in razložim** jezikovne in kulturno-civilizacijske vsebine, povezane z vsebino napisa in reliefnih upodobitev na kamnitem spomeniku.

[18] *Slikovno gradivo na delovnih listih je last Narodnega muzeja Slovenije oziroma avtorice Aleksandre Pirkmajer Slokan.*

Delovni list 1

Prvi sprehod po Lapidariju Narodnega muzeja Slovenije

Nomen discipulae/-i: .....

Sprehod po lapidariju lahko postane zanimiva izkušnja, polna novih spoznanj, če se le prepustimo raziskovalni žilici in damo krila vedoželjnosti. Veliko zadovoljstva pri odkrivanju novega starega sveta!

LAPIDARIJ (latinsko *lapis, lapidis* m. – kamen)

je prostor, kjer so shranjeni in razstavljeni kamniti spomeniki, pri nas največkrat antični ali srednjeveški, nekateri z napisi, drugi brez njih. V lapidariju pogosto najdemo tudi mozaike. Rimski kamniti spomeniki z napisi so največkrat nagrobniki različnih oblik (razkošne edikule, stele – nagrobne plošče, nagrobni oltarji, žare ali sarkofagi), veliko je tudi oltarjev, posvečenih različnim božanstvom, sledijo počastilni napisi za zaslužne posameznike na bazah kipov ali ploščah, cesarski in gradbeni napisi ter miljniki (gl. Dodatek I: Glavni tipi rimskih kamnitih spomenikov).

POSTAVITVE LAPIDARIJEV so po svetu zelo različne, nihajo od zastarelih do najsodobnejših, od povsem nepreglednih do zelo nazornih. Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije so po letu 1995 popolnoma obnovili in ga iz nekoč nepreglednega, za obiskovalca neprivlačnega prostora spremenili v prijeten ter nazorno, strokovno urejen moderen lapidarij.

V Ljubljani je manjši lapidarij še v Mestnem muzeju, 13 rimskih kamnitih spomenikov je vzidanih v zunanje stene stolnice in semenišča (»Dolničarjev lapidarij«, 1701), nekaj pa jih najdemo tudi v zidovih Križank in grajske zgradbe. Takšni lapidariji *sub Iove* (pod milim nebom) niso primerna rešitev, saj vzidani spomeniki ne morejo biti dovolj zavarovani niti nazorno predstavljeni (tudi zadnje in stranske ploskve nam pogosto marsikaj povedo), poleg tega pa so izpostavljeni tudi škodljivim vremenskim vplivom.

LAPIDARIJ NARODNEGA MUZEJA SLOVENIJE

je tretji največji v državi (večja sta lapidarija v pokrajinskih muzejih v Celju in na Ptuju). Hrani več kot 250 kamnitih spomenikov, od tega 180 rimskih z latinskimi napisi. Približno polovica jih je iz Emone, ostali pa so od drugod: iz Posavja, antičnega Atranta (latinsko *Atrans* – danes Trojane), z Dolenjske – predvsem iz Pretorija Latobikov (latinsko *Praetorium Latobicorum* – danes Trebnje) in Nevioduna (latinsko *Neviodunum* – danes Drnovo pri Krškem), iz Bele krajine ter Navporta (latinsko *Nauportus* – danes Vrhnika). Večja skupina jih je tudi z Ižanskega.

Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije je razdeljen v dva dela: notranji in zunanji lapidarij. Prvi je v hodnikih visokega pritličja muzejske zgradbe, drugi pa v zasteklenem paviljonu na muzejskem vrtu.

V DESNEM HODNIKU pritličja (gledano od glavnega muzejskega vhoda) so na ogled najstarejši rimski napisi (sredina 1. stoletja pr. n. št.), zato je z ogledom smiselno začeti v tem delu lapidarija.

Precej obsežnejši je LEVI HODNIK, kjer nas že od daleč pozdravi pozlačeni EMONEC, katerega kopija stoji blizu kraja najdbe na Kongresnem trgu (nekoč severna emonska nekropola).

V ZUNANJEM LAPIDARIJU si lahko med drugim ogledamo tudi leva iz Kostanjevice ter mejnik med posestjo Akvilejcev in Emoncev, najden poleti 2001 v strugi Ljubljanice, bolj ali manj *in situ* (v prvotnem položaju).

Epigrafiki znajo določiti, prebrati in razložiti skoraj vse napise, tudi najbolj zagonetne. Zakaj se ne bi z malo pomoči v epigrafiki preizkusili tudi mi? Seveda brez poznavanja najosnovnejših epigrafskih pojmov ne bo šlo.

EPIGRAFIKA (starogrško *epigrafé* – napis)

je nadvse pomembna pomožna zgodovinska veda, ki zbira in preučuje stare napise na trdih materialih (npr. kamnu, keramiki, kovini, lesu, steklu). Napisi na rimskih kamnitih spomenikih so izjemen vir za poznavanje antične zgodovine naših krajev kot tudi celotnega imperija, hkrati pa so to tudi edina nam vsem lahko dostopna antična besedila. Pripovedujejo o tedanjih bogovih in ljudeh, slavnih in neznanih, svobodnih in sužnjih, o njihovih družinah, imenih in starosti, o ureditvi države in mest, o vojski, razdaljah med naselji, šolah in poklicih ter še o marsičem.

Velikega pomena epigrafike so se skozi stoletja zavedali številni strokovnjaki in ljubiteljski zbiratelji. Prvi ohranjeni epigrafski zapisi so na naših tleh nastali že konec 15. stoletja. Med slavnimi zbiratelji iz preteklosti omenimo na tem mestu le Janeza Vajkarda Valvasorja, Antona Tomaža Linharta, Žiga Zoisa in Valentina Vodnika, med našimi vodilnimi sodobnimi epigrafiki pa pokojnega dr. Jaroslava Šašla in dr. Marjeto Šašel Kos, avtorico vodnika po lapidariju Narodnega muzeja Slovenije.

Epigrafika ima – kot vsaka veda – vrsto svojih zakonitosti. Poleg razločevanja osnovnih tipov kamnitih spomenikov sta, na primer, izjemnega pomena tudi poznavanje simbolike reliefov in epigrafskih kratic, saj brez tega osnovnega epigrafskega znanja enostavno ni mogoče razumeti sporočil antičnih kamnitih spomenikov (gl. Dodatki I–III: Glavni tipi rimskih kamnitih spomenikov, Mali slovarček epigrafskih pojmov, Mali slovarček latinskih epigrafskih kratic).

PONOVITE IN PREVERITE

Preden nadaljujete z epigrafsko delavnico, preverite, ali poznate osnovne epigrafske pojme. Pri tem si pomagajte tudi z Dodatki I–III.

Naloga 1: *Povežite pojme z ustreznimi opisi.*

miljnik	oltar, žrtvenik
edikula	nagrobnik v obliki kapelice oz. antičnega svetišča
inventarna številka	veda o starih napisih na trdih materialih
votiven	muzejska zaporedna številka spomenika
stela	povezava dveh (izjemoma treh) črk na eni
rozeta	prostor, kjer so shranjeni stari kamniti spomeniki
epigrafika	zaobljuben
ara	kamnit steber za označevanje razdalje med mesti
lapidarij	palmovim listom podobno okrasje
sarkofag	velika, navadno kamnita krsta, pogosto okrašena
ligatura	ornament v obliki stilizirane cvetlice
palmeta	nagrobnik v obliki plošče

Naloga 2: *Dopolnite z ustrezno besedo.*

Nagrobniki in oltarji so pogosto reliefno ....., nekateri le skromno, drugi ..... Reliefne upodobitve imajo poleg dekorativnega največkrat tudi simbolen ..... Osnovni deli nagrobnika so zatrep, zaklinka, friz, napisno ....., podnožje in zatič ali vsadnik. V zatrepu je pogosto stiliziran cvetlični motiv, imenovan ....., v zaklinkih pa so ....., ki so po antičnem verovanju spremljali duše umrlih v podzemlje.

DODATEK I: GLAVNI TIPI RIMSKIH KAMNITIH SPOMENIKOV

NAGROBNIKI so različnih oblik, lahko so razkošne edikule, nagrobne plošče (latinsko *stela*), nagrobni oltarji, žare ali sarkofagi. Nagrobniki so bili precej dragi in so jih lahko postavljali le premožnejši, pogosto tudi za svoje osvobojence in sužnje, kajti šele dostojen pogreb je po tedanjem verovanju pomiril duhove, sence umrlih, božanske duše pokojnikov, imenovane mani (latinsko *Manes*). Osnovni deli nagrobnika so (od zgoraj navzdol): zatrep (pogosto okrašen z rozeto ali Meduzino glavo), zaklinek (pogosto okrašen z delfini – spremljevalci duš umrlih v podzemlje ali s palmetami – palmovimi listi, podobnimi pahljačastim okrasjem), friz (vodoravno razpotegnjeno polje oz. pas, pogosto reliefno oblikovan), napisno polje, podnožje in zatič ali vsadnik.

OLTARJI imajo na zgornji ploskvi navadno večjo ali manjšo vdolbino, kamor so vlivali darilno tekočino ali polagali hrano bogovom (tudi manom). Nagrobniki in oltarji so pogosto reliefno okrašeni, nekateri skromno, drugi bogatejše. Reliefne upodobitve imajo poleg dekorativnega največkrat tudi simbolen pomen.

Izredno skrbno so navadno izdelani **POČASTILNI NAPISI**, še prav posebej monumentalni **CESARSKI NAPISI**, kjer lahko občudujemo velike črke pravilnih oblik, vklesane v dragocene kamnine.

GRADBENI NAPISI so na ploščah ali delih arhitekture (na spodnji fotografiji je cesarski gradbeni napis iz leta 15, ki sodi med najpomembnejše v lapidariju Narodnega muzeja Slovenije).

MILJNIKI, okrogli stebri z vklesanimi imeni cesarjev graditeljev, so stali ob državnih cestah in merili razdalje do bližnjih mest.

DODATEK II: MALI SLOVARČEK EPIGRAFSKIH POJMOV

- **ara** – oltar; latinsko *ara, ae* f. – oltar, žrtvenik
- **edikula** – nagrobnik v obliki kapelice oz. antičnega svetišča, niši podoben arhitekturni element, namenjen za kip, grob ali oltar; latinsko *aedicula, ae* f. – majhen tempelj, kapelica, izdolbina v zidu, hišica
- **epigrafika** – veda o starih napisih na trdih materialih; starogrško *epigrafé* – napis < *epi* – na, *gráfein* – pisati
- **inventarna številka** – zaporedna številka, pod katero muzej hrani kamniti spomenik; latinsko *invenire* – najti
- **lapidarij** – muzejski prostor, kjer so shranjeni stari kamniti spomeniki; latinsko *lapis, lapidis* m. – kamen
- **ligatura** – povezava dveh ali treh črk na eni, npr. Æ; latinsko *ligare* – povezati
- **miljnik** – kamnit steber za označevanje razdalje med mesti; latinsko *milliarium, i* n. – miljnik < *mille passus* – tisoč dvojnih korakov
- **rozeta** – okras v obliki stilizirane cvetlice; francosko *rosette* – rožica < latinsko *rosa, ae* f. – vrtnica
- **sarkofag** – velika, navadno kamnita krsta, pogosto bogato okrašena; starogrško *sarkofágos* – ki žre meso
- **stela** – nagrobnik v obliki plošče; latinsko *stela, ae* f. – nagrobna plošča < starogrško *stéle* – steber, ki nosi zaobljubne darove ali je postavljen kot nagrobni spomenik, pogosto v obliki kamnite plošče
- **votiven** – zaobljuben; latinsko *votum, i* n. – zaobljuba

DODATEK III: MALI SLOVARČEK LATINSKIH EPIGRAFSKIH KRATIC

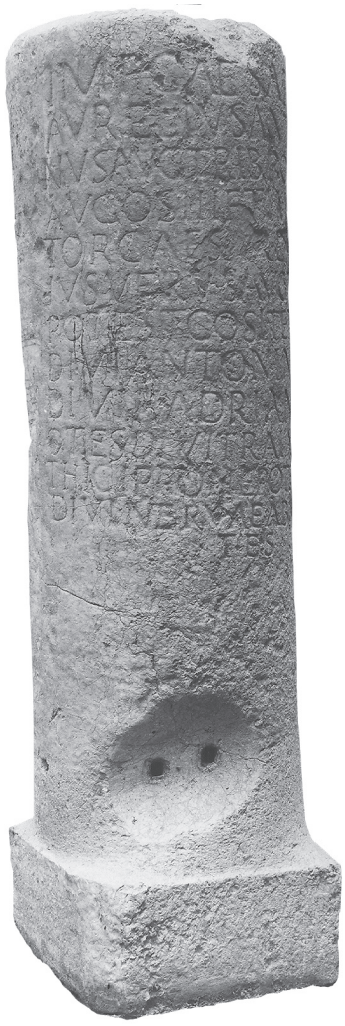

- **AN/ANN/ANNOR** = *annorum* (gen. pl.: *annus, i* m. – leto): prevedi »**star/stara ... let**« (primerjaj slovensko: mladenič star dvajset let, mladenič dvajsetih let)
- **DIM/DISM** = *deo invicto (Soli) Mithrae* (dat. sg.: *deus, i* m. – bog, *invictus* 3 – nepremagljiv, *Sol, is* m. – Sonce, bog sonca, *Mithra, ae* m. – Mitra, perzijski bog svetlobe in sonca): prevedi »**nepremagljivemu bogu (Soncu) Mitri**«
- **DM/DMS** = *Dis Manibus (sacrum)* (dat. pl.: *deus, i* m. – bog (dat. pl.: *deis/diis/dis*), *Manes, ium* m. – mani, duše umrlih, čaščene kot božanstva; nom. sg. n.: *sacer, sacra, sacrum* – bogu posvečen, svet): prevedi »**(posvečeno) božanskim manom**«
- **F** = *filius/filia* (nom. sg.: *filius, i* m. – sin, *filia, ae* f. – hči): prevedi »**sin/hči**«
- **HSE** = *hic situs est/hic sita est* (*hic* – tukaj, *situs* 3 – ležeč, *situs est/sita est* – leži): prevedi »**tukaj leži/počiva**«
- **IOM** = *Iovi Optimo Maximo* (dat. sg.: *Iuppiter, Iovis* m. – Jupiter, *optimus* 3 – najboljši, *maximus* 3 – največji): prevedi »**Jupitru, najboljšemu, največjemu**«
- **VSLM** = *votum solvit libens merito* (akuz. sg.: *votum, i* n. – zaobljuba, *solvo 3 solvi, solutum* – rešim, izpolnim, perfekt *solvit* – je izpolnil, *libens* – rade volje, *merito* – zasluženo, po pravici): prevedi »**je izpolnil/izpolnila zaobljubo rad/rada in po pravici**«
- **Θ** = starogrška črka *theta*, okrajšava za *thanos/thanusa* (umrli/umrla) ali ligatura latinskih črk O in B, okrajšava za *obiit* (je umrl/je umrla) ali *obitus/obita* (umrli/umrla); zaradi svojega pomena se ta znak v epigrafiki imenuje *theta nigrum* (črna theta): prevedi »**umrli/umrla**«

Delovni list 2

Nagrobna stela za sužnja Flavosa

Nomen discipulae/-i: .....

Skupina I: .....

Raven zahtevnosti: 1

Nagrobna stela za sužnja Flavosa je med najbolje ohranjenimi v lapidariju Narodnega muzeja Slovenije. Hranijo jo v drugem delu levega hodnika muzejskega pritličja (naprej od Emonca, na levi steni) pod inventarno številko **L 43**.

Naloga 1: *Dopolnite preglednico z osnovnimi podatki nagrobnika za sužnja Flavosa. Izberite ustrezni odgovor.*

Za pomoč: Pomagajte si tudi s podatki na razlagalni ploščici, ki se nahaja na steni ob kamnitem spomeniku.

INVENTARNA ŠTEVILKA			
VRSTA KAMNITEGA SPOMENIKA a) ara	b) stela	c) edikula	
MATERIAL, IZ KATEREGA JE NAREJEN a) mavec	b) svetel apnenec	c) črn marmor	
ČAS NASTANKA a) verjetno 1. stol.	b) 8. stol.	c) 12. stol.	
KRAJ NAJDBE a) Ig	b) Ljubljana (Tobačna tovarna)	c) Trojane	(zahodna emonska nekropola)
VELIKOST KAMNA a) 90 x 90 x 20 cm	b) 178 x 60 x 18 cm	c) 40 x 80 x 40 cm	
VELIKOST ČRK a) od 1 cm do 50 cm	b) od 5,5 cm do 10 cm	c) vse 40 cm	
OKRASJE a) ni okrasja	b) lepo	c) izjemno bogato	
OHRANJENOST a) slaba	b) srednje dobra	c) zelo dobra	

Naloga 2: *Opišite nagrobno stelo. Izberite ustrezni odgovor.*

- V zatrepu je .....
  a) palmeta b) rozeta c) delfin

- V zaklinkih sta .....
  a) Meduzini glavi b) rozeti c) palmeti

- Nad polkrogom napisnega polja sta .....
  a) bršljanova lista b) smrekovi vejici c) cvetova

- Posamezne besede so med seboj ločene .....
  a) samo s presledki b) z rozetami c) z znaki, podobnimi udarcem dleta oz. listkom

- Spodnja polovica napisnega polja je .....
  a) odbita b) prazna c) počena

- Na levi in desni strani napisnega polja sta neokrašena ..... z enostavnim kapitelom.
  a) pilastra (okrasna strebrička) b) zaklinka c) friza

- Črke so zelo elegantne, razpored besed v 1. in 4. vrstici pa .....
  a) je skrbno načrtovan b) ni dober c) je povsem simetričen

Naloga 3: *Dopolnite prepis latinskega napisa in njegov slovenski prevod.*

Za pomoč: Pomagajte si s transkripcijo in prevodom na razlagalni ploščici, ki je na steni ob kamnitem spomeniku.

FLAVOS	FLAVOS
L • AEMILI	..... LUCIJA EMILIJA
BERVLLI	BERULA
ANNOR	STAR 20 LET
H • S • E	..... POČIVA

Naloga 4: *Oglejte si latinski napis z dopolnitvami in ga preberite.*

Za pomoč: Substantivi na -ius imajo v genetivu singulara namesto -ii pogosto skrčeno obliko -i (npr. Lucii, Aemilii >Luci, Aemili).

Flavos L(ucii) Aemili(i) Berulli (servus) annor(um) XX h(ic) s(itus) e(st).

Pri osebnem imenu je mogoča tudi skrajšana oblika: ***L(uci) Aemili.***

Berite: *Flavos Lucii Aemilii* (ali *Luci Aemili*) *Berulli servus annorum viginti hic situs est*.

Naloga 5: *Rimska imena. Dopolnite besedilo.*

- Svobodni Rimljani so imeli navadno tri imena: *praenomen* – »predimek«, osebno ime, *nomen gentile* – ..... in *cognomen* – ..... Flavosov gospodar se je imenoval *Lucius Aemilius Berullus*, kar po slovensko zapišemo .... Osebno ime so Rimljani pisali okrajšano, npr. črka L je pomenila ..... *Berullus* je bilo redko družinsko ime. Srečamo ga v Hispaniji in v severni Italiji.

- Sužnji so imeli navadno ..... samo ime, na primer *Flavos*. *Flavos* je grška oblika latinskega adjektiva *flavus* 3 – rumen, plavolas. To ime je bilo pogosto v rimski Hispaniji. Naš Flavos je bil morda po rodu visokorasel German ..... las. Morda pa je bil po rodu Grk? Flavos je resnico o svojem pokolenju odnesel s seboj v grob, nam ostajajo le ugibanja.

In še vprašanji.

- Ali vas je morda presenetilo spoznanje, da so v spomin mladega sužnja postavili tako lep nagrobnik? .....

- Kako si razlagate dejstvo, da je spodnja polovica napisnega polja ostala prazna? .....

Pripravite čim bolj vsestransko skupinsko predstavitev. Poleg jezikovnega, zgodovinskega in epigrafskega komentarja naj obsega tudi zgodbo, ki jo sestavite na podlagi vsebine napisa. Stelo tudi skicirajte!

Delovni list 3

Jupitrov oltar

Nomen discipulae/-i: .....

Skupina II: .....

Raven zahtevnosti: 1–2

Oltar hranijo v lapidariju Narodnega muzeja Slovenije v levem hodniku muzejskega pritličja, takoj na začetku ob levi steni (ob desni steni je še vrsta drugih Jupitrovih oltarjev) pod inventarno številko **L 183**.

Naloga 1: *Dopolnite preglednico z osnovnimi podatki Jupitrovega oltarja. Izberite ustrezni odgovor.*

Za pomoč: Pomagajte si tudi s podatki na razlagalni ploščici, ki se nahaja na steni ob kamnitem spomeniku.

INVENTARNA ŠTEVILKA			
VRSTA KAMNITEGA SPOMENIKA a) ara	b) stela	c) edikula	
MATERIAL, IZ KATEREGA JE NAREJEN a) mavec	b) siv apnenec	c) črn marmor	
ČAS NASTANKA a) 2. ali 3. stol.	b) 5. stol. pr. n. št.	c) 12. stol.	
KRAJ NAJDBE a) Piran	b) Ptuj	c) Trebnje	(Dolenjska)
VELIKOST KAMNA a) 80 x 80 x 15 cm	b) 90 x 80 x 20 cm	c) 82 x 42 x 36,5 cm	
VELIKOST ČRK a) vse 5 cm	b) od 4 cm do 6 cm	c) vse 10 cm	
OKRASJE a) rozeta	b) pilastri (okrasni stebrički)	c) obroba napisnega polja	
OHRANJENOST NAPISNEGA POLJA a) izredno slaba	b) slaba	c) dobra	

Naloga 2: *Dopolnite prepis latinskega napisa in njegov slovenski prevod.*

Za pomoč: Pomagajte si s transkripcijo in prevodom na razlagalni ploščici, ki je na steni ob kamnitem spomeniku.

I • O • M	JUPITRU ..... NAJVEČJEMU
L • CLODIVS	..... LUCIJ KLODIJ
PRISCVS • B	..... BENEFICIARIJ
LEG •	..... KONZULARNEGA LEGATA
V • S • L • M	..... JE IZPOLNIL ZAOBLJUBO RAD IN PO PRAVICI

Za pomoč: V Pretoriju Latobikov (latinsko *Praetorium Latobicorum*, danes Trebnje) v rimski provinci Panoniji je bila pomembna postaja rimske davčne in cestne policije. Delo so opravljali vojaki višjega čina, oproščeni nekaterih težjih opravil, npr. prinašanja vode, del na okopih (od tod ime »beneficiariji«). Beneficiariji so bili neposredno podrejeni upravitelju province, tj. cesarskemu namestniku v provinci. Cesarski namestnik (»legat«, uradno se je imenoval *legatus Augusti pro praetore*) pa ni mogel postati vsakdo, ampak so to visoko funkcijo opravljali bivši konzuli (od tod ime »konzularni«; Panonija je bila namreč provinca najvišjega ranga, tj. »konzularna provinca«). V lapidariju Narodnega muzeja Slovenije je kar 18 votivnih oltarjev, ki so jih dali postaviti beneficiariji predvsem Jupitru. Vsi ohranjeni posvetitelji so svojo funkcijo označili kot *beneficiarius consularis* (konzularni beneficiarij), le Lucij Klodij Priskus je dal napisati, da je po poklicu *beneficiarius legati consularis* (beneficiarij konzularnega legata, kar lahko prevedemo tudi »pribočnik upravitelja province, guvernerjev pribočnik«), s čimer je poudaril naziv svojega nadrejenega, tj. nekdanjega konzula in cesarskega namestnika v provinci.

Naloga 3: *Opišite Jupitrov oltar. Izberite ustrezni odgovor.*

- Oltar je lepo izdelan, a precej ..... Prednji del baze je morda odlomljen.
  a) razkošen b) nečitljiv c) preproste obdelave

- Črke so pravilne, nekoliko razpotegnjene, besede pa so med seboj ločene .....
  a) samo s presledki b) z rozetami c) z znaki, podobnimi udarcem dleta

- V 3. vrstici je B prečrtan oz. sta črki B in F zapisani .....
  a) povezano (ligatura) b) po grško c) obrnjeno

- Oltar je votiven in posvečen izključno .....
  a) kapitolski trojici b) Jupitru c) cesarju

- Na njem ni številke in imena ....., kar je pravzaprav nenavadno, če upoštevamo, da ga je dal postaviti vojak.
  a) cesarja b) konzula c) legije

Naloga 4: *Oglejte si latinski napis z dopolnitvami in ga preberite.*

Za pomoč: Iuppiter se sklanja po 3. deklinaciji, a ima posebnost v osnovi: *Iuppiter, Iovis, Iovi, Iovem, Iove*; tudi adjektiv *consularis, e* (konzulov, bivšega konzula) se sklanja po 3. deklinaciji: genetiv singulara se glasi *consularis; legatus, i* m. – poslanec, cesarski namestnik v provinci (*legatus pro praetore* – poveljnikov namestnik).

I(ovi) O(ptimo) M(aximo). L(ucius) Clodius Priscus, b(ene)f(iciarius) leg(ati) co(n) s(ularis), v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Berite: *Iovi Optimo Maximo. Lucius Clodius Priscus, beneficiarius legati consularis, votum solvit libens merito.*

Naloga 5: *Rimska imena. Smiselno dopolni.*

Beneficiarij konzularnega legata (pribočnik cesarskega namestnika), ki je dal Jupitru postaviti oltar, je imel tri imena (osebno, rodbinsko in družinsko ime). Zapiši jih po latinsko in slovensko: *praenomen* – ..... (slov. .....), *nomen gentile* – ..... (slov. .....) in *cognomen* – ..... (slov. .....). Pripadal je rodu ..... in če je imel hčerko, se je imenovala ..... Klodiji verjetno izhajajo iz severne Italije, njihovo rodbinsko ime pa srečujemo v vseh večjih mestih Norika in Panonije. Priskus (latinsko *priscus* 3 – prejšnji, nekdanji) je med najpogostejšimi latinskimi priimki.

In še vprašanje:

S čim si je po vaše Jupiter zaslužil, da mu je beneficiarij Lucij Klodij Priskus izpolnil zaobljubo (tj. postavil oltar) ne le rade volje – *libens*, ampak tudi ZASLUŽENO – *MERITO*? .....

Za pomoč: Glede na velik ugled, ki ga je v tedanji družbi užival guvernerjev pribočnik (*beneficiarius consularis* oz. *beneficiarius legati consularis)*, lahko sklepamo, da so si te funkcije številni rimski vojaki srčno želeli in da so bili nadvse hvaležni Jupitru, če je bila njihova prošnja uslišana.

Pripravite čim bolj vsestransko skupinsko predstavitev. Poleg jezikovnega, zgodovinskega in epigrafskega komentarja naj obsega tudi zgodbo, ki jo sestavite na podlagi vsebine napisa. Oltar tudi skicirajte!

Delovni list 4

Nagrobnik za Kvarto in Surusa

Nomen discipulae/-i: .....

Skupina III: .....

Raven zahtevnosti: 2

Nagrobnik hranijo v lapidariju Narodnega muzeja Slovenije v desnem hodniku muzejskega pritličja (ob desni steni) pod inventarno številko **L 131**.

Naloga 1: *Dopolnite preglednico z osnovnimi podatki nagrobnika. Izberite ustrezni odgovor (lahko več kot enega).*

Za pomoč: Pomagajte si tudi s podatki na razlagalni ploščici, ki se nahaja na steni ob kamnitem spomeniku.

INVENTARNA ŠTEVILKA			
VRSTA KAMNITEGA SPOMENIKA a) ara	b) stela	c) sarkofag	
MATERIAL, IZ KATEREGA JE NAREJEN a) mavec	b) apnenec iz Podpeči	c) bel marmor	
ČAS NASTANKA a) verjetno 2. polovica	b) 5. stol. pr. n. št. 2. stol.	c) 12. stol.	
KRAJ NAJDBE a) Piran	b) Ptuj	c) Ig	(pri Ljubljani)
VELIKOST KAMNA a) 80 x 80 x 15 cm	b) 40 x 80 x 20 cm	c) 160 x 72 x 23 cm	
VELIKOST ČRK a) vse 5 cm	b) od 3,5 cm do 5,5 cm	c) vse 10 cm	
OKRASJE a) delfinčka	b) doprsje žene in moža	c) obroba napisnega polja	
OHRANJENOST a) izredno slaba	b) izredno dobra	c) dobra	

Naloga 2: *Dopolnite prepis latinskega napisa (ligature so označene z okvirčkom) in njegov slovenski* prevod.

Za pomoč: Pomagajte si s transkripcijo in prevodom na razlagalni ploščici, ki je na steni ob kamnitem spomeniku.

D • M • S	POSVEČENO BOŽANSKIM MANOM
SVRVS • LUCI • F	SURUS, LUCIJEV SIN,
OB • AN • L • ET • QVAR	UMRL STAR ..... IN KVARTA •
TA, FIRMI • GA	HČERKA FIRMA GA-
LVNI • OB • AN •	LUN(IJ)A, UMRLA STARA 70 LET.
SABINVS • FILIVS	..... SABIN
PARENTIBVS • POSVIT	JE POSTAVIL (NAGROBNIK) STARŠEM
ET • SIBI	IN SEBI.

Naloga 3: *Opišite polkrožno portretno nišo z doprsjem umrle žene in moža. Izberite ustrezni odgovor (lahko več kot enega).*

- Doprsje umrlega zakonskega para je .....
  a) slabo izdelano b) izjemno umetniško delo c) lepo, a skromno

- Na levi strani je upodobljena žena Kvarta, ki ima ..... obraz.
  a) okrogel b) ozek, trikoten c) nasmejan

- Žena Kvarta ima na glavi pokrivalo, kar kaže na staroselsko, ... nošo.
  a) rimsko b) grško c) nerimsko

- Kvartina oblačila so nedoločljiva, le na ramenih lahko razločimo .....
  a) večji fibuli (sponki) b) stolo (obleko) c) vrhnjo palo (ogrinjalo)

- Mož Surus nosi brado, ki jo je uvedel kot novo modo (da bi zakril brazgotino na obrazu) šele cesar ..... (cesar 117–138).
  a) Avgust b) Tiberij c) Hadrijan

- Surus ima ..... lase.
  a) na čelo počesane b) nazaj počesane c) zelo redke

Naloga 4: *Opišite napisno polje in latinski napis. Izberite ustrezni odgovor (lahko več kot enega).*

- Napisno polje je okrašeno .....
  a) s preprosto obrobo
  b) s pilastroma (okrasnima stebričkoma)
  c) z rozeto

- Črke so pravilne, delilnih znamenj ni, besede pa so med seboj ločene .....
  a) samo s presledki
  b) z rozetami
  c) z znaki, podobnimi udarcem dleta

- V 3. in 5. vrstici je *theta nigrum* (črna theta), ki je okrajšava za .....
  a) thanos/thanusa (gr.) – umrli/-a
  b) posebno število
  c) mortuus/-a (lat.) – umrl/-a

- Znak Θ v 3. in 5. vrstici je lahko tudi ligatura OB, ki je okrajšava za .....
  a) obiit (lat.) – je umrl/-a
  b) obitus/-a (lat.) – umrli/-a
  c) mortuus/-a (lat.) – je umrl/-a

- Na napisu je poleg OB še nekaj ligatur: .....
  a) AN (dvakrat)
  b) ET (dvakrat)
  c) NT (enkrat)

- Latinski substantiv ..... je v 2. vrstici okrajšan, v 6. pa izpisan, kar je v epigrafiki manj običajno. Ženska oblika tega substantiva ..... (pričakovali bi jo v 4. ali 5. vrstici) je v celoti izpuščena.
  a) obitus/-a (lat.) – umrli/-a
  b) filius
  c) filia

Naloga 5: *Oglejte si latinski napis z dopolnitvami in ga preberite.*

Za pomoč: Substantiv deus, i m. ima nekatere sklone v pluralu skrčene, npr. dativ deis, diis>dis; substantivi na -ius imajo v genetivu singulara namesto -ii pogosto skrčeno obliko -i (npr. Lucii > Luci) in tudi drugo ime Kvartinega očeta se je morda glasilo Galunus (genetiv singulara Galuni), morda pa Galunius (genetiv singulara Galunii > Galuni), slovensko torej Galun ali Galunij.

D(is) M(anibus) s(acrum). Surus Luci(i) f(ilius) ob(itus) an(norum) L et Quarta Firmi Galuni (filia) ob(ita) an(norum) LXX, Sabinus filius parentibus posuit et sibi.

Berite: *Dis Manibus sacrum. Surus Lucii* (ali *Luci*) *filius obitus annorum quinquaginta et Quarta Firmi Galuni filia obita annorum septuaginta, Sabinus filius parentibus posuit et sibi.*

Naloga 6: *Rimska imena. Smiselno dopolnite.*

Za pomoč: Na Igu in okolici srečamo poleg rimskih tudi celo vrsto za nas nenavadnih, nerimskih imen, na primer Buion, Buktor, Epon, Kalvon, Voltija, Enina.

- Imena z nagrobnika lahko prevedemo takole: *Surus* – Sirijec (tudi »veja, mladika, poganjek«), *Sabinus* – Sabinec, *Firmus* – močni, zanesljivi, *Quarta* – ..... Surus je bilo v Panoniji in Noriku precej pogosto ime.
- Nenavadno je, da ima oče Surusove ..... dve imeni: Firmus Galun(ij), kar za podeželsko prebivalstvo brez rimskega državljanstva ni bilo običajno. Na tem napisu imajo vsi drugi samo ..... ime. Galun(ij) je bilo morda rodovno ali družinsko ime, ali pa se je tako reklo »po domače« pri hiši.

In še preglednica: *Dopolnite preglednico. Če nimate podatka, označite s črtico.*

Ime osebe	Ime matere	Ime očeta	Ime hčere, sina	Ime žene, moža	Starost ob smrti
SURUS					
LUCIJ					
KVARTA					
FIRMUS GALUN(IJ)					
SABIN					

Pripravite čim bolj vsestransko skupinsko predstavitev. Poleg jezikovnega, zgodovinskega in epigrafskega komentarja naj obsega tudi zgodbo, ki jo sestavite na podlagi vsebine napisa. Stelo tudi skicirajte!

Delovni list 5

Nagrobnik za Rustika. Errare humanum est

Nomen discipulae/-i: .....

Skupina IV: .....

Raven zahtevnosti: 2

Nagrobnik hranijo v lapidariju Narodnega muzeja Slovenije v desnem hodniku muzejskega pritličja (ob desni steni) pod inventarno številko **L 132**.

Naloga 1: *Dopolnite preglednico z osnovnimi podatki nagrobnika. Izberite ustrezni odgovor (lahko več kot enega).*

Za pomoč: Pomagajte si tudi s podatki na razlagalni ploščici, ki se nahaja na steni ob kamnitem spomeniku.

INVENTARNA ŠTEVILKA			
VRSTA KAMNITEGA SPOMENIKA a) ara	b) stela	c) edikula	
MATERIAL, IZ KATEREGA JE NAREJEN a) siv apnenec c) temen marmor	b) rdečkastorjav apnenec		(iz Skopačnika pri Želimljah)
ČAS NASTANKA a) 2. ali 3. stol.	b) 5. stol. pr. n. št.	c) 12. stol.	(čas markomanskih vojn)
KRAJ NAJDBE a) Celje	b) Ptuj	c) Ig	(pri Ljubljani)
VELIKOST KAMNA a) 80 x 80 x 15 cm	b) 40 x 80 x 20 cm	c) 109 x 74 x 27,5 cm	
VELIKOST ČRK a) vse 5 cm	b) 4 – 6 cm	c) vse 10 cm	
OKRASJE a) delfinčka	b) pilastra (okrasna stebrička)	c) rozeta	
OHRANJENOST NAPISNEGA POLJA a) izredno slaba	b) slaba	c) dobra	

Naloga 2: *Dopolnite in preberite prepis latinskega napisa (ligature so označene z okvirčkom) in njegov slovenski prevod.*

Za pomoč: Pomagajte si s transkripcijo in prevodom na razlagalni ploščici, ki je na steni ob kamnitem spomeniku.

MAXIMVS	MAKSIM,
VIBI • FECIT	VIBOV SIN, JE DAL NAPRAVITI
FRATRI • RVSTICO	(.....) BRATU RUSTIKU,
QVEM • OSTES • HO	KI GA JE SOVRAŽNIK U-
CIDIT • AN•	BIL PRI 40 LETIH.

Berite: *Maximus Vibi filius fecit fratri Rustico, quem ostes hocidit annorum quadraginta.*

Naloga 3: *Ustrezno dopolnite opis nagrobnika.*

- Likovna podoba in ohranjenost: zgornji del (morda niša z upodobitvijo pokojnika) manjka, robovi so ponekod odlomljeni, napisno polje je poglobljeno, obdajata ga preprosta gladka ..... s kapitelom v obliki treh listov; desni stebriček je precej poškodovan, spodnja polovica napisnega ..... je prazna.
- Pisava: črke so visoke od 4 do ..... cm in se od 1. proti 5. vrstici manjšajo, prva vrstica je vklesana zelo blizu zgornjega roba ..... polja, črke so preproste, rustikalne, a lepo, pazljivo klesane, med besedami so majhna okrogla ločilna ....., pri besedi HO/CIDIT v 4. in 5. vrstici ni znaka za deljenje (ker ga niso uporabljali), za U in V je skupen znak ....., ligature so štiri: v 1. vrstici ....., v 3. vrstici TI, v 4. vrstici VE in v 5. vrstici .....

Naloga 4: *Latinski napis si podrobneje oglejte z jezikovnega vidika. Dopolnite besedno analizo.*

Za pomoč preparacija besed:

- ***Maximus,*** *i* m. – Maksim (rimsko moško ime, pogosto na območju Iga; *maximus* 3 – največji)
- ***Vibus****, i* m. – Vibus (moško ime, značilno za Norik)
- ***Vibius,*** *ii* m. – Vibij (moško ime, značilno za Norik); gen. sg. *Vibii* >*Vibi*
- ***filius,*** *ii* m. – sin
- ***facio 3 feci, factum*** – storim, naredim; *fecit* = 3. os. sg. indikativ perfekta aktiv (je naredil)
- ***frater, fratris*** m. (3. deklinacija) – brat; *fratri* = dativ sg. (bratu)

- ***Rusticus,*** *i* m. – Rustik (rimsko moško ime, pogosto na območju Iga; *rusticus, i* m. – kmet)
- ***qui, quae, quod*** (pronominalna deklinacija) – kateri/-a/-o; *quem* = akuz. sg. m. (katerega)
- ***ostes*** (sic!) pravilno *hostis, is* m. (3. deklinacija) – sovražnik
- ***hocīdit*** (sic!) pravilno *occīdit* = 3. os. sg. indikativ perfekta aktiv (je ubil) glagola *occīdo 3 occīdi, occīsum* – ubijem
- ***annus,*** *i* m. – leto
- ***quadraginta*** – 40, XXXX, XL

Pri samostalnikih in zaimku dopolnite ime sklona, pri glagolih pa osebo:

Maximus Vibi filius fecit fratri Rustico, quem ostes hocidit annorum quadraginta.

- *Maximus*, *filius* in *ostes* (pravilno *hostis*) so v ..... singulara,
- *Vibi* in *annorum* sta v ....., število je pri prvem singular, pri drugem plural,
- *fratri Rustico* je ..... singulara,
- *quem* je zaimek v ..... singulara, ki se nanaša na brata Rustika (maskulinum),
- *fecit* in *hocīdit* (pravilno *occīdit*) sta glagola v ..... singulara indikativa perfekta aktiv.

Naloga 5: ***Errare humanum est.*** *Kako in kolikokrat se je kamnosek zmotil?*

- Namesto *hostis occidit* (slov. sovražnik je ubil) je antični kamnosek zapisal .....

  .... in se tako

  v dveh besedah kar ..... zmotil.

Za pomoč:

- Zapisati ali ne zapisati H? V Rustikovih časih se začetni H očitno ni več izgovarjal oz. je bil le rahel pridih (*hostis* so izgovarjali *ostis*) in le izobraženi so vedeli, kdaj H zapisati in kdaj ne. Nekateri pa so, da se ne bi izkazali za neizobražene, zapisali H celo tam, kjer ga nikoli ni bilo (*hocīdit* namesto *occīdit*).
- Zapis po posluhu? Domačini so latinsko pogosto pisali kar po posluhu, ne da bi se jezika učili v šoli. Tako je naš kamnosek morda slišal »ostəs« in zapisal *ostes* namesto *hostis* (kot bi slovensko zapisali »sovražənk ubou« namesto »sovražnik ubil«).
- Kikero izgovarjava? V Rustikovih časih (2. ali 3. stol.) so očitno izgovarjali še »okidit« (Kikero izgovarjava) in ne še »okcidit« (Cicero izgovarjava), sicer kamnosek glagola ne bi zapisal le z enim C (*hocidit* namesto *occīdit*).

Naloga 6: *Kaj lahko z napisa razberete o tedanjem življenju? Med spodaj zapisanimi izberite najverjetnejši odgovor.*

- **Družina.**

Poleg Rustika poznamo samo še dva člana njegove družine, ... in ..... Imeni obeh bratov sta ....., očetovo pa je značilno za ..... Imeni bratov lahko prevedemo kot .... in ..... Svobodni rimski državljani so imeli navadno ..... imena (*praenomen, nomen* ..... in *cognomen*), Rustik, Maksim in Vibus/Vibij pa imajo .....

Izbiraj med: *praenomen, cognomen, gentile, Norik, rimski, dve imeni, po eno ime, tri, očeta Maksima, brata Maksima, sina Maksima, očeta Vib(ij)a, Kmet, Največji, Veliki.*

- **Vojna in mir.**

Rustik je bil očitno ubit ob napadu ..... na naše kraje. Ne vemo, kdaj se je to zgodilo, niti tega ne vemo, ali je bil ..... ali civilist. Vemo le, da je bil takrat ..... Morda se je to zgodilo v 2. stoletju, ko so Kvadi in ..... vpadali v naše kraje.

Izbiraj med: *Franki, Markomani, oficir, vojak, sovražnikov, poganov, kristjanov, zaveznikov, star 40 let, ranjen, umorjen.*

- **Materni jezik, izobrazba in premoženje.**

Vibova/Vibijeva sinova gotovo nista spadala med ..... prebivalce, saj je dal Maksim za svojega brata narediti zelo lep ....., kar je stalo precej denarja. Nista pa najbrž bila zelo izobražena, saj bi sicer Maksim od kamnoseka zahteval, da popravi ..... na napisu, ki jih je zagrešil. Maksim in Rustik sta morda imela latinščino za svoj materni jezik. Morda pa njuni starši doma niso govorili ..... ali pa je govoril latinsko le eden od njiju. Morda sta se brata tega jezika naučila šele ..... zaradi družbenega položaja.

Izbiraj med: *latinsko, grško, črke, napake, bogate, revne, nagrobnik, kot otroka, pozneje.*

To so seveda le ugibanja, saj so Vibus/Vibij, Rustik in Maksim resnico o svojem življenju odnesli s seboj v grob.

Pripravite čim bolj vsestransko skupinsko predstavitev. Poleg jezikovnega, zgodovinskega in epigrafskega komentarja naj obsega tudi zgodbo, ki jo sestavite na podlagi vsebine napisa. Stelo tudi skicirajte!

Gradivo za učitelja

Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije – Epigrafska delavnica

- **Koliko šolskih ur potrebujemo?**

Epigrafska delavnica traja v celoti **štiri šolske ure**, pri čemer vsak par učencev v lapidariju podrobno obdela in nato skupinsko predstavi en kamniti spomenik.

Če imamo na razpolago več časa, lahko 1. fazo (uvodni del) in/ali 3. fazo (skupinsko predstavitev) podaljšamo za največ eno šolsko uro (v tem primeru je trajanje epigrafske delavnice od 5 do 6 šolskih ur).

- **Kakšno predznanje je potrebno?**

Epigrafska delavnica je **primerna za vse, ki se latinščine učijo vsaj nekaj mesecev** in poznajo osnove fonetike, osnovno latinsko besedišče, predvideno za 1. polletje učenja v 1. letniku klasične gimnazije, temeljne značilnosti antične civilizacije, glede slovnice pa 1. in 2. deklinacijo ter čase prezentove glagolske osnove 1. in 2. konjugacije ter glagola *esse.*

Posamezne oblike 3. deklinacije, perfekta in zaimkov so pojasnjene na delovnih listih, dodatno pa jih lahko na kratko pojasni še učitelj.

- **Koliko učencev lahko hkrati dela v lapidariju?**

V lapidariju Narodnega muzeja Slovenije lahko dela hkrati **do 32 udeležencev** (torej celoten razred), kar pomeni, da štiri kamnite spomenike raziskuje hkrati 16 parov učencev (vsak kamniti spomenik štirje pari hkrati). Seveda pa delo poteka lažje v manjših skupinah: optimalno število je 16 do 24 učencev.

- **Kaj potrebujemo?**

Vsak učenec potrebuje fotokopije naslednjega gradiva:

- *Uvodni del* (Uvod, Delovni list I: Prvi sprehod po lapidariju, Dodatki I–III) in
- *Delovni list II, III, IV ali V.*

Uvodni del (ki med drugim vsebuje tudi Delovni list I) je za vse učence enak in vsak učenec ga dobi v celoti.

Delovni listi II–V so razvrščeni v tri ravni zahtevnosti: 1 (osnovna), 1–2 (srednja) in 2 (višja). Vsak učenec dobi samo en delovni list, pri čemer učitelj uskladi raven zahtevnosti in učenčevo predznanje.

Poleg fotokopij gradiva potrebuje učenec še **svinčnik, radirko, podlago za pisanje** (najbolje mapa za shranjevanje gradiva) ter **papir za skiciranje** (najbolje barvni papir), po želji pa tudi oglje ali pastele za risanje in utrjevalec.

- **Kako poteka delo?**

Epigrafska delavnica ima **3 faze**:

1. **uvodni del** (1 šolska ura, individualno in skupinsko delo),
2. **delo v lapidariju** (2 šolski uri, skupinsko delo, delo v parih),
3. **predstavitev kamnitega spomenika** (1 šolska ura, skupinsko delo).

1. faza: UVODNI DEL

Gradivo: *Uvod, Delovni list I: Prvi sprehod po lapidariju, Dodatki I–III* (vsak učenec dobi celotno gradivo).

Trajanje: **1 šolska ura** (individualno delo, skupinsko delo).

Uvodni del gradiva (*Uvod, Delovni list I: Prvi sprehod po lapidariju, Dodatki I–III*) predstavlja pripravo na delo v lapidariju in ga obravnavamo pred skupinskim obiskom lapidarija. Obsega individualno in skupinsko delo. Poteka lahko na dva načina (varianta A in varianta B).

Varianta A

1. korak: individualno delo

Učenci doma (s pomočjo priloženih *Dodatkov I–III*) preberejo in rešijo *Uvod* in *Delovni list I: Prvi sprehod po lapidariju* kot pripravo na skupinsko obravnavo tematike pri šolski uri.

2. korak: skupinsko delo (1/2 šolske ure)

Učitelj z učenci **v šoli** obravnava vsebino uvodnega dela in jo po lastni presoji (glede na čas, ki ga ima na razpolago) razširi (največ za 1 šolsko uro, gl. spodnje predloge za razširitev snovi). Učence spodbuja, da se doma še dodatno posvetijo tematiki (npr. *Wikipedia – spletna enciklopedija*).

3. korak: skupinsko delo (1/2 šolske ure)

Učitelj učencem predstavi način in potek dela v lapidariju, za katerega skupno določijo pare in skupine učencev (ki bodo v parih raziskali kamniti spomenik in ga nato v skupini predstavili) ter razdeli delovne liste. Predstavi cilje epigrafske delavnice, potek skupinske predstavitve kamnitih spomenikov ter kriterije ocenjevanja skupinske predstavitve.

Varianta B

Primerna je za dijake, ki se v Narodni muzej Slovenije pripeljejo od daleč. Zaradi časovne stiske se lahko učitelj odloči, da izvedejo 2. in/ali 3. korak (skupinsko delo) kar **na avtobusu** med vožnjo proti Ljubljani.

Nekaj predlogov za razširitev uvodnega dela

Problematika »Dolničarjevega lapidarija« iz leta 1701

Učitelj skuša z učenci najti odgovore na vprašanja, povezana s problematiko našega najstarejšega lapidarija: Kako zaščititi kamnite spomenike, vzidane v zunanje stene stolnice in semenišča? Kako jih primerno predstaviti javnosti?

- **Nagrobnik za sužnjo Urbano**

Ob sliki nagrobnika za sužnjo Urbano (gl. *Delovni list I: Prvi sprehod po lapidariju*) učitelj prebere slovenski prevod latinskega napisa.

TU POČIVA URBANA,
SUŽNJA JULIJA SALVIJA.
TA SPOMENIK JE POSTAVIL ATIMETUS SVOJI
DRUŽICI V SUŽENJSTVU.
LJUBEMU MOŽU STE ME UGRABILI, UGRABILI OTROKOM,
KRUTI BOGOVI, ZAKAJ STE ME UGRABILI ŽE ZDAJ?
KOMAJ SEM TRIKRAT DESETO IZPOLNILA LETO ŽIVLJENJA,
ŽE MI GOMILA PRSTI KRIJE KOSTI IN PEPEL.
ZDAJ PA POJDI, POPOTNIK, NAPREJ, KAMOR CESTA TE PELJE!
SVOJI USODI SLEDEČ PRIDEJO VSI ZA MENOJ.
Prevedel K. Gantar

- **Epigrafika, paleografija, numizmatika; razvoj pisav**

Učitelj lahko opozori na razlikovanje med epigrafiko, paleografijo in numizmatiko. Na kratko lahko obravnava tudi razvoj pisav skozi zgodovino.

2. faza: DELO V LAPIDARIJU NARODNEGA MUZEJA SLOVENIJE

Gradivo: *Delovni listi II–V* (vsak učenec dobi en delovni list).

Trajanje: **2 šolski uri** (skupinsko delo, delo v parih).

Obisk lapidarija poteka pod vodstvom učitelja (latinista). Sestavljen je iz kratkega skupinskega ogleda lapidarija (30 minut), ki mu sledi reševanje delovnih listov v parih (60 minut), pri čemer vsak par reši en delovni list, ki vključuje tudi skiciranje kamnitega spomenika.

Vsak učenec dobi svoj delovni list (nivo težavnosti naj ustreza učenčevemu predznanju) že pred prihodom v muzej, torej ima vsak par (pari in skupine so prav tako predhodno določeni) že vnaprej določen kamniti spomenik, ki bo predmet njegovega raziskovanja. Kamniti spomenik obravnavajo trije do štirje pari hkrati, odvisno od velikosti skupine.

Potek dela

1. korak: skupinski ogled lapidarija (30 minut)

Učitelj popelje celotno skupino učencev skozi zunanji in notranji lapidarij (v notranjem začne v krajšem in starejšem desnem ter nadaljuje v daljšem levem delu hodnika), ne da bi se dlje časa zadrževal pri posameznih spomenikih (gl. predloge za kratko vodenje po lapidariju).

2. korak: delo v parih (60 minut)

Učenci v parih rešujejo vsak svoj delovni list. Učitelj hodi od skupine do skupine, pomaga, usmerja in nadzoruje delo, ki ga učenci zaključijo s skiciranjem spomenika.

Nekaj predlogov za kratko vodenje po lapidariju

Najstarejši rimski napisi so v DESNEM HODNIKU muzejskega pritličja (gledano od glavnega muzejskega vhoda), zato je z ogledom smiselno začeti v tem delu lapidarija. Najstarejši med njimi izvirajo iz sredine 1. stol. pr. n. št., torej iz časa vladavine Gaja Julija Cezarja (100–44 pr. n. št., prvič konzul 59 pr. n. št.) in boja za oblast njegovega pranečaka in naslednika Gaja Julija Cezarja Oktavijana, poznejšega cesarja Avgusta (63 pr. n. št.–14 n. št., oklican za Avgusta 27 pr. n. št.). Dva rimska kamna sta iz Navporta, eden iz Emone, vsi ostali pa z Ižanskega.

Precej obsežnejši LEVI HODNIK vsebinsko razdelimo v dva dela. Mejnik predstavlja POZLAČENI KIP EMONCA, ki je del nagrobnika bogatega emonskega meščana, katerega kopija stoji blizu kraja najdbe na Kongresnem trgu (nekoč severna emonska nekropola). Kamniti spomeniki v začetnem delu izvirajo z Dolenjske in iz Bele krajine, predvsem iz Pretorija Latobikov, Neviodona, Črnomlja in Ajdovskega gradca nad Vranjim pri Sevnici. Na levi so pretežno nagrobniki, vzdolž desne stene pa stojijo z nekaj izjemami oltarji. Od Emonca dalje so razstavljeni nagrobniki iz Emone, dva vladarska napisa in številni oltarji. V tem delu velja še posebej pokazati naslednje: cesarski napis iz leta 15, nagrobnike sužnja Flavosa, sužnje Urbane, družine Klaturnijev ter strele (*fulgur conditum*), Ekornine oltarčke idr.

ZUNANJI LAPIDARIJ se nahaja v zastekle-nem paviljonu na muzejskem vrtu. Tu so poleg nekaj nagrobnih plošč in oltarjev shra-njeni miljniki, mejniki grobnih parcel, sarko-fagi, žare, lev iz Kostanjevice in med drugim tudi mejnik med posestjo Akvilejcev in Emoncev, najden poleti 2001 v strugi Ljubljanice, bolj ali manj *in situ* (v prvotnem polo-žaju).

3. faza: SKUPINSKA PREDSTAVITEV KAMNITEGA SPOMENIKA

Trajanje: **1 šolska ura** (skupinsko delo).

Delu v parih sledi skupinska predstavitev kamnitih spomenikov: 4 skupine učencev pred-stavijo 4 kamnite spomenike, za kar ima vsaka na razpolago najmanj 10 minut. Skupine so vnaprej določene, in sicer so sestavljene iz dveh, treh ali največ štirih parov. Predstavitev lahko poteka na dva načina (varianta A in varianta B).

Varianta A

Skupinska predstavitev poteka po krajšem premoru (v muzejski kleti je avtomat za na-pitke) kar **v lapidariju**. Slaba stran takšne predstavitve je v tem, da skupina nima veliko časa za pripravo predstavitve, dobra stran pa je, da si vsi udeleženci epigrafske delavnice *in situ* podrobno ogledajo vse štiri kamnite spomenike in ne le svojega. Varianta A pomeni prihranek časa pri pouku.

Varianta B

Skupinska predstavitev poteka čez dan ali dva **v šoli**. Slaba stran takšne predstavitve je v tem, da učenci ob predstavitvi ne vidijo obravnavanega kamnitega spomenika, ampak le njegovo skico. Dobra stran pa je, da imajo skupine dovolj časa za pripravo predstavitve (in s tem za dodatno domače epigrafsko delo). Predstavitve so lahko, če učitelj tako odloči, tudi daljše od 10 minut in vsaki predstavitvi, če le čas dopušča, lahko sledi tudi razprava (trajanje skupinske predstavitve naj ne preseže dveh šolskih ur).

V obeh primerih (varianta A in varianta B) naj bo skupinska predstavitev čim bolj vsestran-ska in vsi učenci naj v njej enakovredno sodelujejo. Pripravijo jo samostojno, brez sodelo-vanja učitelja, a po njegovih napotkih. Poleg jezikovnega, zgodovinskega in epigrafskega komentarja mora obsegati tudi zgodbo, ki jo sestavijo na podlagi vsebine napisa, ter skico kamnitega spomenika, ki ni nujno skupinsko delo, ampak jo lahko pripravi en sam učenec, če se skupina tako odloči (učenci lahko naknadno pripravijo tudi priložnostno epigrafsko razstavo, razredno ali šolsko, odvisno od števila skic in njihove kvalitete). Učitelj spremlja predstavitev, jo komentira in oceni (kriteriji ocenjevanja morajo biti jasno izdelani in učen-cem predstavljeni skupaj s cilji raziskovanja že pred obiskom lapidarija). Ob zaključku epigrafske delavnice učitelj skupaj s celotnim razredom ovrednoti, v kolikšni meri so dose-gli zastavljene cilje. Sledi razprava o možnih izboljšavah. Skupinska predstavitev je lahko vsebinsko bistveno bogatejša pri varianti B.

Delovni listi II–V so sestavljeni tako (opremljeni so s fotografijami in prepisi napisov), da jih lahko zainteresirani dijaki po zaključku epigrafske delavnice (kjer so usvojili osnove epigrafike) rešujejo tudi sami doma ali v šoli (in tako raziščejo poleg svojega še druge tri kamnite spomenike). Možnost epigrafskega dela, ne da bi se bilo treba za to vračati v lapidarij Narodnega muzeja Slovenije, je pomembna predvsem za dijake izven Ljubljane, za ljubljanske dijake pa lahko pomeni prihranek časa.

Rešitve delovnih listov

Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije

Delovni list I: Prvi sprehod po lapidariju

Naloga 1:

miljnik – kamnit steber za označevanje razdalje med mesti
edikula – nagrobnik v obliki kapelice oz. antičnega svetišča
inventarna številka – muzejska zaporedna številka spomenika
votiven – zaobljuben
stela – nagrobnik v obliki plošče
rozeta – ornament v obliki stilizirane cvetlice
epigrafika – veda o starih napisih na trdih materialih
ara – oltar, žrtvenik
lapidarij – prostor, kjer so shranjeni stari kamniti spomeniki
sarkofag – velika, navadno kamnita krsta, pogosto okrašena
ligatura – povezava dveh (izjemoma treh) črk na eni
palmeta – palmovim listom podobno okrasje

Naloga 2: okrašeni, bogato, pomen, polje, rozeta, delfinčki

Delovni list II: Nagrobna stela za sužnja Flavosa

Naloga 1: L 43, b, b, a, b, b, b, b, c

Naloga 2: b, c, a, c, b, a, b

Naloga 3: XX, suženj, tukaj

Naloga 5: rodovno (rodbinsko) ime, priimek (družinsko ime); Lucij Emilij Berul; Lucius; eno, svetlih

Delovni list III: Jupitrov oltar

Naloga 1: L 183, a, b, a, c, c, b, c, c

Naloga 2: COS, Najboljšemu, Priskus

Naloga 3: c, c, a, b, c

Naloga 5: Lucius (Lucij), Clodius (Klodij), Priscus (Priskus), Klodijev, Klodija

Delovni list IV: Nagrobnik za Kvarto in Surusa

Naloga 1: L 131, b, b, a, c, c, b, a + b + c, c

Naloga 2: LXX, 50, SIN

Naloga 3: c, b, c, a, c, a

Naloga 4: a, c, a, a + b, a + b + c, b + c

Naloga 6: četrta, žene, eno

SURUS	/	**Lucij**	**Sabin**	**Kvarta**	**50**
LUCIJ	/	/	Surus	/	/
KVARTA	/	Firmus Galun(ij)	Sabin	Surus	70
FIRMUS GALUN(IJ)	/	/	Kvarta	/	/
SABIN	Kvarta	Surus	/	/	/

Delovni list V: Nagrobnik za Rustika (Errare humanum est)

Naloga 1: L 132, b, b, a, c, c, b, b, c

Naloga 2: XXXX, NAGROBNIK

Naloga 3: pilastra (okrasna stebrička), polja, 6, napisnega, znamenja, V, MA, AN

Naloga 4: nominativu, genetivu, dativ, akuzativu, 3. osebi

Naloga 5: ostes, hocidit, štirikrat

Naloga 6: očeta Vib(ij)a, brata Maksima, rimski, Norik, Največji, Kmet, tri, gentile, po eno ime; sovražnikov, vojak, star 40 let, Markomani; revne, nagrobnik, napake, latinsko, pozneje

1.5 Rimska književnost: M. Tullius Cicero

Robert Čepon, Prva gimnazija Maribor

Predvideni čas izpeljave: 4 šolske ure

Bistveno vprašanje: **Ali je poznavanje zasebnega življenja ustvarjalcev pomembno za vrednotenje njihovega ustvarjalnega opusa?**

Splošni cilji in kompetence

Dijaki/dijakinje:

- poglobijo znanje o antični civilizaciji s poudarkom na rimski epistolografiji;
- spoznavajo rimsko književnost in antično civilizacijo ob branju izvirnih besedil;
- primerjajo antiko in sodobni čas;
- razvijajo razumevanje in sprejemanje drugačnih miselnih vzorcev ter preseganje miselnih stereotipov;
- razvijajo intelektualno skepso kot temelj kritičnega in objektivnega presojanja;
- uporabljajo različne vire pri usvajanju novih jezikovnih in literarnih vsebin, pri izvajanju različnih jezikovnih operacij ali reševanju problemov.

Operativni cilji

Dijaki/dijakinje:

- spoznajo vlogo epistolografije v rimski družbi;
- spoznavajo pomen Ciceronovih zasebnih pisem za njegovo biografijo;
- pri delu z viri znajo izluščiti relevantne podatke, jih učinkovito interpretirati in ustrezno ovrednotiti;
- rezultate svoje analize interpretirajo tako, da jih jasno in učinkovito predstavijo drugim skupinam;
- predstavijo svoje poglede na obravnavano problematiko.

Potrebno predznanje in izkušnje

Dijaki/dijakinje:

- znajo s pomočjo slovarja in komentarja prevesti lažja latinska besedila;
- podrobneje poznajo rimsko politično in literarno zgodovino ter zgodovino pozne republike;
- sumarno poznajo glavna obdobja, zvrsti in avtorje rimske književnosti.

Pričakovani dosežki/rezultati dijakov

Dijaki/dijakinje:

- razširijo svoje poznavanje rimske književnosti;
- znajo prevesti lažje latinsko besedilo;
- razvijejo kritičen odnos do pretiranega tematiziranja zasebnega življenja umetnikov;
- razvijajo intelektualno skepso kot temelj kritičnega in objektivnega presojanja.

Didaktični pristop

- medpredmetno povezovanje (zgodovina, slovenščina)
- skupinsko delo, individualno delo
- diskusija
- delo z viri

Potek učnega procesa

	DEJAVNOSTI UČITELJA/-ICE	DEJAVNOSTI UČENCEV
1.	Predstavi dopisovanje pri Rimljanih.	Dijaki dejavno sodelujejo in odgovarjajo na vprašanja.
2.	Usmerja, komentira in vrednoti prevode dijakov.	Prevajajo latinska besedila.
3.	Dijake razdeli v skupine, jim razdeli gradivo in da navodila za samostojno delo ter predstavitev pred razredom. Usmerja delo dijakov in jim pomaga pri pripravi predstavitve.	Razdeljeni na skupine, preučijo dodatno gradivo in se pripravljajo na predstavitev.
4.	Korigira, kontekstualizira in vrednoti predstavitve dijakov.	Pred razredom predstavijo rezultate dela, ki so ga opravili v skupinah.
5.	Vodi in usmerja debato.	Preberejo razmišljanje Draga Jančarja, povedo svoje mnenje o prebranem ter odgovorijo na vprašanja.

Preverjanje in ocenjevanje dosežkov/rezultatov

- preverjanje in ocenjevanje predstavitev v razredu in sodelovanja v debati in
- preverjanje in ocenjevanje v preizkusu znanja iz rimske književnosti

Potrebna programska oprema/učna tehnologija

- fotokopirano gradivo, računalnik, leksikografsko gradivo, latinsko-slovenski slovar

Refleksija učitelja in evalvacija učnega sklopa

Učni sklop sem predelal v četrtem letniku v štirih urah, vendar so se dijaki na prevajanje latinskih besedil pripravili že doma. Ena ura je bila porabljena za skupinsko delo in predstavitve.

Obravnavana tema je dijake pritegnila, zlasti se jim je zdelo aktualno razmišljanje pisatelja Draga Jančarja o (ne)pomembnosti poznavanja podrobnosti iz zasebnega življenja umetnikov za razumevanje in vrednotenje njihovega dela, prav tako so se jim zdele zanimive različne ocene sicer večkrat (pretirano) idealiziranega Ciceronovega lika.

Ciceronova pisma, izbrana za prevod v slovenščino, so bila primerne zahtevnosti in dijakom niso povzročala večjih težav, čeprav so se prvič srečali s to besedilno zvrstjo.

Viri

1 *Salustius C. Crispus (1968). Vojna in prevrat. Ljubljana: Mladinska knjiga.*
2 *Leksikon Antika (1998). Ljubljana: Cankarjeva založba.*
3 *Cicero, Marcus Tullius (2008). In Catilinam orationes IV = Štirje govori proti Katilini; [prevedla, spremno besedo napisala in z opombami opremila Barbara Zlobec Del Vecchio]. Maribor: Litera.*
4 *Plutarchus (2000). Življenje velikih Rimljanov. Ljubljana: Mladinska knjiga.*
5 *Bratoš, Rajko (2007). Rimska zgodovina, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Študentska založba, Filozofska fakulteta Ljubljana.*
6 *Mommsen, Theodor (1980). Rimska zgodovina. Ljubljana: Cankarjeva založba.*
7 *Zweig, Stefan (2004). Zvezdni trenutki človeštva. Celovec: Mohorjeva.*

Priloga

Gradivo za dijake: Epistula non erubescit (kratek prikaz zasebnega dopisovanja pri Rimljanih, odlomki iz Ciceronovih pisem, razmišljanje pisatelja Draga Jančarja, bibliografski napotki)

Učni cilji:

- **poznam** osnovne značilnosti zasebnega dopisovanja pri Rimljanih,
- s pomočjo komentarja **znam prevesti** latinsko pismo,
- **poznam** različne ocene Ciceronovega lika in njegovega delovanja,
- **predstavim** kulturno-civilizacijske vsebine, povezane z obravnavano temo,
- **uzavestim** (ne)pomembnost poznavanja zasebnega življenja velikih ljudi za vrednotenje njihovega ustvarjalnega opusa.

Gradivo za dijake

Epistula non erubescit
(zasebno dopisovanje pri Rimljanih, Ciceronova pisma kot biografski vir, različne ocene Ciceronovega lika in delovanja)

Dopisovanje pri Rimljanih

Dostavljanje pisem, obvestil in povelj je obstajalo že v najstarejših časih. Vesti o poštni službi pri Asircih in Babiloncih so sicer nezanesljive, dokazano pa je njeno poslovanje v perzijskem cesarstvu 4. stoletja in v rimskem cesarstvu. Toda pošta je takrat služila le političnim in vojaškim namenom in potrebam tistega, ki je bil na oblasti. Vzdrževala je stalno zvezo med osrednjo oblastjo ter vojaškimi in civilnimi oblastmi v provincah. In prav v tem se je poštna služba razlikovala od današnje, ki jo posredno ali neposredno upravlja država, a služi vendar predvsem skupnim potrebam zasebnikov.

Tudi Rimljani niso poznali pošte v današnjem pomenu; Avgust je sicer vzpostavil sistem kurirjev in cestnih postaj *(mutationes)* ob glavnih cestah imperija, imenovan *cursus publicus,* vendar je bil ta namenjen le uradnim dopisom. (Poleg tega je bil skrajno nepriljubljen, saj je temeljil na konjih in vozovih, ki so jih cesarski pooblaščenci lahko po potrebi zaplenili prebivalstvu.) Zasebniki so si pri dostavi pisem pomagali z lastnimi sužnji, ki so jih uporabljali kot sle *(tabellarii).* Sli so lahko v enem dnevu prepotovali tudi po 50 rimskih milj, v odločilnih trenutkih pa še več; leta 69 je novica o uporu renskih legij menda dosegla cesarja Galbo s hitrostjo dobrih 150 rimskih milj na dan.

Pisma

Beseda »epistula« (pismo, ki ga napišemo in upognemo ter naslovimo, da ga odpošljemo) je grškega izvora (gr. epistole), »litterae« pa je pisno poročilo ne glede na njegovo zunanjo obliko.

Rimljani so prvotno pisali pisma na lesene tablice, prevlečene z voskom *(tabellae, pugillares).* Za pero jim je služilo kovinsko ali leseno pisalo *(stilus),* ki je bilo na enem koncu zaostreno, na drugem pa ploščato, da so z njim lahko zgladili vosek, če je bilo treba kaj zbrisati. Ko je bilo pismo napisano (za to so po navadi uporabili več tablic), so zložili tablice tako, da so bile popisane strani znotraj, jih povezali z laneno vrvico, zapečatili vozel in na zunanji strani napisali naslov. Dve takšni tablici sta se imenovali *dyptichon,* tri *triptichon.*

V Ciceronovi dobi so namesto tablic uporabljali že papir *(charta),* ki so ga izdelovali iz vlaken papirusovega stebla *(papyrus),* poznali pa so tudi pergament *(membrana),* ki so ga izdelovali predvsem iz ovčjih kož. Nanj so pisali s peresi iz votlega ličja *(calamus)* ali z gosjimi peresi. Črnilo *(atramentum)* so izdelovali iz gumija in saj. Liste so na robu zalepili in ovili na leseno ali koščeno palico. Ovitek *(volumen)* je imel na gornjem robu naslov.

Pismo se je začelo s piščevim imenom v nominativu in prejemnikovim imenom v dativu, npr. *Cicero Attico.* Sledil je običajen pozdrav: *S. (= salutem), S. D. (= salutem dicit), S. D. P. (= salutem dicit plurimam).* Pred vsebino pisma je lahko stal še kratek nagovor: *S. V. B. E. (= si vales, bene est), S. V. B. E. E. Q. V. (= si vales bene est, ego quoque valeo).* Poslovili so se z *Vale* ali *Cura, ut valeas.* Datum (dan in mesec) in kraj odpošiljatve sta bila na koncu pisma, a kraj navadno ni odgovarjal na vprašanje »kje?«, temveč na vprašanje »od kod?«. Rimljani niso sami pisali svojih pisem in jih tudi niso podpisovali lastnoročno kakor mi; narekovali so jih sužnjem *(amaunenses)* in jih overovili s pečatnim prstanom *(anulo obsignare).*

VAJA

Na spletu poiščite slike pripomočkov za pisanje, ki so omenjeni v besedilu, in jih podrobneje predstavite sošolcem.

Ciceronova pisma

Pisma se delijo na umetna pisma,[19] ki so bila že od vsega začetka napisana za objavo, in na zasebna pisma, ki niso bila namenjena objavi. Najlepši zgled zasebne korespondence so Ciceronova pisma. Ta pisma so po vsebini raznolika; med njimi so državniški traktati, priporočila, razmisleki o književnosti in filozofiji, nekatera prinašajo presenetljivo nazoren vpogled v piščevo družinsko življenje, v odnose z ženo, s hčerjo, sinom, z bratom, nečakom. Vzdušje zajema celoten spekter od igrivosti do ogorčenja; tudi jezik niha od formalnega k sproščenemu. Pisma niso le dragocen vir za avtorjevo biografijo, ampak ponujajo tudi vrsto podatkov o socialni in politični zgodovini takratnega časa. Do nas je prišlo vsega več kot 900 pisem, ohranjenih v štirih zbirkah *(Ad familiares, Ad Quintum fratrem, Ad Brutum, Ad Atticum)*. Po spontanosti izstopajo *Epistulae ad Atticum;* pred prijateljem Atikom ni Ciceron skrival ničesar, naj je bila vsebina še tako kočljiva – ali še tako nepomembna. Pisma je po avtorjevi smrti izdal njegov osvobojenec in tajnik *(servus ab epistulis)* Mark Tulij Tiron, ki je očitno hranil prepise.

VAJE

1. ***V kratkih predstavitvah sošolce seznani:***
   a) *z družbenimi in političnimi razmerami v Rimu za časa Cicerona ter z njegovim političnim delovanjem*
   b) *s Ciceronovo vlogo pri razkritju in zatrtju Katilinove zarote*
   c) *s Ciceronovim zasebnim življenjem*

2. ***Naslednja štiri pisma iz Ciceronove zasebne korespondence prevedite v slovenščino.***

Ad Atticum[20] III, *5*

Ljudski tribun Publij Klodij Pulher je leta 58 pr. n. št. predložil v odobritev zakon, da se kaznuje s pregnanstvom vsak, ki bi brez pravega sodnega postopka kaznoval rimskega državljana. Zakon je veljal tudi za nazaj in je meril predvsem na Cicerona. Ta je namreč leta 63 dal po sklepu senata usmrtiti pet Katilinovih zarotnikov. Zakon (lex Sempronia) pa ni dovoljeval, da bi usmrtili rimskega državljana, ne da bi prej imel možnost obrniti se na ljudstvo, ki je po zakonu imelo pravico do dokončne odločitve. Zato se je Cicero umaknil v južno Italijo, še preden je izšel odlok za njegovo pregnanstvo. Ko pa je ta izšel in ker je določal, da se pregnanec ne sme ustaviti bliže kot 600 km od Rima, se je Cicero odločil za Solun. Misel na pregnanstvo pa ga je v začetku tako potrla, da si je sklenil vzeti življenje. Tedaj je nanj pomirjevalno vplival prijatelj Atik. V pismu se Cicero zahvaljuje Atiku za pomoč, ki jo je v njegovi odsotnosti nudil ženi Terenciji, in ga prosi, naj pride k njemu, da bosta skupno odločila, kaj naj stori.

[19] *Primer zanje so Plinijeva Pisma ter Pisma Luciliju (Epistulae ad Lucilium) filozofa Seneke. Iz proze je pisemska oblika prešla tudi v poezijo (Horatius: Epistulae; Ovidius: Heroides, Epistulae ex Ponto).*

[20] *T. Pomponius Atticus (109–32) je bil premožen rimski meščan in Ciceronov največji prijatelj. Imel je obsežna posestva v Epiru in je živel več let v Grčiji, večinoma v Atenah, ter je zato dobil ime Atik. Izogibal se je državnih služb in je vedno ostal izven političnih trenj.*

CICERO ATTICO SAL.

Terentia tibi et saepe et maxime agit gratias.[21] Id est mihi gratissimum. Ego vivo miserrimus et maximo dolore conficior. Ad te, quid scribam, nescio. Si enim es Romae, iam me assequi non potes; sin es in via, cum me assecutus eris, coram agemus, quae erunt agenda. Tantum te oro, ut, quoniam me ipsum semper amavisti, ut[22] eodem amore sis;[23] ego enim idem sum. Inimici mei mea[24] mihi, non me ipsum ademerunt.[25]

Cura, ut valeas. Data IIII Idus April. Thuriis.[26]

Ad familiares XIV

Cicero se zahvaljuje prijatelju Atiku za tolažbo, ki mu jo je dal, in ga prosi, naj pride k njemu, ker potrebuje njegovih nasvetov.

CICERO ATTICO SAL.

Utinam illum diem videam, cum tibi gratias agam, quod me vivere coegisti! Adhuc quidem valde me paenitet.[27] Sed te oro, ut ad me Vibonem[28] statim venias, quo ego multis de causis converti iter meum. Sed si eo veneris, de toto itinere ac fuga[29] mea consilium capere potero. Si id non feceris, mirabor, sed confido te esse facturum.

Data[30] Kalendis Aprilibus, Vibone

21 *gratias ago: zahvaljujem se*
22 *ut … ut: drugi ut je pleonastičen*
23 *eodem amore sis: me boš še naprej tako ljubil*
24 *mea: imetje*
25 *adimo 3 ademi ademptum: (od)vzame*
26 *Thurii, -iorum m: mesto ob Tarantskem zalivu v Kalabriji*
27 *me paenitet: kesam se (sc. da si nisem vzel življenja)*
28 *Vibonem: Vibo Valetia v Kalabriji*
29 *fuga = exilium*
30 *data: sc. epistola*

Ad familiares XIV, 21

Cicero s svojega tuskulanskega posestva piše v Rim ženi Terenciji, naj pazi na zdravje in naj mu pogosto piše (l. 49 pr. Kr.).

TULLIUS TERENTIAE SUAE S. D.

Si vales, bene est, ego valeo. Da operam,[31] ut convalescas. Quod opus erit, ut[32] res tempusque[33] postulat, provideas, atque administres: et ad me de omnibus rebus quam saepissime[34] litteras mittas. Vale.

Ad familiares XIV, 9

Cicero iz mesta Brindisi piše ženi, da je v skrbeh zaradi bolezni zeta Dolabele in hčerke Tulije (l. 48. pr. Kr.).

M. T. C. TERENTIAE SUAE S. D.

Ad ceteras meas miserias accessit dolor de Dolabellae valetudine et Tulliae.[35] Omnino[36] de omnibus rebus nec quid consilii capiam,[37] nec quid faciam, scio. Tu velim[38] tuam et Tulliae valetudinem curas. Vale.

3. *Upoštevajte navodila posameznih nalog oziroma odgovorite na vprašanja.*

a) V prvem pismu podčrtajte povedkov prilastek. Če tega stavčnega člena (še) ne poznate, se o njem poučite v slovenski slovnici.

b) Iz pisem izpišite in določite vse konjunktivne odvisnike.

c) Iz pisem izpišite vse konjunktive v neodvisnih stavkih. Kaj izražajo?

d) Kaj lahko sklepamo o Ciceronovem čustvenem stanju ob pisanju pisem? Je njegovo ravnanje v kritičnih trenutkih v skladu s podobo odločnega in pogumnega moža, kakršno lahko dobimo ob prebiranju njegovih spisov, namenjenih za objavo?

[31] *operam do: (po)trudim se, prizadevam si*
[32] *ut: kot, kakor*
[33] *tempus: razmere, okoliščine*
[34] *quam saepissime: čim pogosteje; quam krepi pomen superlativa*
[35] *Ciceronova hčerka Tulija se je rodila l. 78 pr. Kr. Umrla je stara 31 let. Oče jo je imel zelo rad in je dolgo žaloval nad njeno smrtjo.*
[36] *Omnino … ne … scio: popolnoma nič ne vem*
[37] *quid consilii capiam: kaj naj ukrenem*
[38] *Velim … curas: uredi in dopolni: velim (želel bi), ut tuam et Tulliae valetudinem cures*

e) Kdo je bil Ciceronu bližji, prijatelj Atik ali žena Terencija? Odgovor podkrepite z navedki iz pisem.

f) Ali bi se Cicero strinjal z objavo pisem, ki ste jih prebrali? Zakaj (ne)?

g) Je preučevanje človeških strasti, slabosti, napak in pregreh, ki so jih imeli veliki umetniki (npr. Prešeren, Cankar, Mozart, Michelangelo …), potrebno in pomembno za umevanje njihovega umetniškega opusa?

4. ***Poiščite odgovore na naslednja vprašanja in upoštevajte navodila ter pripravite predstavitve za sošolce.***

a) Kako so Rimljani določali ure dneva in dneve v mesecu? Določite, katerega dne in ob kateri uri so bila napisana pisma – glede na naš koledar.

b) Na zemljevidu cestnega omrežja antične Italije označite poti, po katerih so pisma, ki ste jih prebrali, potovala od pošiljatelja do naslovnikov. Kdaj približno so pisma dosegla naslovnika? Datum izrazite po rimsko.

c) Primerjajte lik Cicerona v biografskem orisu avstrijskega pisatelja Stephana Zweiga ter (pre)kritično oceno njegovega delovanja, ki jo je v delu Rimska zgodovina podal sloviti nemški zgodovinar in klasični filolog Theodor Mommsen.

d) Ciceronovo literarno delovanje.

5. Preberite razmišljanje pisatelja Draga Jančarja in odgovorite na vprašanja.

Dragemu Ciceronu v pozdrav

… oh, kako sem že sit literarno zgodovinskih čenč o Prešernovem pijančevanju in kurbanju. Saj lahko razumem: kjer je sveto, je tudi profano in bolj ko je postajal Prešeren nacionalni svetnik, bolj so brskali po njegovem življenju … Ne da bi imel kaj proti pozitivistični znanosti, ki je stehtala že vsak kilogram na pretežkem pesnikovem telesu, si v pričevanju sodobnikov ogledala vsako sled zabuhlosti zaradi pretiranega pitja na njegovem obrazu in se z najvišjo znanstveno verjetnostjo približala številu njegovih koitusov. Le to je, da ne razumem, kaj si od tega obetajo? Da bodo bolje razumeli njegovo poezijo, če bodo vedeli, koliko glažev je zvrnil z Andrejem Smoletom in Emilom Korytkom? Ali pa je morda cilj teh raziskovanj pravzaprav samo človek, ki se spozabi in zaide na napačno pot, kakor se to lahko zgodi sleherniku, izpostavljenemu skušnjavi razvrata in vsakršnega življenjskega nereda. Bi rekel, da to ni kakšno veliko spoznanje, vsekakor ni vredno tolikšnega truda, kot je bilo zanj porabljenega. A kot rečeno, razumem. Razumem, da marsikoga bolj od Mozartove glasbe zanimajo obscenosti iz njegovih pisem, bolj od Puškinovega pesništva njegovi skriti dnevniki, bolj od Joyceovega *Ulissesa* njegovi obiski tržaških bordelov, bolj od Cankarjevih *Podob iz sanj* podobe njegovih pijanih tavanj po ljubljanskih ulicah. V dobi, ki ji je zavladala mentaliteta rumenega tiska, se tovrstnemu zanimanju za življenje ustvarjalcev sploh ni mogoče več izogniti. Človek se zanima za sočloveka bolj kot kdaj v zgodovini, kako se ne bi za umetnika. A kaj, ko je zmeraj manj tistih, ki se zanimajo za njegove knjige, skladbe ali platna, zmeraj več pa onih, ki jih zanima, kakšno neumnost je ob pozni uri in ob polnih kozarcih zagrešil. … Problem ni naš in ni nov. Je tudi starejši od pesniških pijandur iz obdobja romantike. Med občudovanjem velikih del in življenjsko resničnostjo je od nekdaj zeval prepad. Petrarka, denimo, je že od otroških let nepopisno občudoval Cicerona. Ko je dobil v roke dotlej neznana pisma iz Ciceronove korespondence, je osupnil: v njih ni bilo več preudarnega modreca iz filozofskih dialogov in državniških govorov, pač pa samo še človek, zapleten v strankarske intrige, omahljiv v svojih odločitvah, človek, ki se vdaja lažnim upom in to obžaluje, ne skriva velike nečimrnosti, se pokaže v nelepi luči ob ločitvi od žene, ko mu gre le za premoženje. Za Petrarka je bil to velik šok; nekaj časa

je celo mislil, da gre za ponaredke Ciceronovih političnih nasprotnikov. V pravem obupu mu je leta 1345 v latinščini napisal v onostranstvo pismo, polno razočaranja – nanj me je opozoril Primož Simoniti, ki ga je tudi prevedel:

»Francesco dragemu Ciceronu pozdrav! Tvoja pisma, ki sem jih tako dolgo iskal in končno našel, kjer sem najmanj mislil, sem hlastno prebral ... in jaz, ki sem že od poprej vedel, kakšen učenik si bil drugim, sem naposled spoznal, kdo si bil samemu sebi. Poslušaj zdaj, kjerkoli si že – ne moj iz ljubezni izvirajoči nasvet, temveč tožbo, ki jo ne brez solz govori eden poznejših ljudi, neznanski ljubitelj tvojega imena. O zmeraj nemirni in zaskrbljeni starec, ali da prepoznaš svoje lastne besede, prenagljeni in nesrečni starec, kaj ti je bilo treba toliko sovražnih prepirov in povsem nekoristnih ljubosumnosti? Zakaj si zapustil svoje starosti, poklica in položaja vredni mir? Kateri lažni bliščˇ slave te je starca zapletel v boje mladostnikov in te po mnogoterih nesrečnih preizkušnjah pognal v smrt, nevredno filozofa? Oh, pozabil si bratove nasvete in toliko svojih zdravilnih naukov in kot nočni popotnik, ki nosi luč v temi, si tistim, ki so hodili za tabo, kazal pot, na kateri si se sam dokaj klavrno spotikal ...«

Tako je bilo z lučjo in temo, občudovanjem in resničnostjo v davnih časih. A takrat je bilo možno tudi to, kar je danes videti nemogoče. Petrarka je očitno vso stvar še enkrat premislil in čez pol leta napisal Ciceronu še eno pismo v onostranstvo, pravzaprav pismo opravičila. Pismo, ki je znalo enostavno potegniti tisto črto, ki je v sodobnem času ne zna nihče več:

» Moji očitki so veljali samo tvojemu življenju, ne tvojemu duhu in ne tvoji besedni umetnosti; tvojega duha občudujem, tvojo besedno umetnost obožujem. Da, tudi tvoje življenje mi ni všeč samo toliko, kolikor v njem pogrešam filozofa vredno stanovitnost prepričanja.«

(Sobotna priloga, Delo, 19. novembra 2005)

a) *Katere vzporednice najde avtor med Prešernom in Ciceronom?*

b) *Kaj Petrarka v pismu očita Ciceronu? Zakaj kasneje vseeno prekliče svoje očitke?*

c) »A takrat je bilo možno tudi to, kar je danes videti nemogoče,« *pravi Jančar. Kaj je tisto, kar je v Petrarkovem času bilo mogoče, danes pa žal ni več?*

1.6 Rimsko suženjstvo

Nataša Homar, Gimnazija Poljane, Ljubljana

Predvideni čas izpeljave: 8 šolskih ur

Bistveno vprašanje: **Kaj je pomenilo biti suženj v Rimu? Kaj pomeni biti suženj danes?**

Splošni cilji in kompetence

Dijaki/dijakinje:

- spoznajo različne poglede na sužnje in suženjstvo v Rimu;
- razmišljajo o tem, kaj je pomenilo biti suženj v Rimu;
- razmišljajo o oblikah suženjstva v sodobnem času;
- razmišljajo o pojmih, kot so človekove pravice, osebna svoboda, delo pod prisilo.

Operativni cilji

Dijaki/dijakinje:

- prevajajo izvirna latinska besedila;
- analizirajo besedilo: poglabljajo skladnjo;
- vsebinsko analizirajo latinska besedila;
- spoznajo poglede nekaterih rimskih avtorjev na suženjstvo;
- soočajo se z oblikami suženjstva v sodobnem času;
- razmišljajo o antičnem in novodobnem suženjstvu, tudi ob njuni primerjavi, in ju problematizirajo;
- razmišljajo o vzrokih in predstavijo svoje poglede na to problematiko.

Potrebno predznanje in izkušnje

Dijaki/dijakinje:

- znajo s slovarjem in ob delni pomoči učitelja prevesti latinska besedila, po zahtevnosti primerljiva z maturitetnimi besedili na osnovnem nivoju;
- poznajo socialno strukturo prebivalcev v Rimu;
- se zavedajo obstoja skupin, ki jim je v današnjem svetu kratena osebna svoboda in jim je odvzeto dostojanstvo in svoboda.

Pričakovani dosežki/rezultati dijakov

Dijaki/dijakinje:

- pravilno prevedejo latinsko besedilo;
- konstruktivno in s posluhom za argumente drugih sodelujejo v razpravi;
- razvijejo odnos do problema;
- zavejo se lastne vpetosti in odgovornosti do problema.

Didaktični pristop

- medpredmetno povezovanje (z zgodovino in/ali sociologijo)
- delo v parih, individualno delo
- debata

Potek učnega procesa

	DEJAVNOSTI UČITELJA/-ICE	DEJAVNOSTI UČENCEV
1.	Učitelj latinščine pripravi dijake na potek dela v prihodnjih urah; predstavi potek učnega procesa; predstavi sodelujoče učitelje. Predstavi namen učnega sklopa. (1. ura).	Dijaki sodelujejo.
2.	Učitelj zgodovine (pri uri latinščine) ponovi socialno strukturo rimskega prebivalstva; osredotoči se zlasti na vidike antičnega suženjstva. (1. ura)	Dijaki sodelujejo, si zapisujejo. Nato preberejo besedilo o suženjstvu in si podčrtajo pomembne informacije. Postavljajo vprašanja, odpirajo nove poglede.
3.	Učitelj latinščine na kratko predstavi Ciceronova pisma. Da navodila za delo v parih. Medtem ko dijaki iščejo odgovore na vprašanja k bralnemu razumevanju Ciceronovega pisma Tironu, jih usmerja in jim pomaga. Nato preveri pravilnost odgovorov. (2. ura)	Dijaki sodelujejo, si zapisujejo. V parih poiščejo odgovore na vprašanja k bralnemu razumevanju Ciceronovega pisma Tironu.
4.	Učitelj na kratko predstavi Senekova pisma. (3. ura)	Dijaki si zapisujejo.
5.	Učitelj da navodila za samostojno prevajanje in prevajanje v parih. (Senekovo pismo Luciliju, prvi odstavek). Med prevajanjem usmerja dijake in jim pomaga. Preveri pravilnost prevoda. (3. ura)	Dijaki prevajajo samostojno in v parih. Dijaki sodelujejo, popravljajo morebitne napake v prevodu.

	DEJAVNOSTI UČITELJA/-ICE	DEJAVNOSTI UČENCEV
6.	Učitelj latinščine pri pouku preverja pravilnost prevoda drugega odstavka Senekovega pisma, ki so ga dijaki predhodno prevedli za domačo nalogo. Usmerja dijake pri slovnični analizi in odgovorih na vsebinska vprašanja k Senekovemu pismu. (4. ura)	Dijaki sodelujejo, popravljajo morebitne napake v prevodu. Dijaki sodelujejo, komentirajo.
7.	Učitelj predstavi Plinija in njegovo delo. Da navodilo za prevajanje v parih. Med prevajanjem usmerja dijake in jim pomaga. Preveri pravilnost prevoda, kolikor ga je uspelo narediti dijakom. (5. ura)	Dijaki sodelujejo, si zapisujejo. Dijaki prevajajo Plinijevo pismo pri pouku (samostojno in v parih). Dijaki sodelujejo, popravljajo morebitne napake v prevodu.
8.	Učitelj latinščine pri pouku preverja pravilnost prevoda, ki so ga dijaki v celoti prevedli za domačo nalogo (Plinijevo pismo). Usmerja dijake pri slovnični analizi in odgovorih na vsebinska vprašanja. (6. ura)	Dijaki sodelujejo, popravljajo morebitne napake v prevodu. Dijaki poiščejo odgovore na vsebinska vprašanja k Plinijevemu pismu.
9.	Učitelj preveri odgovore na preostala vsebinska vprašanja k Plinijevemu pismu, ki so jih dijaki oblikovali za domačo nalogo. Predstavi epigrafske napise. Dijakom da navodila za prevajanje. Usmeri dijake v delo. (7. ura)	Dijaki podajo vsak svoje odgovore. Pri tem lahko odprejo širšo razpravo. Dijaki prevedejo epigrafski napis in napisa na ovratnicah.
10.	Profesor sociologije (pri uri latinščine ali pri uri sociologije) obravnava oblike novodobnega suženjstva. Pri tem izhaja iz danih besedil (Deklaracija o suženjstvu, Voltaire in časopisni članek, kar so dijaki prebrali doma). Dijake usmerja pri debati. (8. ura)	Dijaki sodelujejo in se aktivno vključujejo v razpravo; v obliki debate predstavijo svoje mnenje o prebranih besedilih.
11.	Učitelj izvede evalvacijo učnega sklopa in predstavi lastne vtise in opažanja. (8. ura)	Dijaki v obliki razgovora predstavijo lastne vtise in opažanja ter skupaj izdelajo predloge za drugačne/ kvalitetnejše pristope.

Preverjanje in ocenjevanje dosežkov/rezultatov

- preverjanje učnega skopa v sprotnem dialogu in debati
- preverjanje znanja pri prevajanju latinskih besedil v naslednjih urah
- ocenjevanje v testih znanja (poznavanja dejstev o antičnem suženjstvu in o odnosu obravnavanih avtorjev latinskih besedil)

Potrebna programska oprema/učna tehnologija

- fotokopirano gradivo, latinsko-slovenski slovar

Refleksija učitelja in evalvacija učnega sklopa

Pri obravnavi tega sklopa priporočam, da se učitelj že v izhodišču ne usmeri v proces prevajanja, temveč v vsebinsko analizo besedil; pripravljene naj ima slovenske prevode latinskih besedil, če dijaki ne uspejo sami prevesti vsega besedila.

Pri odgovorih na dana vprašanja naj učitelj dodaja podvprašanja, da spodbudi dijake k razpravi o antičnem suženjstvu. Ko poteka ura z učiteljem sociologije, se razprava namreč vrti v glavnem okoli oblik novodobnega suženjstva.

Pri predstavitvi Senekovih pisem priporočam, da učitelj spregovori o etiki stoiške filozofije.

Viri

1 *Stockmann, F. (2003). Veni, vidi, didici II. del, Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva.*
2 *Ko, M. et alii (2002). Latin premiere. Pariz: Hachette.*
3 *Voltaire (2009). Filozofske zgodbe. Ljubljana: Mladinska knjiga.*
4 *Valenčič, E.(2009). Sodobno suženjstvo odpravljeno? Ne bo držalo. Mladina [online]. Ljubljana: Mladina. Dostopno na naslovu: http://www.mladina.si/tednik/200906/suzenjstvo_odpravljeno_ne_bo_drzalo_ (citirano: 15.3.2010).*

Priloga

Gradivo za dijake: Rimsko suženjstvo

Učni cilji:

- Kdo je bil suženj v antiki?
- Ali so tudi danes sužnji in gospodarji?

Gradivo za dijake

Rimsko suženjstvo

I. Sužnji

V antični družini *(familia)* sužnji pogosto zasedajo pomembno mesto. Z mnogimi sicer ravnajo grobo, nekateri pa so zelo cenjeni zaradi svojih najrazličnejših darov, tako da so deležni enakih ugodnosti in naklonjenosti, kot jih izkazujemo prijateljem.

V celotni orientalski in grško-rimski antiki je bilo suženjstvo nekaj tako samoumevnega, da večinoma sploh niso razmišljali o njegovi pravičnosti ali nepravičnosti.

Pri Rimljanih je nastalo suženjstvo nekako od 5. st. pr. n. št.: prezadolženi mali kmetje so morali prodati sebe ali svoje sinove. To **dolžniško hlapčevstvo** je bilo v 4. stol. odpravljeno. Nasprotno pa je od tedaj močno naraščalo **zasužnjevanje tujcev**. Zmage nad Punci, Makedonci, maloazijskimi, iberskimi in keltskimi ljudstvi so Rimljanom omogočile, da so s zasužnjevanjem vojnih ujetnikov nenehno povečevali število delavcev in služabnikov.

Pomembna je bila tudi poklicna trgovina s sužnji na vzhodu, od koder je zaradi vojn med helenističnimi državami prihajalo na trg mnogo sužnjev. Dodati je treba še pirate, ki so po obalah Sredozemlja preprosto ugrabljali svobodne ljudi in jih prodajali.

Da bi sužnjem preprečil pobeg s posestev, je marsikateri lastnik dal svoje sužnje vkovati, naj so delali na prostem ali v delovnih obratih. Mnogo sužnjev je garalo v **rudnikih**; v španskih rudnikih srebra pri kraju *Carthago Nova* je bilo na primer 40.000 mož.

Iz vzhodnih helenističnih dežel so uvažali kvalificirane **sužnje obrtnike**. Nekateri so uživali celo nekaj samostojnosti v odnosu do svojih gospodarjev, ki pa so jim morali izročati del zaslužka. Ostanek so lahko hranili za poznejši odkup.

Na splošno so bili tisti sužnji, ki so delali v mestih, manj izkoriščani kakor sužnji, ki so jih kot prisilne delavce uporabljali v kmetijstvu, rudarstvu, pri gradnji cest in vodovodov ter v pomorstvu.

Suženjstvo pri Rimljanih – pravni položaj

Sužnji so veljali kot *res*, kot stvar; Kato Starejši jih je imel za del svoje kmetije – kakor živino, rastline in orodja. Varo imenuje sužnje *instrumenti genus vocale,* govoreča zvrst orodja. Jasno je, da sužnji niso imeli nobenih političnih pravic. Niso si sicer mogli pridobiti večje posesti, vendar so lahko s prihranki oblikovali posebno premoženje *(peculium),* s katerim so se lahko nekoč v prihodnosti – s soglasjem gospodarja – odkupili. Kakor sužnji niso imeli pravic, tako tudi niso imeli državljanskih obveznosti. Čeprav so sužnje v glavnem obravnavali kot proizvodno sredstvo, so se mnogi gospodarji izogibali nepotrebni strogosti, kajti od zadovoljnega ali vsaj ne nesrečnega sužnja so lahko pričakovali boljše delo kakor od zagrenjenega.

Upori sužnjev

Sužnji so se poskušali rešiti nesvobode s pogostim bežanjem, vendar pri tem običajno niso imeli dosti uspeha, kajti tudi če jih niso znova ujeli, so imeli premalo sredstev za samostojno življenje.

Čeprav so bile suženjske množice, sestavljene iz podeželskih in mestnih, zasebnih in javnih, izobraženih in neizobraženih sužnjev, ki so poleg tega živeli na najrazličnejših mestih, preveč raznolike, da bi izoblikovale skupno ali razredno zavest, je v 2. in 1. stol. pr. Kr.

prišlo do večjih uporov sužnjev v Mali Aziji, na Siciliji in na jugu Italije. Uporni sužnji si niso prizadevali za spremembo politične ureditve, temveč predvsem za osebno svobodo in vrnitev v svojo nekdanjo domovino. Suženjske vojne so bile temu ustrezno ostre in krute. Najhujša vojna, povezana z upori sužnjev, je potekala v letih 73–71. Pod vodstvom **Spartaka**, gladiatorja visokega traškega porekla, se je zbralo skoraj 60.000 sužnjev. Potem ko so večkrat porazili rimsko vojsko, so bili nazadnje vendarle uničeni. Spartak sam je padel v bitki. Zmagoviti rimski poveljnik je dal za kazen vzdolž Apijeve ceste med Rimom in Kapuo, žariščem vstaje, križati 6.000 ujetih sužnjev.

Naloge in opravila sužnjev in suženj

V mestu Rim je ob koncu republike živelo okoli 250.000 sužnjev, ki so tvorili četrtino do tretjino prebivalstva. Večinoma so bili zaposleni kot **služabniki** v hišah bogatih in premožnih: bili so računovodje in poslovodje, nosači nosilnic in čuvaji oblačil v kopališču, kuharji in slaščičarji, točaji, dojilje in frizerke, vzgojitelji in domači učitelji, pevke, bralci, stenografi, tajniki, sli, telesni stražarji in nomenklatorji (sužnji, ki so morali poznati vse osebe višjega stanu in so gospodarju ali gospodarici zašepetali ime sogovornika).

Pomembnejši **obrtniki** so bili zdravniki, babice, kamnoseki, igralci in igralke, glasbeniki, plesalci in plesalke.

V **javni službi** *(servus publicus)* so bili policisti in gasilci, inženirji, stražarji svetišč in kopališki čuvaji, zemljemerci, čistilci kanalov, nadzorniki akveduktov, čuvaji cest in podobno. Iz vsega tega je razvidno, da mestni sužnji niso bili le ročni delavci, temveč so mnogi od njih opravljali tudi umsko delo.

Suženjstvo v poznem cesarstvu: sužnji in koloni

Po ocenah so bili v Avgustovem času med celotnim prebivalstvom Italije (okoli 7,5 milijonov) približno 3 milijoni sužnjev (okoli 40 odstotkov). Številni sužnji in osvobojenci samega cesarja so imeli privilegiran položaj, ki se je silno razlikoval od položaja podeželskih sužnjev. Postopoma je dotok sužnjev začel usihati, saj je bilo vedno manj osvajalskih vojn. Poleg tega so bili sužnji v starosti okoli 30 let običajno osvobojeni.

V pozni antiki je suženjsko delo na veleposestvih zamenjal tako imenovani kolonat. *Coloni* so bili po izvoru svobodni zakupniki, ki so obdelovali parcele zemljiškega lastnika. Zaradi vezanosti na zemljo in na osebo zemljiškega posestnika pa so sčasoma postajali vedno bolj odvisni, dokler se ni v 4. stol. po Kr. položaj kolonov *de facto* komajda še razlikoval od položaja nekdanjih sužnjev. Imeli so podoben pravni status kot srednjeveški podložniki.

II.

1. Pismo bolnemu sužnju

Učenega sužnja, ki ga je nameraval Cicero osvoboditi, je huda bolezen priklenila na posteljo. Več pisem, napisanih aprila 53 pr. n. št., razkriva zaskrbljenost gospodarja, ki spodbuja sužnja, naj ne obupava in naj si povrne zdravje.

Tullius Tironi* sal.

Andricus* postridie ad me venit, quam exspectaram; itaque habui noctem plenam timoris ac miseriae. Tuis litteris nihilo* sum factus certior, quomodo te haberes, sed tamen sum recreatus. Ego omni delectatione litterisque* omnibus careo, quas antequam te videro, attingere non possum. Medico mercedis, quantum poscet, promitti iubeto!* Id scripsi ad Ummium.*

Audio te animo angi* et medicum dicere ex eo te laborare.* Si me diligis, excita ex somno tuas litteras humanitatemque,* propter quam mihi es carissimus. Nunc opus est te animo valere, ut corpore possis.* Id cum tuā, tum meā causā* facias a te peto. Acastum* retine, quo* commodius tibi ministretur. Conserva te mihi! Dies promissorum* adest, quem etiam repraesentabo,* si adveneris. Etiam atque etiam vale!

III. Idus h. VI.*

Cicero, *Epistulae ad familiares (Pisma prijateljem)* 16, 14

Tironi: Tiro, Tironis: Tiro(n); **Andricus:** Andrik (Ciceronov suženj); **nihilo:** nič; **litterisque:** litterae: književnost; **iubeto:** ukaži!, naroči!; **Ummium:** Ummius: Umij (upravitelj Ciceronove hiše); **angi:** ango, -is, -ere: stiskam, zožim; **ex eo te laborare:** ex aliquo laboro, -as, -are, avi, -atum: nekaj me boli; **humanitatemque:** humanitas, -tatis f.: omika; **ut corpore possis:** namerni odvisnik; **cum ... tum:** tako ... kakor; **tuā ... meā causā:** zaradi tebe ... zaradi mene; **Acastum:** Acastus: Akast (Ciceronov suženj); **quo:** da bi čim (namerni odvisnik); **dies promissorum:** Cicero namerava Tirona osvoboditi; **repraesentabo:** repraesento, -as, -are, -avi, -atum: živo predočim; **III Idus h.VI.:** ante diem tertium Nonas Apriles, horā sextā

Odgovori na vprašanja.

1. *Katere Ciceronove izjave in dejanja pričajo o njegovi zaskrbljenosti? Navedi jih v latinščini.*

2. *Navedi besede, ki se nanašajo na zdravje.*

3. *Kako poskuša Cicero spodbuditi Tirona, da bi čim prej ozdravel?*

4. *Določi, katerega dne in ob kateri uri je bilo napisano to pismo glede na naš koledar. (Pomagaj si z leksikonom Antika, geslo Koledar.)*

2. Težko življenje sužnjev

Seneka v nekem pismu, ki ga naslavlja na svojega prijatelja in učenca Lucilija, tega hvali, ker tako modro ravna s svojimi sužnji. Vendar pa nimajo vsi takšnega odnosa.

Seneca Lucilio suo salutem

Libenter ex his, qui a te veniunt, cognovi familiariter* te cum servis tuis vivere: hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. »Servi sunt.« Immo* homines. »Servi sunt.« Immo contubernales.* »Servi sunt.« Immo humiles* amici. »Servi sunt.« Immo conservi, si cogitaveris tantundem* in utrosque* licere fortunae. Itaque rideo istos, qui turpe existimant cum servo suo cenare: quare, nisi* quia superbissima consuetudo cenanti domino stantium servorum turbam circumdedit?*

Sic fit, ut isti de domino loquantur, quibus coram* domino loqui non licet. At illi, quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur,* parati erant pro domino porrigere cervicem, periculum imminens in caput suum avertere: in conviviis loquebantur, sed in tormentis tacebant.

Seneka, *Pisma prijatelju* 5, 47, 1–4

familiariter: po domače, prijateljsko; **immo:** in vendar; **contubernales:** contubernalis, is m.: tovariš, domačin; **humiles:** humilis, humile: pohleven; **tantundem:** prav toliko; **in utrosque:** utrique: oboji (mišljeni so svobodni in sužnji); **nisi:** če ne (zato); **circumdedit:** circumdo, as, are, -dedi: dam (okoli); **coram** (predlog z abl.): vpričo; **consuebatur:** consuo, -is, -ere: sešijem

Odgovori na vprašanja.

1. *Prevedi besedilo v slovenščino.*

2. *Komentiraj zaporedje izrazov, ki jih poudarja immo na začetku besedila.*

3. *Pojasni Senekovo razmišljanje na koncu besedila (Sic fit …).*

4. *Kakšne razloge navaja Seneka v prid blagega ravnanja s sužnji?*

5. *Ali veš, kakšen je bil odnos stoikov do suženjstva?*

3. So krivi samo sužnji?

V tem pismu Plinij opisuje umor, ki so ga zagrešili sužnji.

C. Plinius Acilio suo s.

Rem atrocem nec tantum* epistulā dignam Larcius Macedo, vir praetorius, a servis suis passus est, superbus alioqui* dominus et saevus et qui servisse* patrem suum parum, immo nimium* meminisset.

Lavabatur* in villa Formiana,* repente eum servi circumsistunt. Alius fauces* invadit, alius os verberat, alius pectus et ventrem atque etiam, foedum dictu,* verenda* contundit,* et cum exanimem* putarent, abiciunt in fervens pavimentum,* ut experirentur, an* viveret. Ille, sive* quia non sentiebat sive quia se non sentire simulabat, immobilis et extentus* fidem peractae mortis implevit.* Tum demum* quasi aestu solutus* effertur; excipiunt* servi fideliores, concubinae cum ululatu et clamore concurrunt. Ita et vocibus excitatus et* recreatus loci frigore, sublatis oculis agitatoque corpore* vivere se, et iam tutum erat,* confitetur. Diffugiunt servi, quorum magna pars comprehensa est, ceteri requiruntur.* Ipse paucis diebus aegre focilatus* non sine ultionis solaciō decessit, ita vivus vindicatus, ut* occisi* solent.

Vides, quot periculis, quot contumeliis, quot ludibriis simus obnoxii;* nec est, quod quisquam possit esse securus,* quia sit remissus et mitis; non enim iudiciō* domini, sed scelere* perimuntur.*

Plinij Mlajši, *Pisma* 3, 14

tantum: samo; **alioqui:** sicer; **servisse:** servivisse: servio,-is,-ire, -ivi, -itum: biti suženj; **immo nimium:** ali raje preveč; **lavabatur** (sc. Larcij Macedo); **in villa Formiana:** Formianus 3: pri Formijah; **fauces:** fauces, ium: goltanec, grlo; **foedum dictu:** gnusno!; **verenda:** verenda, -orum n. pl.: sramni deli; **contundit:** contundo, -is, -ere, contudi, contusum: zdrobim, pobijem; **exanimem:** cum eum exanimem esse putarent; **exanimis:** exanimis, exanime: brez življenja, mrtev; **in fervens pavimentum:** na vroč tlak; **an** = num; **sive ... sive:** bodisi ... bodisi; **immobilis et extentus:** negibno obležal; **fidem peractae mortis implevit:** jih je prepričal, da je nastopila smrt; **demum:** šele, naposled; **quasi aestu solutus:** kakor da se je zadušil od vročine; **excipiunt:** excipio, -is, -ere, -cepi, -ceptum: prevzamem; **et ... et:** tako ... kakor; **sublatis oculis agitatoque corpore** (= absolutna ablativa): sublatis < tollo, -is, -ere, sustuli, sublatum: dvignem; agitato < agito, -as, -are, -avi, -atum: zagibam, zamahnem; **et iam tutum erat:** in sedaj je bilo že varno; **requiruntur:** requiro, -is, -ere, -quisivi, -quisitum: (po)iščem; **aegre focilatus:** težko obdržan pri življenju; **ita ... ut:** tako ... kakor; **occisi:** umorjeni; **obnoxii:** obnoxius, -a, -um: podvržen; **nec est, quod quisquam possit esse securus:** in ne more se nihče čutiti varnega zato; **iudicio:** po premišljeni sodbi; **domini perimuntur:** gospodarji so ubiti

Odgovori na vprašanja

1. *Prevedi latinsko besedilo v slovenščino.*

2. *Kateri čas je uporabljen v stavku »repente ... contundit« ? Kakšen učinek ustvari?*

3. *Kako je potekal napad sužnjev na gospodarja? S kakšnimi čustvi ga opisuje Plinij? Kaj pomenijo besede »et iam tutum erat«? Je bil napad načrtovan? Ali so sodelovali vsi sužnji? Kaj se je z Larcijem Macedonom zgodilo na koncu? Kaj bi mu lahko bilo v tolažbo; razloži »ita vivus vindicatus, ut occisi solent«.*

4. *Na čigavi strani so po tvojem mnenju Plinijeve simpatije? Navedi odlomke iz besedila v podporo svojemu mnenju.*

5. *Na čigavi strani so tvoje simpatije? Navedi svoje razloge.*

6. *Na začetku Plinij ponuja psihološko razlago: »... immo nimium meminisset«. Katero? Kako bi lahko razumeli »immo nimium«?*

7. *Analiziraj pomen prezenta perimuntur in Plinijevo mnenje v zadnjem stavku. Ali se sklada z uvodom? Kako si to razlagaš?*

4. Epigrafski napisi

Napisi na ovratnicah, ki so jih morali nositi pobegli sužnji.

1. *Tene me, quia fugio, et revoca in via Lata* ad Gemellinum medicum.*

2. *Tene me, ne fugiam, et revoca me in forum Traiani* ad Pascanium dominum meum.*

Via lata: Široka ulica (ena od rimskih ulic); **forum Traiani:** Trajanov forum oz. ime cele četrti

3. *Bolje biti mrtev kakor suženj*

QUINTUS ANMERUS SERVUS.

TERRA TENET CORPUS, NOMEN LAPIS ATQUE ANIMAM AER.

QUAM* MELIUS FUERAT* NON TETIGISSE SOLUM*!

quam: kako; **fuerat:** prevedi s pogojnikom: bi bilo; **solum, -i n.:** tla

III. Suženjstvo odpravljeno? Ne bo držalo.

1. Kaj se je junakoma Voltairovega Kandida (1759) pripetilo na poti v Surinam

Ko sta se približevala mestu, sta srečala črnca, ki je ležal na tleh samo napol oblečen, namreč v kratke hlače iz modrega platna; ubogi človek je bil brez leve noge in desne roke. »Moj Bog,« je rekel Kandid v holandščini, »kaj je s tabo? – Čakam gospodarja, gospoda Vanderdendurja, slavnega trgovca, je odgovoril črnec. – Pa je ta gospod Vanderdendur tisti, ki te je tako pohabil? Da, gospod, taka je navada. Dvakrat na leto dobim obleko, se pravi takele platnene hlače. Delamo po cukrarnah in če nam mlin odtrga prst, nam odsekajo roko; če hočemo pobegniti, nam odsekajo nogo: mene je doletelo oboje. Po tej ceni je sladkor, ki ga jeste v Evropi. Ko me je mati na gvinejski obali prodala za deset patagonskih ekujev, mi je rekla: 'Otrok moj dragi, spoštuj naše šamane, zmeraj jih imej v dobri misli, pa ti bodo naklonili srečno življenje; imaš to čast, da greš našim belim gospodarjem za sužnja, tako boš osrečil očeta in mater.' Ne vem, če sem jaz osrečil njiju, onadva mene nista. Vsaka opica, vsaka papiga, vsak pes je tisočkrat srečnejši od nas. Holandski šamani so me spreobrnili in mi vsako nedeljo pripovedujejo, da smo vsi Adamovi otroci, belci in črnci. Noben strokovnjak za rodoslovje nisem, ampak če ti pridigarji govorijo po resnici, potem smo si vsi po vrsti krvni bratranci. In priznajte, da se sorodnikov res ne spodobi tako grozno trpinčiti.«

Vir: Voltaire (2009). Filozofske zgodbe, Kandid ali Optimizem. [prev. Primož Vitez]. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 73–74.

2. Erik Valenčič: Danes je na svetu več sužnjev kot kadarkoli v zgodovini

Suženjstvo je pojem, ki večinoma velja za arhaičnega in zbuja predvsem asociacije na zgodovino. Kot takšno naj bi bilo stvar preteklosti, že davno sanirano in odpravljeno ...

A stvarnost je precej drugačna. Čeprav je suženjstvo uradno prepovedano, se v svetu, katerega večji del zaznamujejo vojaški spopadi in revščina, nenehno krepi. Natančno število sodobnih sužnjev je težko oceniti, a po mnenju organizacij Free the Slaves in Anti-Slavery International, ki opravljata analize na svetovni ravni, je za zdaj zasužnjenih vsaj 27 milijonov ljudi. To je več kot kadarkoli v zgodovini. Od tega je skoraj 10 milijonov otrok.

Najbolj razširjena oblika je suženjsko delo, s katerim se poravnava dolg; obstaja po vsem tretjem svetu. Revni ljudje postanejo sužnji, potem ko od lokalnega »patrona« vzamejo manjše denarno posojilo (obstajajo primeri, ko je to posojilo tako neznatno, da je denimo porabljeno zgolj za nakup zdravila za bolnega otroka). Ljudje se zavežejo, da bodo obveznosti poravnali z delom. Posojilodajalec nato napihne obresti in nalaga vedno nove terjatve, ki jih ti ljudje niso zmožni nikoli odplačati. Postanejo sužnji za vse življenje in nemalokrat se zgodi, da obveznost poravnave »dolga« nasledijo njihovi otroci ...

Naslednja oblika so prisilne zakonske zveze, v katere so pahnjena predvsem mlada dekleta. Ta nato doživljajo telesno nasilje, kar se pogosto konča s samomorom. Takšna oblika suženjstva je praviloma značilna za izrazito patriarhalne družbe, kakršna je Afganistan ... Dekleta so ali prodana za denar ali izročena za pomiritev spora med družinama.

Če je v naši družbi že navzoča kaka kolektivna zavest o sodobnem suženjstvu, je to najpogosteje zavedanje obstoja t. i. trgovine z belim blagom, torej ilegalnega prevoza ljudi iz ene države v drugo z namenom suženjskega izkoriščanja. V glavnem gre za prisilno prostitucijo. Ta problem je močno prisoten tudi v EU ...

Ameriški raziskovalni novinar Newsweeka **Benjamin Skinner** je zapisal: *»V Afriki imamo na desettisoče sužnjev, zajetih v vojnah. V Evropi, Aziji in obeh Amerikah je do 2 milijona ljudi prisiljenih v prostitucijo in kriminal. V JV Aziji, kjer je največja koncentracija sužnjev, jih je skoraj 10 milijonov ujetih v suženjstvu zaradi dolgov ...«*

Od leta 1817 so številne države na mednarodni ravni podpisale več kot ducat resolucij, s katerimi so se zavezale boju proti tovrstnemu izkoriščanju ljudi. Pri tem velja posebej omeniti četrti člen splošne deklaracije človekovih pravic, ki jo je 10. decembra 1948 sprejela Generalna skupščina OZN: »*Nihče ne sme biti držan ne v suženjstvu ne v tlačanski odvisnosti; suženjstvo in trgovina s sužnji v kakršnikoli obliki sta prepovedana*.«

Organizacija Anti-Slavery International za suženjstvo pojmuje »*delo pod prisilo, ki temelji na duševni ali telesni grožnji; oseba je izpostavljena nadzoru svojega gospodarja, nima osebne svobode in ji je na splošno odvzeto človeško dostojanstvo; obravnavana je kot blago in prodana kot lastnina*«.

Vir: Valenčič, Erik (2009). Sodobno suženjstvo odpravljeno? Ne bo držalo. Mladina [online]. Ljubljana: Mladina. Dostopno na naslovu: http://www.mladina.si/tednik/200906/suzenjstvo_odpravljeno__ne_bo_drzalo_ (citirano: 15. 3. 2010).

Odgovori na vprašanja

1. *V čem se po tvojem mnenju razlikuje antično in novodobno suženjstvo?*

2. *Ali bi lahko navedel še kakšno obliko novodobnega suženjstva?*

3. *Kje so razlogi za ohranjanje novodobnega suženjstva in kako bi ga bilo mogoče zajeziti?*

4. *»Po tej ceni je sladkor, ki ga jeste v Evropi,« pravi črni suženj. Komentiraj to misel.*

5. *Ali imamo tudi mi kakšne koristi od njega?*

1.7 Rimsko pravo in dostojanstvo človeka

Tomaž Kremžar, Škofijska klasična gimnazija Ljubljana

Predvideni čas izpeljave: 5 šolskih ur

Bistveno vprašanje: **Kako so osebno svobodo dojemali v antiki in kako jo dojemamo danes?**

Splošni cilji in kompetence

Dijaki/dijakinje:

- spoznajo, kako so osebno svobodo dojemali v rimskem pravu in kako jo dojemamo danes;
- primerjajo pogled na osebno svobodo in dostojanstvo posameznikov in skupin v antiki, v lastnem okolju in v današnji Evropi.

Operativni cilji

Dijaki/dijakinje:

- ugotovijo bistvo razdelitve rimskega prava;
- uvrstijo nove primere v definicije;
- prevedejo primere iz rimskega zakonika 12 plošč;
- iz besedila izluščijo, kdo je imel zakonodajno moč v Rimu;
- primerjajo in pojasnijo, kdo ima zakonodajno moč v Sloveniji in Evropi;
- prevedejo besedilo o tem, kdo je svoboden in kdo suženj;
- prepoznajo in utemeljijo slovnične značilnosti besedila;
- izluščijo bistvo iz slovenskih besedil iz slovenske književnosti in polpretekle zgodovine;
- znajo analizirati slovenski besedili;
- kritično ovrednotijo problem obrobnih skupin in dostojanstva človeka;
- predstavijo svoj pogled na problem obrobnih skupin in dostojanstva človeka;
- ovrednotijo kakovost argumentov v zvezi s to problematiko.

Potrebno predznanje in izkušnje

Dijak/dijakinja:

- pozna latinsko slovnico za srednješolski pouk;
- pozna osnovno latinsko besedišče;
- pozna vodstvene strukture v Rimu;
- pozna položaj sužnjev in rimskih državljanov v antiki;

- pozna osnove vodstvenih struktur v Sloveniji/Evropi;
- ve, kaj je šengenski in vizni sistem.

Pričakovani dosežki/rezultati dijakov

Dijak/dijakinja:

- pravilno prevede latinske primere;
- prepoznava lastne predsodke;
- preseže egocentrizem in etnocentrizem;
- razvije odnos do problema obrobnih skupin in dostojanstva človeka.

Didaktični pristop

- kompetenčni pristop
- medpredmetno povezovanje (npr. zgodovina) ali (po možnosti) timsko delo
- skupinsko delo, delo v parih, individualno delo
- diskusija, debata, delo z viri

Potek učnega procesa

	DEJAVNOSTI UČITELJA/-ICE	DEJAVNOSTI UČENCEV
1.	Gradivo do poglavja *Začetki rimskega prava:* učitelj razlaga, preverja rešitev naloge, preverja pravilno razumevanje in popravlja napake; sprašuje dijake o podobnostih in razlikah s sodobnim sistemom.	Sledijo razlagi, si zapisujejo neznano, samostojno rešijo nalogo, premišljujejo o sodobnem pravnem sistemu.
2.	Prvi del poglavja *Začetki rimskega prava:* učitelj razloži pomen prvih pravnih zapisov v Rimu; jih usmerja in jim pomaga pri prevajanju oziroma preveri prevode.	Prevajajo v šoli oziroma za domačo nalogo.
3.	Drugi del poglavja *Začetki rimskega prava:* učitelj razlaga, preverja pravilno razumevanje.	Sledijo razlagi, si zapisujejo neznano, na koncu ponovijo.
4.	Odlomek iz Justinijanovih *Institutiones:* jih usmerja in jim pomaga pri prevajanju, preveri prevode.	V skupinah po 4 prevedejo besedilo. Ali: v parih prevedejo del besedila in ga na koncu sestavijo.
5.	Naloge k odlomku: učitelj preveri rešitve.	Za domačo nalogo rešijo slovnične naloge.
6.	Poglavje *Iztočnice za razmislek:* pojasni manj jasne pojme, opozori na sodobno problematiko, vodi debato.	Premislijo o svojem odnosu do drugih ljudi, pripravijo argumente za debato, vprašajo, če jim kakšen pojem ni jasen.

Preverjanje dosežkov/rezultatov

- odgovori na vprašanja v delovnem gradivu ali preverjanje razumevanja novih ključnih pojmov

Potrebna programska oprema/učna tehnologija

- fotokopirano delovno gradivo, latinsko-slovenski slovar

Evalvacija učnega sklopa

Refleksija učitelja:

- Predelali smo vse in videlo se je, da so dijaki usvojili vse ključne pojme omenjene tematike, saj so znali ob zadnjih vprašanjih argumentirano debatirati.
- Dijaki so bili sprva nezainteresirani za debato, a so se potem, ko so pobrskali po svojih izkušnjah, hitro začeli opredeljevati za posamezne ideje. Debata se je kmalu razvila v debato o pravnem položaju in našem odnosu do tujcev, sploh do socialno šibkejših slojev.
- Tema nudi zelo dobre iztočnice za debato o modernih problemih, kot so npr. prenaseljenost zemlje, dobrodelnost ...
- Ocenjujem, da je bil učni proces uspešen in da je dijakom odprl nova miselna obzorja.

Refleksija dijaka:

- Dijaki so se odzvali zelo pozitivno, saj jih je presenetilo, kako lahko branje antičnih besedil odpre tako aktualne debate. Presenetila jih je tudi podobnost raznih družbenih pojavov v različnih zgodovinskih obdobjih.
- Izvirno besedilo se jim je zdelo enostavno prevajati in so ga zmogli skoraj brez pomoči.

Viri

1 *Kentane, G. (2004). Nulla poena sine lege (Ars legendi). Mechelen.*

2 *Rundschreiben Heydrichs über die Einleitung der »Endlösung der Judenfrage«, 25. Januar 1942. Haus der Wannsee-Konferenz [online]. Dostopno na naslovu: http://www.ghwk.de/deut/heydrich-an-befehlshaber-sd.htm (citirano 15.3.2010).*

3 *Vojnović, G. (2008). Čefurji raus. Ljubljana: Beletrina, str. 33.*

4 *Holocaust Research Project. Dostopno na naslovu: http://www.holocaustresearchproject.org/holoprelude/mischlinge.html (citirano 15. 3. 2010).*

Priloge

Gradivo za dijake: Rimsko pravo in človeško dostojanstvo

Gradivo za učitelja: Oporne točke k zadnji nalogi v gradivu za dijake

Učni cilji:

- Kakšen je naš pogled na osebno svobodo in dostojanstvo posameznika, kakšen je bil v zgodovini?
- Katere so vladajoče strukture in kakšen vpliv imajo na prebivalce?

Gradivo za dijake

Rimsko pravo in človekovo dostojanstvo

Svoboda in enakopravnost sta temeljni načeli našega pravnega reda. Vsem ljudem pripadajo enake človekove pravice in svoboščine.

V Rimu pa ni bilo tako. Pravni položaj prebivalca rimskega imperija je bil odvisen od tega:

- ali je bil človek svoboden ali suženj;
- v katero družino je spadal;
- ali je bil rimski državljan ali ne.

Rimsko pravo se je delilo na:

- *ius publicum:* pravo, ki se je nanašalo na ureditev države in na odnose med prebivalci in državo;
- *ius privatum:* pravo, ki je urejalo odnose med posamezniki; znotraj tega prava sta se ločila *ius civile* in *ius gentium*, prvo je veljalo izključno samo za rimske državljane, *ius gentium* pa se je uporabljalo v primerih, ko je bil v spor vključen vsaj en udeleženec, ki ni bil rimski državljan;
- *ius naturale:* pravo, ki ga je narava dala vsem živim bitjem, ne samo ljudem.

Nalogi:

1. ***Označi,*** *za kateri primer je veljalo zasebno, za kateri primer pa javno pravo.*

Dve patricijski družini imata sosednja travnika. Ena družina vedno znova pusti, da se ovce pasejo po delu travnika, za katerega druga družina trdi, da se tam lahko pasejo njihove ovce. Po nekaj letih spora gresta obe družini do pretorja, da bi ta na novo razmejil posestvi.

Ali se izvolita dva konzula ali trije? Razmejitev pristojnosti konzula, ljudske skupščine in senata. Kdaj se izvoli diktator? Vse to je bilo določeno v zakonodaji.

Konzul bi rad šel v vojno proti Španiji, da bi za Rim (in seveda zase) dobil moč in vpliv. Zato mora izvesti mobilizacijo in pobrati davke. V zakonodaji je določeno, kako mora to storiti. Preden odide, mora seveda preveriti znamenja – avspicije.

2. ***Označi,*** *za kateri primer je veljalo ius civile, ius gentium ali ius naturale.*

Rimski trgovec gre na trg. Tam se spozna z novim trgovcem z začimbami, ki ga spremlja lep sin. Naš trgovec z govedom takoj vidi idealno priložnost za svojo neporočeno hčer in pošlje sužnja, da bi se pozanimal o možnostih. Trgovec z začimbami je zelo bogat, a je poroka kljub temu nemogoča, saj je Grk s Sicilije in ni rimski državljan.

Cicero večkrat poudarja, da obstaja nenapisan zakon, ki določa, da je sprejemljiva vsaka pozitivna pravica, ki ima povezujočo moč.

Človek je rimski državljan, če se rodi rimskima državljanoma, ki sta zakonito sklenila zakonsko zvezo, če se rodi neporočeni Rimljanki, s podelitvijo državljanskih pravic ali z osvoboditvijo.

Začetki rimskega prava

V rimski družbi je v prvi dobi republike veljalo tradicionalno pravo (*mos maiorum*). Ločnica med *fas* in *ius* ni bila jasna, saj je bilo pravo v rokah patricijskih svečenikov. Pod pritiskom plebejcev so okrog leta 450 pr. Kr. pravo zapisali na 12 tabel. Navadni rimski državljani tako niso bili več prepuščeni na milost in nemilost volji sodnikov.

3. ***Prevedi*** *v slovenščino.*

SI PATER FILIVM TER VENVM DVIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO. (TABULA IV)

venum duit = vendit; esto: -to je končnica za imp. fut., esto: naj bo

SI NOX FURTUM FAXSIT, SI OCCISIT, IURE CAESUS ESTO. (TABULA VIII)

faxsit = fecerit; furtum facere tatvino izvršiti, ukrasti

HOMINEM MORTUUM IN URBE NE SEPELITO NEVE URITO. (TABULA X)

sepelio 4 pokopljem; uro 3 zažgem

MULIERES GENAS NE RADUNTO NEVE LESSUM FUNERIS ERGO HABENTO. (TABULA X)

gena, -ae, f lica; rado 3 praskam; lessus žalovanje

V času republike so zakone in razne uredbe lahko sprejemali na več mestih. V praksi je zakone sprejemal **senat**. Strogo vzeto pa so bila *senatusconsulta* samo nasveti magistratom, vendar so imeli moč zakona. ***Comitia*** (skupščina prebivalstva) in ***concilium plebis*** (skupščina ljudstva brez patricijev) sta potrjevali predloge magistratov v dveh oblikah: *lex* in *plebiscitum*.

Zakoni so nosili ime po predlagatelju, po vsebini ali po kombinaciji obojega (*lex Hortensia, lex Silia de ponderibus*).

V 4. stol. pr. Kr. se je sodna oblast od konzula prenesla na pretorja. Ta je ob začetku enoletnega mandata objavil edikt, s katerim je določil, v katerih primerih se lahko sproži sodni proces. V resnici je vsak pretor prevzel določbe predhodnika in jih po potrebi dopolnil ali opustil. Tako se je rimsko sodno pravo stalno prilagajalo potrebam prebivalstva, ne da bi bilo za to treba spreminjati zakone.

Poleg pretorjev so tudi kurulski **edili** vsako leto izdali edikt, ki se je nanašal na tržne zadeve.

Upravitelji provinc so lahko izdajali edikte, ki so veljali samo v njihovih provincah.

S širitvijo rimske države se je eden od pretorjev ukvarjal samo še z razvojem *ius gentium.* Vedno večjo vlogo so dobivali tudi **pravni svetovalci** *(iurisconsulti, iurisprudentes).* To so bile osebe, ki so svetovale, vendar niso nastopale na sodiščih v vlogi odvetnika. (To so bili

govorniki, npr. Cicero.) Njihovi nasveti so zlasti pri interpretaciji obstoječe zakonodaje kot precedenčni primeri sooblikovali pravo. V času cesarstva so zaradi velike vloge **cesarja** pretorji izgubili svojo sodno moč. Cesarjeve uredbe (*consulationes principis*) so imele moč zakona, njegovi zakonodaji pa se je reklo *constitutiones.* Glavni akterji v rimskem pravu so bili pravniki, ki so na koncu principata že zasedali pomembna mesta na cesarjevem dvoru. Po cesarju Dioklecijanu je senat sicer še obstajal, vendar ni imel več zakonodajne moči. V 6. stoletju je zaradi nepreglednosti v zakonodaji cesar **Justinijan** skupini pravnikov dal urediti zakonodajo v zbirko ***Corpus iuris civilis***. V tem delu so se znašli:

Codex Iustiniani (vsa veljavna cesarska zakonodaja),

Digesta (spisi klasičnih pravnikov),

Institutiones (učbenik za učence prava).

Ko so se v 11. stoletju v zahodni Evropi seznanili s to zbirko, je dobila odločilen vpliv na razvoj prava v evropskih deželah.

V Rimu je pravila lahko sprejemalo pet ustanov:

1. ***Comitia* in *concilium plebis***
2. **Senat**
3. **Rimski magistrati**
4. **Cesar**
5. **Pravniki**

4. *Spodnje besedilo je vzeto iz dela* ***Institutiones cesarja Justinjana.*** *Odlomek govori o tem, kdo je svoboden in kdo je suženj.* **Prevedi** *ga v slovenščino.*

Summa itaque divisio de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi. Libertas est naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur.
Servitus est constitutio[39] iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subicitur. Servi ex eo appellati sunt, quod imperatores captivos vendere ac per hoc servare nec occidere solent.
Qui etiam mancipia[40] dicti sunt, quod ab hostibus manu capiantur. Servi autem aut nascuntur aut fiunt. Nascuntur ex ancillis nostris. Fiunt aut iure gentium, id est ex captivitate, aut iure civili. In servorum condicione nulla differentia est. In liberis multae differentiae sunt: aut enim ingenui sunt aut libertini. Ingenuus is est, qui statim ut natus est, liber est, sive ex duobus ingenuis matrimonio editus, sive ex libertinis, sive ex altero libertino altero ingenuo. Sed et si quis ex matre libera nascatur, patre servo, ingenuus nihilo minus nascitur. Sufficit enim liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet[41] ancilla conceperit. Et e contrario si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum, qui nascitur, liberum nasci, quia non debet calamitas matris nocere ei, qui in utero est. Libertini sunt, qui ex iusta servitute manumissi sunt. Manumissio autem est datio libertatis.

39 *constitutio, -onis, f.: določba*
40 *mancipium, -i, n.: suženj*
41 *licet: čeprav*

Naloge:

1. *Določi in pojasni rabo časa in naklona označenih oblik in določi vrsto odvisnika.*

Omnia facere libet, nisi si quid vi aut iure **prohibetur**.

Et e contrario si libera **conceperit**, deinde ancilla facta **pariat**, placuit puerum liberum nasci.

2. *Določi konstrukciji! Od katerega glagola sta odvisni? Povedi zapiši brez tega glagola.*

Sufficit enim liberam fuisse matrem eo tempore.

Placuit puerum liberum nasci.

3. *Izpisanim samostalnikom napiši nom., gen., ak. sg. in abl. pl.*

iure –

manu –

gentium –

personarum –

libertini –

Iztočnice za razmislek in pogovor

Ob spodnjih dveh besedilih premisli, koliko je (zate) še danes ali pa je bilo v bližnji zgodovini, pomembno, kdo so bili tvoji starši in v kakšno družino si se rodil.

Judi ali Nejudi v Tretjem rajhu

Nacisti v prejšnjem stoletju so se načrtno trudili očistiti nemško raso. Medtem ko o rešitvi judovskega vprašanja ni bilo dvomov, je bilo več težav pri določanju mejnih primerov. Vprašanje je bilo, kaj storiti z otroki mešanih staršev in kaj s spreobrnjenci.

Po nürnberških zakonih iz leta 1935 je bil Jud vsak, ki je imel vsaj tri judovske stare starše, ne glede na to, kako se je opredeljeval sam oziroma katere veroizpovedi je bil. Prav tako je bil Jud nekdo, ki je imel samo dva judovska stara starša in je bil poročen z Judom ali je pripadal judovski veri. Če zadnjih dveh pogojev ni izpolnjeval, je veljal za mešanca (Mischling) prve stopnje. Če je nekdo imel samo enega starega starša, ki je bil Jud, je veljal za mešanca druge stopnje. Po popisu je bilo v Nemčiji leta 1939 okrog 72.000 mešancev prve stopnje in 39.000 mešancev druge stopnje.

Avtor fotografije: Stojan Gojčič

Na konferenci v Wannseeju 20. januarja 1942 so potrdili rešitev judovskega vprašanja. Odprto pa je ostalo vprašanje mešancev. Skoraj bi že sprejeli rešitev, da se mešance 2. stopnje obravnava kot Jude, če se tako počutijo ali obnašajo ali pa izgledajo kot Judje. Edino, kar so sklenili, je bilo to,

da je mešance treba sterilizirati. Heydrichova okrožnica[42] nam kaže, da je bil pri tem edini problem pri zasedenosti bolnišnic: 70.000 sterilizacij je pomenilo 700.000 bolnišničnih dni. Šele dve konferenci pozneje, 27. oktobra 1942, so se odločili, da se mešance 1. stopnje sterilizira, mešance 2. stopnje pa se ima za Nemce.

(Povzeto po Lisciotto Carmelo (2002–2007). Mischlinge. Nazi classification for Germans of mixed race. Holocaust Education & Archive Research team [online]. Dostopno na naslovu: http://www.holocaustresearchproject.org/holoprelude/mischlinge.html (citirano 15. 3. 2010).)

Samo me je pa čisto razpizdila ta kelnarca iz Babnika ... Nas je od začetka gledala, kot da smo največji lopovi. Samo zato, ker zgledamo taki čefurčki, ali kaj? Prav videl si njen pogled, ko nas je gledala in si mislila, da bomo po kosilu spizdili ven. Saj smo res spizdili, ampak ni to fora. Fora je, da ona ni mogla vedeti, da bomo spizdili, pa nas je vseeno tako gledala pa nam talala bedne porcije pa vse. Ker kaj če bi Getafe spušil od Alavesa in bi Aco zadel na stavnici in bi imeli keš in bi mi na koncu plačali? Kaj bi bilo? Ona bi nas isto tako gledala. In v tem je keč! ... To, da te gleda, kot da si lopov, še preden sploh si lopov. In tako nas vedno vsi gledajo.

(Vojnović, G. (2008). Čefurji raus. Ljubljana: Beletrina, str. 33.)

Odgovori na vprašanja:

1. *Kakšen je pravni položaj in položaj pravic prebivalcev Evrope?*

2. *Kaj meniš o evropski politiki do priseljencev in šengenskem sistemu? Ali res omogočata vsem enake možnosti? Primerjaj Evropo in rimski imperij!*

[42] *Rundschreiben Heydrichs über die Einleitung der »Endlösung der Judenfrage«, 25. januar 1942.*

Gradivo za učitelje

Rimsko pravo in dostojanstvo človeka

Rešitve in nekaj opornih točk k iztočnicam za razmislek in pogovor

Rešitve nalog:

1. naloga: 1 – zasebno pravo, 2 in 3 – javno pravo

2. naloga: 1 – ius gentium, 2 – ius naturale, 3 – ius civile

3. naloga:

1. Če oče sina trikrat proda, je sin prost vezi do očeta.
2. Če nekdo krade ponoči in če ga ubijejo, naj bo upravičeno ubit.
3. Mrtvega človeka naj se v mestu ne pokoplje niti ne zažge.
4. Ženske naj si ne razpraskajo lic in naj torej ne izvajajo žalovanja pri pogrebih.

4. naloga:

Prevod besedila

Najvišja delitev o pravnem položaju oseb je zato taka, da so vsi ljudje ali svobodni ali sužnji. Svoboda je naravna možnost tega, da vsakdo lahko počne, kar hoče, razen kar se ne prepoveduje s silo ali s pravom.

Suženjstvo je določba mednarodnega prava (iuris gentium), po kateri nekdo pade pod tujo oblast proti naravi. Sužnji se imenujejo po tem, ker poveljniki ujetnikov po navadi niso ubili, ampak so jih prodali za služenje.

Tem se reče tudi mancipia, ker jih zajame sovražnikova roka (manus). Sužnji pa se rodijo ali pa postanejo. Rodijo se našim deklam. Postanejo pa ali po mednarodnem pravu, to je zaradi ujetništva, ali po državljanskem pravu. V položaju sužnjev ni nobene razlike. Med svobodnimi pa je veliko razlik: ali so namreč svobodni ali pa osvobojenci. Svoboden je ta, ki je svoboden takoj ob rojstvu: ali se rodi kot zakonski otrok dvema svobodnima ali osvobojencema ali pa enemu svobodnemu in enemu osvobojencu. Ampak tudi če se kdo rodi svobodni materi in očetu sužnju, se ne rodi nič manj svoboden. Zadostuje namreč, da je bila mati svobodna ob času njegovega rojstva, čeprav je spočela kot dekla. Tudi nasprotno: če je spočela kot svobodna, nato pa je po zasužnjenosti rodila, velja otrok, ki je rojen, za svobodnega, ker ni treba, da materina nesreča škoduje temu, ki je v maternici. Osvobojenci so ljudje, ki so jih osvobodili iz upravičenega suženjstva. Osvoboditev pa je podaritev svobode.

Rešitve nalog k besedilu:

1. ***prohibetur*** *– konj. prez. akt., potencialna pogojna perioda; prislovnodoločilni pogojni odvisnik;* ***conceperit*** *– konj. pf. akt., potencialna pogojna perioda za preteklost;* ***pariat*** *– konj. prez. akt., potencialna pogojna perioda; prislovnodoločilni pogojni odvisnik.*
2. ***Sufficit*** *enim liberam fuisse matrem eo tempore. ACI; odvisen od sufficit; Libera fuit mater eo tempore.* ***Placuit*** *puerum liberum nasci. ACI odvisen od placuit; Puer liber nascitur.*

3. *iure, ius, iuris, ius, iuribus*

manu, manus, manus, manum, manibus

gentium, gens, gentis, gentem, gentibus

personarum, persona, personae, personam, personis

libertini, libertinus, libertini, libertinum, libertinis

Oporne točke k iztočnicam za razmislek in pogovor:

Dijaki zapišejo in predstavijo svoje razmišljanje in svoj pogled – nekaj opornih točk:

Človekove pravice morajo veljati za vse prebivalce Evrope. Prav tako je s pravnim položajem. Priseljenci oz. ljudje, ki v Evropo prihajajo iz izvenšengenskega prostora, morajo premagati veliko ovir, preden lahko zaživijo v Evropi in dosežejo enake pravice (morebitne vize, delovna dovoljenja, čakanje na papirje, izgoni ilegalnih priseljencev, prošnje za azil ...).

V Rimu je za prebivalce izven Italije (samo ti so dolgo časa imeli državljanske pravice) že v osnovi veljala druga zakonodaja. Znotraj imperija si tudi brez državljanskih pravic lahko deloval, nisi pa imel ugodnosti, ki so jih bili deležni državljani. Preprečevali so mešanje državljanov in nedržavljanov (prim. zgodbo v prvi nalogi, kjer bi nekdo zaradi mešane poroke pravice izgubil; danes mešani zakon pravice da) ...

Dijaki lahko povedo, kako oni gledajo na priseljence. Ali se strinjajo s tem, da smo vsi rojeni svobodni in z dostojanstvom. Cilj diskusije mora biti preprečevanje nestrpnosti.

Dijake se lahko opozori tudi na solidarnost: mi v Evropi imamo praktično vse, kar si želimo. Zunaj Evrope pa je veliko ljudi, ki se borijo za vsakdanji kruh. Ali upravičeno zapiramo meje Evrope?

1.8 Antična šola

Dragica Fabjan, Škofijska klasična gimnazija Ljubljana

Predvideni čas izpeljave: 8 šolskih ur

Bistveno vprašanje: **Kakšne so značilnosti antične vzgoje in izobraževanja?**
Lik učitelja in učenca nekoč in danes

Splošni cilji in kompetence

Dijaki/dijakinje:

- spoznajo grški in rimski model vzgoje in izobraževanja;
- spoznajo lik antičnega učenca in učitelja;
- primerjajo antiko in sodobni čas;
- razmišljajo o vrednotah, kot sta znanje in izobrazba.

Operativni cilji

Dijaki/dijakinje:

- prevedejo latinsko in grško besedilo;
- analizirajo besedilo (posamezne slovnične oblike);
- vsebinsko analizirajo latinska besedila ter grško besedilo in opredelijo avtorjevo stališče do vzgoje, izobrazbe, učitelja, učenca;
- spoznajo antični pogled na vzgojo in izobraževanje;
- razmišljajo o sodobni in antični vzgoji in izobrazbi, ju primerjajo ter problematizirajo;
- oblikujejo etični kodeks učiteljev in učencev.

Potrebno predznanje in izkušnje

Dijaki/dijakinje:

- znajo s slovarjem in ob pomoči učitelja prevesti latinska besedila in grško besedilo (za dijake, ki nimajo grščine, je že prevedeno); latinska besedila so po zahtevnosti primerljiva z maturitetnimi besedili na osnovnem nivoju;
- poznajo izobraževalne modele antike.

Pričakovani dosežki/rezultati dijakov

Dijaki/dijakinje:

- pravilno prevedejo latinsko/grško besedilo;
- konstruktivno sodelujejo v debati in skupini, kjer potekajo delavnice;
- razvijejo odnos do vprašanja vzgoje in izobrazbe nekoč in danes;
- razumejo vlogo učitelja in učenca nekoč in danes;
- znajo oblikovati kodeks učitelja in učenca.

Didaktični pristop

- medpredmetno povezovanje (psihologija, zgodovina)
- skupinsko delo (delavnice)
- debata

Potek učnega procesa

	DEJAVNOSTI UČITELJA/-ICE	DEJAVNOSTI UČENCEV
1.	Učitelj predstavi temo Antična vzgoja in izobraževanje (pomaga si z gradivom: Vidmar, Tadej: *Vzgoja in izobraževanje v antiki in srednjem veku*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009).	Sodelujejo s pripombami, vprašanji
2.	Pomaga pri prevajanju.	Samostojno prevajajo, zahtevnejše odlomke pa skupaj z učiteljem. 1. sklop prevajanja: • Učiteljeve pedagoške metode • Počitek • Lik učitelja • Pohvala, graja • Učitelj kot zgled
3.	Skupinsko delo: gl. PRILOGA h gradivu.	Oblikujejo odgovore na posamezna vprašanja, jih predstavijo v pisni in ustni obliki.
4.	Pomaga pri prevajanju.	Samostojno prevajajo odlomek: • Vedenje učenca (Erazem Roterdamski)
5.	Vodi in usmerja pogovor s pomočjo vprašanj ob odlomku (Tacit).	Odgovarjajo na vprašanja, sodelujejo v pogovoru o navadah in razvadah v cesarski dobi (tekme, gladiatorske igre) in jih primerjajo s sodobnostjo.
6.	Vodi in usmerja pogovor ob odlomku (Plutarh).	Pogovor o vlogi staršev pri vzgoji in izobrazbi otrok.
7.	Pomaga pri prevajanju; vodi in usmerja pogovor.	Prevajajo odlomek: Učenci (Kvintilijan). Sodelujejo v debati (primerjajo lik učenca nekoč in danes).

Preverjanje in ocenjevanje dosežkov/rezultatov

- ocenjevanje v testih znanja (poznavanje dejstev o vzgoji in izobraževanju, stališča avtorjev o temeljnih vprašanjih);
- preverjanje znanja v pogovorih in debatah;
- preverjanje znanja pri naslednjih prevajanjih izvirnih besedil.

Potrebna programska oprema/učna tehnologija

- fotokopirano gradivo, latinsko-slovenski slovar, grško-slovenski slovar

Refleksija učitelja in evalvacija učnega sklopa

Tematika, ki obravnava antično šolstvo, je za dijake današnjega časa zelo aktualna. Čeprav so nekatere pedagoške metode danes povsem drugačne, pa se dijaki čudijo, kako se temeljni principi šolstva niso spremenili, le da so današnji marsikdaj pomanjkljivi v primerjavi z antičnimi. Antika navduši sodobnega dijaka predvsem zaradi etičnega oz. vzgojnega momenta, ki je bil tedaj v ospredju, v primerjavi z našim časom, ki poudarja šolo predvsem kot prostor izobraževanja.

Tema je odlično izhodišče za debato in oblikovanje etičnih principov v današnji šoli. Skupaj z dijaki smo oblikovali kodeks učiteljev in učencev kot naše skupno vodilo in s tem nekatere elemente antične šole postavili za zgled današnji.

Viri

1 *Barrow, R. (1976). Greek and Roman Education. London: MacMillan, Basingstoke.*
2 *Jaeger, W. (1944–45). Paideia. The Ideals of Greek Culture, 3 vol. Oxford.*
3 *Marrou, H. I. (1965⁶). Histoire de l' Education dans l' Antiquité, vol. I, II. Paris.*
4 *Plutarchi (1974²). Moralia, vol. I (De liberis educandis), Leipzig: Bibl. Teubneriana.*
5 *M. Fabius Quintilianus (1924). Institutionis oratoriae liber I, II, Cambridge: Loeb Classical Library.*

Priloge

Gradivo za dijake: Antična vzgoja in izobraževanje

Priloga za učitelje: Vprašanja za debato in delo po skupinah

Učni cilji:

- Antični pogled na vzgojo in izobraževanje
- Lik učitelja in učenca v antiki in danes

Gradivo za dijake

Antična vzgoja in izobraževanje

I. Uvod:[43]

Grčija

Kratek zgodovinski pregled

Grški pojem παιδεία pomeni »izobrazba« v širšem pomenu, kot je slovenski; združuje telesno, moralno in intelektualno izobrazbo, torej intelektualne sposobnosti in duhovne vrednote človeka, ki je kot tak šele resnično izobražen ali bolje »kultiviran«. Ta kombinacija fizičnih, moralnih in intelektualnih kvalitet je oblikovala ideal grške kulture, zajet v besedi καλοκἀγαθία (kalokagathia), ki pomeni plemenitost izobraženega in kultiviranega človeka.

Arhaična atenska vzgoja je bila vzgoja plemstva, elite, medtem ko si manj izobraženi niso mogli privoščiti izobraževanja. Vzgojni ideal – καλοκἀγαθία – je pomenil, da je moral biti človek lep v fizičnem smislu in dober v moralnem pomenu. V arhaični dobi je bil izrazito poudarjen šport; po Platonu vzgojo sestavljata šport, ki razvija, in glasba, ki razvija dušo (Država 2, 376 e). Glasba je vključevala tudi literarno izobraževanje, v katerem so sčasoma vse večji pomen dobivali branje, pisanje in interpretacija besedil.

V klasični dobi so sofisti vnesli v vzgojo in izobraževanje novosti; to je čas razvoja demokracije, zato se izobraževanje posveča vprašanju, kako izobraziti in vzgojiti politično dejavnega človeka. Bili so prvi poklicni učitelji, poleg vzgoje za politično življenje pa so poudarjali še retorično izobrazbo, ki je zahtevala splošno znanje vseh področij. V njihovem času je vzgoja postala intelektualna, šport pa je postajal neke vrste veščina.

Antična pedagoška tradicija se je do konca izoblikovala v helenizmu. Izobraževanje je bilo posvečeno oblikovanju odraslega človeka, ne razvoju otroka. Παιδεία je imela končni cilj oblikovati celostnega človeka, kar pomeni, da je moralna vzgoja vselej imela glavno vlogo. Grki si niso prizadevali oblikovati umetnika, učenjaka, znanstvenika, ampak v prvi vrsti človeka moralnih kvalitet.

Stopnje v izobraževanju

Stopnje v izobrazbi mladega Grka svobodnega rodu so bile od sedmega leta dalje učenje branja, pisanja in računanja na osnovni stopnji (tu je poučeval γραμματιστής) ter študij književnosti in jezika na srednji (učitelj se je tu imenoval γραμματικός ali φιλολόγος). Nazadnje so se posvetili retoriki in filozofiji, znotraj katere je imela glavno vlogo etika. Retorične vaje so imeli že na srednji stopnji, zlasti pa na višji stopnji, ko so morali po navodilu učitelja (ῥήτωρ) pripraviti pisno nalogo in govorni nastop po vseh retoričnih pravilih jasnega, argumentiranega in prepričljivega govora o katerikoli temi, kar pomeni, da so morali do zaključka svojega izobraževanja v osnovi poznati najrazličnejše predmete od zgodovine, prava, književnosti, do filozofije, umetnosti in naravoslovja, ki so se jih učili po sokratski metodi in jih niso spoznavali kot ločene predmete. Trije temelji izobraževanja v Grčiji so bili književnost (znotraj katere je zbrano vse dotedanje pisno in ustno izročilo), lira (glasba) in palaestra (šport oz. telovadba, ki je bila v vseh obdobjih neločljivi del izobrazbe).

[43] *Uvod je povzet po: Vidmar, T. (2009). Vzgoja in izobraževanje v antiki in srednjem veku, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.*

Pomembno vlogo pri vzgoji otroka zlasti na osnovni stopnji je imel t. i. pedagog (παιδαγωγός), ki je otroka nadzoroval, ga navajal na lepo vedenje in moralno ravnanje. Poklic učitelja je bil nizko na družbeni lestvici, saj so bili učitelji iz revnih ali izgnanih družin, poleg tega pa je bil slabo plačan. V šolah, ki so bile večinoma zasebne, je bila telesna kazen nekaj povsem običajnega in mnogi antični pisci so nam zapustili predstavo o učitelju, ki s palico kroti otroke.

Rim

Kratek zgodovinski pregled

Arhaična rimska vzgoja je temeljila na spoštovanju navad prednikov *(mores maiorum);* vzgojitelj je moral v otroku razviti to spoštovanje. Otroci so si temeljno izobrazbo pridobivali v krogu družine: do 7. leta so živeli pod varstvom matere, nato pa je skrb za njihovo vzgojo prevzel oče, kar je ena temeljnih značilnosti rimske vzgoje. Rimski očetje so to vlogo jemali zelo odgovorno in so svoje otroke izobraževali na vseh področjih. Ko so se kasneje pojavili učitelji, so tudi njihovo delovanje razumeli kot delovanje očeta. Prva lekcija o državljanskih vrlinah so bile zgodbe o slavnih prednikih. Vsa leta šolanja so mladini skušali privzgojiti čut za družino, domovino, bogove in verske obrede, dolžnost in pravičnost.

Do 16. leta so sinovi spremljali svoje očete v političnem in družabnem življenju ter pri verskih obredih in si nabirali izkušnje. Pri 16 letih je fant oblekel moško togo kot znamenje odraslosti. Od tedaj je spremljal kakšnega uglednega državnika ali govornika ter se učil od njega. Kasneje je lahko nadaljeval službo v vojski. Arhaična rimska vzgoja je razvijala vrline *(virtutes):* trdo delo, zmernost in preprostost. Tudi šport so gojili s tem namenom in ne zato, da bi oblikovali telo ali tekmovali, kot je bilo v navadi pri Grkih.

V 2. stol. pr. Kr. je Rim osvojil Grčijo in začel bolj intenzivno sprejemati grško kulturo. Po zaslugi filhelensko usmerjenih Rimljanov so v Rimu začeli uvajati osnovno in srednje izobraževanje po zgledu grškega. Učitelji so bili pogosto izobraženi vojni ujetniki. Na tej tradiciji so nastale prve javne šole v Rimu pribl. v 2. stol. pr. Kr. Bile so zasebne in starši so plačevali učitelju šolnino. Učenju branja in pisanja je sledilo seznanjanje s književnostjo. Tako je izobraženi osvobojenec Grk Livij Andronik v 3. stol. pr. Kr. za šolske potrebe v latinščino prevedel Homerjevo Odisejo; kasneje so to delo zamenjali Enijevi Anali, te pa v cesarski dobi Vergilijeva Eneida. Poleg književnosti so se v srednji šoli učili tudi astronomijo, geometrijo, aritmetiko in grški jezik.

Do konca 1. stol. pr. Kr. se država ni vmešavala v šolsko politiko; v času Kvintilijana, ki je bil znameniti učitelj govorništva, so stopila v ospredje vprašanja didaktike, nadzorovati pa so začeli tudi plače učiteljev. V Dioklecijanovi dobi so bili učitelji razporejeni v razne kategorije in so tako po višini dohodkov kot tudi sicer uživali visok ugled.

Elementi izobraževanja

Sprva so se Rimljani po zgledu grškega izobraževanja navduševali za glasbo, petje in ples, a so kasneje zagovorniki rimske resnobnosti *(gravitas)* odklanjali nastopanje otrok svobodnega rodu na pevskih in glasbenih prireditvah. Podoben odnos so imeli tudi do športa, ki je bil vselej stvar profesionalcev. Z gimnastičnimi vajami so se ukvarjali v termah, ne da bi jih gojili kot športno panogo.

Rimske šole so po vsebini in metodah posnemale grške helenistične šole. Imele so tri stopnje izobraževanja in tri vrste šol s specializiranimi učitelji: v osnovni šoli *(ludus litterarius)* je poučeval *litterator* (v Grčiji je bil to γραμματιστής); pogosteje so mu rekli *magister ludi.* Na osnovni stopnji so se otroci učili brati, pisati in računati. Disciplina je bila zelo stroga, saj so bile fizične kazni običajne. Kvintilijan je bil eden redkih pedagogov, ki je nasprotoval temu, da bi učence tepli.

Sekundarnega izobraževanja so bili deležni le otroci elite. Tu je poučeval *grammaticus*, ki je imel nekoliko višji ugled in tudi višji dohodek od učitelja v osnovni šoli. Gramatik je tako kot v Grčiji poučeval osnove pravilnega izražanja in razlago posameznih piscev, med katerimi so bili v ospredju Vergilij, Terencij, Salustij in Cicero.

Na tretji stopnji so učenci študirali govorništvo in retoriko, ki je vključevala tudi študij prava. Učitelj se je imenoval *rhetor* ali *orator*; imel je najvišji položaj med učitelji in tudi zaslužil je štirikrat več kot gramatik. Pouk retorike je potekal tako, da je po pripravljalnih vajah učenec pripravil fiktiven govor, se ga naučil na pamet in ga nato javno predstavil. Tak nastop so imenovali *declamatio*.

Rimska posebnost je bil študij prava; poučevali so ga *magistri iuris*, ki so razlagali pravna načela in zakone. V 4. stol. po Kr. je bila zelo znana pravna šola v Bejrutu, kjer je študij trajal štiri do pet let.

Mnogo mladih je kasneje nadaljevalo študij v Atenah ali na Rodosu, kjer so poslušali znamenite retorje in filozofe tedanjega časa.

Sodobna klasična humanistična gimnazija gradi na idejah grško-rimskega sveta in skuša združiti ideal Grčije in Rima: izoblikovati mladega človeka tako, da si pridobi določeno znanje, hkrati pa si oblikuje tudi značaj in etično držo, ki jo bo ohranil za vse življenje. Latinci so temu rekli »HUMANITAS« (človečnost).

II. Besedila:

Da gresta izobrazba in vzgoja z roko v roko, so se zavedali tudi rimski učitelji. **Znameniti učitelj govorništva in vzgojitelj Kvintilijan** je zapisal, da je treba prav mladega človeka najbolj izoblikovati, ker se še ne zna pretvarjati in ker zlahka zaupa. »Kar je otrdelo v zlo, boš prej zlomil, kakor popravil,« pravi v svojem Govorniškem nauku, kjer zapiše tudi misel, da je »resnično izobražen učenec tudi pošten«.

Kvintilijan je učiteljem vseh časov zapustil preprosta, a pronicljiva vzgojna navodila:

(Učiteljeve pedagoške metode)

Tradito sibi puero docendi peritus ingenium[1] eius imprimis naturamque perspiciat. Ingenii signum in parvis[2] praecipuum memoria est.

Haec cum animadverterit, perspiciat deinceps, quonam modo tractandus sit discentis animus.[3] Sunt quidam, nisi institeris, remissi, quidam imperia indignantur: quosdam continet metus, quosdam debilitat: alios continuatio extundit, in aliis plus impetus facit.

1 **ingenium:** nadarjenost

2 **in parvis:** pri otrocih

3 **tractandus sit discentis animus:** kako je treba ravnati z učencem

(Počitek)

Danda est tamen omnibus aliqua remissio, non solum quia nulla res est, quae perferre possit continuum laborem, sed quod studium discendi voluntate, quae cogi non potest, constat.[1]

Mores quoque se inter ludendum simplicius detegunt; modo nulla videtur aetas tam infirma, quae non protinus, quid rectum pravumque sit, discat, tum vel maxime formanda, cum simulandi nescia est et praecipientibus facillime cedit.[2] Frangas enim citius quam corrigas, quae in pravum indurauerunt.[3] Protinus ergo, ne quid cupide, ne quid improbe, ne quid impotenter faciat, monendus est puer.

1 **studium discendi voluntate ... constat:** ker vnema do učenja ni nič drugega kakor volja, te pa ne moreš vsiliti

2 **facillime cedit:** ker zlahka zaupa

3 **quae in pravum iduruerunt:** kar je otrdelo v zlo

(Fizična kazen)

Caedi vero discipulos minime velim:[1] primum, quia deforme atque servile est et certe, quod convenit, si aetatem mutes, iniuria:[2] deinde, quod, si cui tam est mens illiberalis,[3] ut obiurgatione[4] non corrigatur, is etiam ad plagas ut pessima quaeque mancipia durabitur: postremo, quod ne opus erit quidem hac castigatione, si assiduus studiorum exactor astiterit.[5] Nunc fere neglegentiā[6] paedagogorum sic emendari videtur, ut pueri non facere, quae recta sunt, cogantur, sed, cur non fecerint,[7] puniantur. Denique cum parvulum verberibus coegeris, quid iuveni facias, cui nec adhiberi potest hic metus et maiora[8] discenda sunt?

1 **Caedi vero discipulos minime velim:** Da bi se učence pretepalo, tega pa nikakor ne priporočam.

2 **certe ... iniuria:** in ker velja za krivično, če kaj takega doleti odraslega

3 **mens illiberalis:** prostaški

4 **obiurgatio:** stroga beseda

5 **si assiduus studiorum exactor astiterit:** če mu boš neprestano stal za hrbtom in ga priganjal k delu

6 **neglegentiā:** zaradi brezbrižnosti

7 **sic emendari videtur ... cur non fecerint (sc. quae recta sunt):** ne spravljajo učencev na pravo pot tako, da bi jih silili ravnati prav, ampak jih že kar kaznujejo, ker ne ravnajo prav.

8 **maiora:** še pomembnejše stvari

(Lik učitelja)

Sumat praeceptor ante omnia parentis erga discipulos animum[1] ac succedere[2] se in eorum locum, a quibus sibi liberi tradantur, existimet. Ipse nec habeat vitia nec ferat.[3] Non austeritas[4] eius tristis,[5] non dissoluta[6] sit comitas, ne inde odium, hinc contemptus oriatur. Plurimus ei de honesto ac bono sermo sit. Nam quo saepius monuerit, hoc[7] rarius castigabit. Minime iracundus, nec tamen eorum, quae emendanda erunt, dissimulator,[8] simplex in docendo, patiens laboris,[9] assiduus potius quam immodicus. Interrogantibus libenter respondeat, non interrogantes percontetur ultro.

1 **sumat ... animum:** učitelj mora biti do učencev predvsem kakor oče

2 **succedere:** da je namestnik

3 **ferat** = patiatur

4 **austeritas:** strogost, resnost

5 **tristis:** čemeren, pust

6 **dissoluta:** brez mere

7 **hoc:** eo

8 **eorum, quae ... dissimulator:** naj ne prikriva tistega, kar je treba popraviti

9 **patiens laboris:** pri delu potrpežljiv

(Pohvala, graja)

In laudando nec malignus[1] nec effusus,[2] quia res altera taedium laboris, altera securitatem[3] parit. In emendando, quae corrigenda erunt, non acerbus minimeque contumeliosus; neque illud quidem, quod admoneamus, indignum est,[4] ingenia puerorum nimia interdum emendationis severitate deficere:[5] nam et desperant et dolent et novissime[6] oderunt et, quod maxime nocet, dum omnia timent, nihil conantur. Quod etiam rusticis notum est, qui frondibus teneris non putant adhibendam esse falcem,[7] quia reformidare ferrum videntur et nondum cicatricem pati posse.

1 **malignus:** preskop

2 **effusus:** razsipen

3 **securitatem:** nemarnost

4 **quod admoneamus ... indignum est:** njegovo opominjanje mora biti primerno

5 **ingenia ... deficere:** moči popustijo

6 **novissime:** nazadnje

7 **frondibus teneris ... ahibendam esse falcem:** da nežnih poganjkov ne moreš obrezovati s srpom

(Učitelj kot zgled)

Iucundus tum maxime debet esse praeceptor, ut remedia, quae alioqui naturā sunt aspera, molli manu leniatur: laudare aliqua, ferre quaedam, mutare etiam, redditā, cur id fiat, ratione.[1] Licet enim satis exemplorum ad imitandum ex lectione suppeditet, tamen viva illa, ut dicitur, vox alit plenius[2] praecipueque eius praeceptoris, quem discipuli, si modo recte sunt instituti,[3] et amant et verentur. Vix autem dici potest, quanto libentius imitemur eos, quibus favemus.

1 **reddita ... ratione:** pri tem pa bo vselej razložil, zakaj tako ravna

2 **tamen viva illa ... alit plenius:** vendarle tisti, tako rekoč živi glas doseže več

3 **instituti:** vzgojeni

Quintilianus, Institutio oratoria I 3, 1–15; II 2, 4–7; 4, 10–12; 2, 8 (partim)

2.

Znameniti humanist Erazem Roterdamski, doktor teologije in hkrati filolog, filozof in književnik ter mojster latinskega jezika, je v zbirki dialogov Colloquia familiaria – Prijateljski pomenki za šolsko rabo sestavil vrsto dvogovorov med učiteljem in učencem. V enem od njih učitelj svojega učenca uči olike:

Vzgojitelj: »Rekel bi, da si zrasel med zvermi, ne med ljudmi, tako si neotesan. Za dobro vzgojenega otroka se spodobi, da se tudi dostojno obnaša. Kadar te ogovori nekdo, ki si mu dolžan izkazati spoštovanje, se lepo izravnaj in snemi pokrivalo. Ne bodi ne čemeren, ne nasršen, nesramen, predrzen in ves mlahav, ampak umirjen in dobre volje. Glej spoštljivo in imej oči vedno uprte v tistega, s katerim se pogovarjaš. Noge naj bodo zravnane in roke pri miru. Ne zibaj se sem in tja in ne krili z rokami, ne grizi si ustnic, ne praskaj se po glavi in ne vrtaj po ušesih. Primerna naj bo tudi tvoja obleka, tako da bodo vsa tvoja zunanjost, pogled, vedenje in telesna drža izkazovali dostojno skromnost in spoštljivost.

... istuc tene, ne sis inepte loquax aut praeceps. Nec vagetur animus interim, sed sis attentus, quid ille dicat. Si quid respondendum, id facito paucis ac prudenter ...

Esto comis etiam erga tenuis fortunae sodales.[1] Neminem deferto. Ne sis lingua futili.[2] Ita fiet, ut sine invidia laudem invenias et amicos pares.

Iz: Sovre A. (1928). Lanx satura. Ljubljana, str. 225–226.

1 **tenuis fortunae sodales:** siromašnejši

2 **lingua futili:** blebetav

3.

Da pa rimska mladina ni bila nič lažje obvladljiva kot današnja, pojasnjuje **rimski zgodovinar Tacit**, ki se v Dialogu o govorništvu pritožuje nad slabostmi tedanje moderne vzgoje:

Quin etiam[1] ipsi parentes non probitati neque modestiae parvulos[2] adsuefaciunt, sed lasciviae et dicacitati,[3] per quae paulatim impudentia inrepit et sui alienique contemptus.[4] Iam vero propria et peculiaria huius urbis vitia paene in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor[5] et gladiatorum equorumque studia:[6] quibus occupatus et obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit? Quotum quemque invenies qui domi quicquam aliud loquatur? Quos alios adulescentulorum sermones excipimus, si quando auditoria[7] intravimus? Ne praeceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent; colligunt enim discipulos non severitate disciplinae nec ingenii experimento,[8] sed ambitione[9] salutationum et inlecebris adulationis.

Tacitus, Dialogus de oratoribus XXIX

1 **quin etiam:** še celo

2 **parvulos:** parvulus, -i m. – majhen otrok, malček

3 **dicatitati:** dicatitas, -atis f. – jezikavost

4 **contemptus:** contemptus, -us m. – zaničevanje, preziranje do (gen.)

5 **histrionalis favor:** navdušenje nad igralci, zvezdniki

6 **gladiatorum equorumque studia:** vnema, obževanje gladiatorskih in konjskih dirk

7 **auditoria:** auditorium, -i n. – predavalnica, učilnica

8 **experimento:** experimentum, -i n. – preverjanje

9 **ambitione:** ambitio, -onis f. – težnja, stremljenje po (gen.)

Preberi zgornji odlomek in odgovori na naslednja vprašanja:

1. *Na katere slabosti rimske vzgoje opozarja Tacit?*
2. *Katere razvade v rimski državi spodkopavajo dobro vzgojo?*
3. *O čem se pogovarja rimska mladina v šolah in doma, namesto da bi se posvetila študiju?*
4. *Kaj Tacit očita rimskim učiteljem? Kako si pridobivajo svoje učence?*

4.

Nič manj ni kritičen do vzgoje staršev in učiteljev **grški pisec Plutarh**. V spisu O vzgoji otrok, ki je pravi sistematični priročnik o vzgoji, ki se nam je v celoti ohranil iz antike, piše, kako je nekoč slavni stari Sokrat rekel, da bi se, če bi mogel, povzpel na najvišji kraj v mestu in zakričal: »Ljudje, kam vas žene? Na vso moč se trudite, da bi prišli do bogastva, za vaše otroke, ki jim boste vse to zapustili, pa vam je tako malo mar?«

Τούτοις δ' ἂν ἔγωγε προσθείην[1] ὅτι οἱ τοιοῦτοι πατέρες παραπλήσιον ποιοῦσιν, οἷον[2] εἴ τις τοῦ μὲν ὑποδήματος φροντίζοι, τοῦ δὲ ποδὸς ὀλιγώρος ἔχοι[3]. Πολλοὶ δὲ τῶν πατέρων εἰς τοσοῦτο[4] φιλαργυρίας καὶ μισοτεκνίας[5] προβαίνουσιν, ὥσθ', ἵνα μὴ πλείονα μισθὸν τελέσωσιν, αἱροῦνται παιδευτὰς τοῖς τέκνοις τοὺς μηδενὸς τιμίους[6]. Ἧι καὶ Ἀρίστιππος οὐκ ἀκόμψως ἀλλὰ καὶ πάνυ ἀστείως ἐπέσκωψε πατέρα νοῦ καὶ φρενῶν κενόν. Ἐρωτήσαντος γάρ τινος αὐτὸν πόσον μισθὸν αἰτεῖ ὑπὲρ τῆς τοῦ τέκνου παιδεύσεως »Χιλίας« ἔφησε »δραχμάς.« Τοῦ δ' εἴποντος »ὡς ὑπέρπολυ τὸ αἴτημα· Δύναμαι γὰρ ἀνδράποδον χιλίων ἔχειν.« »Τοιγαροῦν« εἶπε, »δύο ἕξεις ἀνδράποδα, καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸν δοῦλον.«

1 ἂν ἔγωγε προσθείην: Jaz bi k temu dodal

2 οἷον: kakor, kot

3 ὀλιγώρος ἔχοι: se ne bi zmenil

4 εἰς τοσοῦτο: tako daleč, do te mere

5 μισοτεκνίας: brezbrižnost do otrok

6 αἱροῦνται παιδευτὰς τοῖς τέκνοις τοὺς μηδενὸς τιμίους: izberejo otrokom za učitelje ljudi, ki niso vredni ničesar

Πλούταρχος, Περὶ παίδων ἀγωγῆς, 4E–5A

(Odlomek je preveden za dijake, ki nimajo grščine):

»Jaz bi k temu dodal,« pravi Plutarh, »da taki starši ravnajo skoraj tako, kot če bi nekdo skrbel za čevelj, za nogo pa se ne bi zmenil. Nekateri starši gredo v svojem pohlepu po denarju in hkrati brezbrižnosti do otrok tako daleč, da izberejo otrokom za učitelje ljudi, ki niso vredni ničesar, in tako iščejo ceneno neznanje. Zato je Aristip ne nevljudno, ampak duhovito oštel nespametnega očeta. Ko ga je namreč ta vprašal, kolikšno plačilo zahteva za poučevanje njegovega sina, je rekel: »Tisoč drahem.« Oni je odgovoril: »Pri Herkulu, to je pa preveč. Za tisoč drahem lahko kupim sužnja.« Aristip je odvrnil: »Potem boš imel pa dva sužnja, sina in tistega, ki si ga kupil.«

Razmišljanje o vzgoji Plutarh nadaljuje z besedami:

»V začetku, sredini in na koncu vseh reči sta dobra vzgoja in pravilna izobrazba. To pripomore k moralni odličnosti človeka in njegovi sreči. Vse druge dobrine so namreč zemeljske, nepomembne in niso vredne truda. Plemenit rod je lepa stvar, ampak dobrina prednikov. Bogastvo je dragoceno, ampak odvisno od sreče, saj ga ta velikokrat vzame tistim, ki ga imajo, ter ga da tistim, ki ga sploh ne pričakujejo. Veliko bogastvo je cilj tistih, ki vse merijo z denarnico: sleparjem in goljufom. In kar je najhuje: denar imajo tudi največji slabiči. Slava je sicer častitljiva, a nestalna. Lepota je zelo iskana, a tako kratkotrajna. Zdravje je veliko vredno, a zelo spremenljivo. Moč je občudovana, a zlahka jo načneta bolezen in starost. Od vsega, kar imamo, je edino vzgoja duha nesmrtna.«[44]

[44] *Vsi slovenski prevodi so avtorski: Dragica Fabjan, Didacta (Ljubljana), 2006, št. 92–93, str. 76–81 ter Keria, VIII, 2006, str. 149–164.*

5.

Kvintilijan je v že omenjenem spisu Govorniški nauk zapisal, da vzgoja in poučevanje nista nekaj enostranskega, ampak so svoj delež dolžni izpolniti tudi učenci. Pravi:

Plura de officio docentium locutus discipulos id unum interim[1] moneo, ut praeceptores suos non minus quam ipsa studia ament et parentes esse non quidem corporum, sed mentium credant. Multum haec pietas[2] conferet studio: nam ita et libenter audient et dictis credent et esse similes concupiscent, in ipsos denique coetus scholarum[3] laeti alacresque convenient: emendati non irascentur,[4] laeti gaudebunt, ut sint carissimi, studio merebatur. Nam ut illorum officium est docere, sic horum praebere se dociles,[5] alioqui neutrum sine altero sufficit.[6] Et sicuti frustra sparseris semina, nisi illa praemollitus foverit sulcus,[7] ita eloquentia[8] coalescere nequit nisi sociatā tradentis accipientisque concordiā.

Quintilianus, Institutio oratoria II, 9

1 **interim:** mimogrede

2 **pietas:** spoštljivost

3 **coetus scholarum:** v šolo

4 **emendati non irascentur:** ne bodo se jezili, če jih bodo učitelji skušali popravljati

5 **praebere se dociles:** da se pustijo poučevati

6 **alioqui neutrum sine altero sufficit:** saj ni enega brez drugega

7 **nisi illa praemollitus foverit sulcus:** če ne bodo padla v prej razrahljano brazdo

8 **eloquentia:** govorništvo (ker gre za priročnik o šolanju govornika), tu prevedi: znanje

Gradivo za učitelje

Vprašanja za debato ali delo po skupinah

Učitelj razdeli razred v pet skupin, od katerih vsaka na osnovi predelanih besedil odgovarja na dve spodaj navedeni vprašanji. Vprašanje št. 5 predelujejo vse skupine. Odgovore predstavijo na plakatih. Med poročanjem eden izmed dijakov zapisuje odgovore skupin na vprašanje št. 5. Zbrane odgovore zapiše na plakat z naslovom »Kodeks učiteljev in učencev« (primer), ki naj ostane v razredu kot vodilo učiteljem in učencem.

1. Kakšno vrednost imata v antiki znanje in izobrazba? Ju danes razumemo drugače?

2. Kakšen je v antiki lik dobrega učitelja?

   Iz besedila razberite, kakšen položaj je imel učitelj v tedanji družbi.

   Kakšen je po vašem mnenju dober učitelj?

3. Kakšen je v antiki lik učenca?

   Kakšen je po vašem mnenju dober učenec?

   Oblikujte v skupini kodeks dobrega učenca na vaši šoli.

4. Kakšne kazni poznajo v antiki in kako opominjamo in kaznujemo mi? Primerjajte pravilnik o šolskem redu, ki ga uporabljate na vaši šoli, z načinom kaznovanja v antiki.

5. Zapišite kodeks vrednot, ki naj obvezujejo vse učitelje in dijake na vaši šoli.

1.9 Retorika

Janja Žmavc, Pedagoški inštitut Ljubljana

Predvideni čas izpeljave: 10–15 šolskih ur

Bistveno vprašanje: **Ali so antične prepričevalne strategije uporabne tudi danes?**

Splošni cilji in kompetence

Dijaki/dijakinje:

- razvijajo jezikovno kompetenco (K1 – sporazumevanje v maternem jeziku) s tem, ko:
- se podrobneje seznanijo z izbranimi retoričnimi koncepti;
- znajo izbrane retorične koncepte uporabiti pri konstrukciji in analizi besedila;
- spoznajo in znajo uporabljati govorniško terminologijo;
- izboljšajo svoje zmožnosti pri presojanju smiselnosti, utemeljenosti in prepričljivosti prebranega in/ali slišanega;
- poglobijo znanja o antični civilizaciji (s poudarkom na retoriki, rimski komediji in rimskem pravu).

Operativni cilji

Dijaki/dijakinje:

- spoznajo vlogo klasične retorike v antični družbi in zmorejo izluščiti njen pomen za razumevanje sodobnih komunikacijskih praks;
- pri delu z viri znajo izluščiti pomembne podatke, jih učinkovito interpretirati in ustrezno ovrednotiti;
- prepoznajo in utemeljijo uporabnost retorične mreže ter njene elemente znajo ilustrirati na primerih konstrukcije lastnega besedila;
- zmorejo analizirati retorične prvine v sodobnem in antičnem besedilu;
- rezultate svoje analize interpretirajo tako, da jih jasno in učinkovito predstavijo.

Potrebno predznanje in izkušnje

Dijaki/dijakinje:

- obvladujejo slovenski jezik in poznajo njegove slovnične zakonitosti;
- poznajo osnovno latinsko besedišče, predvideno za 1. letnik klasične gimnazije (ni nujno, a je dobrodošlo);
- poznajo temeljne značilnosti antične civilizacije.

Pričakovani dosežki/rezultati dijakov

A: Poznavanje in razumevanje retoričnih konceptov

Dijaki/dijakinje:

- poznajo in razumejo vlogo retorike v antični družbi in razloge za njen vpliv na sodobne oblike in načine komuniciranja;
- poznajo in razumejo izbrane retorične koncepte in jih znajo uporabiti v praksi.

B in D: Zmožnost retorične analize besedila

Dijaki/dijakinje:

- imajo razvite spretnosti za retorično analizo besedil;
- izboljšajo svoje zmožnosti pri presojanju smiselnosti, utemeljenosti in prepričljivosti prebranega in/ali slišanega.

C: Zmožnost konstrukcije besedila glede na retorične zakonitosti

Dijaki/dijakinje:

- imajo razvite spretnosti za sestavljanje lastnega prepričljivega besedila in/ali govora po retoričnih principih;
- izboljšajo svoje zmožnosti za kritično poslušanje.

Didaktični pristop

- kompetenčni pristop
- medpredmetno povezovanje (slovenščina, filozofija, sociologija)
- aktivne oblike poučevanja in učenja (skupinsko delo, delo v parih, individualno delo)
- aktivne metode učenja (diskusija, delo z viri, igra vlog)

Potek učnega procesa

	DEJAVNOSTI UČITELJA/-ICE	DEJAVNOSTI UČENCEV
	SKLOP A	
1.	Razlaga in pojasnjuje neznane pojme, koncepte ter jih primerno kontekstualizira s predhodnim vedenjem dijakov o obravnavanih učnih vsebinah.	Sodelujejo, pozorno berejo in dopolnjujejo besedilo na izročku ter sprašujejo.
2.	Usmerja in daje ustrezno povratno informacijo o pravilnosti/ustreznosti/utemeljenosti odgovorov.	Rešujejo naloge v gradivu.

	DEJAVNOSTI UČITELJA/-ICE	DEJAVNOSTI UČENCEV
	SKLOP A	
3.	Vodi in usmerja razpravo, opozarja na ključna izhodišča pri oblikovanju mnenj in stališč.	Pripravijo in predstavijo svoja razmišljanja.
	SKLOP B IN D	
1.	Obnovi in pojasni morebitne nejasnosti v razumevanju retoričnih konceptov.	Sodelujejo, po potrebi dopolnjujejo besedilo na izročku in se aktivno vključujejo v razpravo.
2.	Dijake usmerja in jim pomaga pri pripravi predstavitve.	Iščejo dodatne informacije v ustreznih virih, jih interpretirajo in ovrednotijo, se pripravljajo na predstavitev.
3.	Ocenjuje predstavitve skupinskega dela.	Predstavijo svoj primer naloge za skupinsko delo in se aktivno vključujejo v razpravo.
4.	Izvede evalvacijo učnega sklopa in predstavi lastne vtise in opažanja.	V obliki razgovora predstavijo lastne vtise in opažanja ter skupaj izdelajo predlog izboljšav.
	SKLOP C (izbirno)	
1.	Dijake usmerja in jim pomaga pri pripravi predstavitve.	Iščejo dodatne informacije v ustreznih virih, jih interpretirajo in ovrednotijo, se pripravljajo na predstavitev.
2.	Vodi in usmerja razpravo, opozarja na ključna izhodišča pri oblikovanju mnenj in stališč o predstavitvah.	Pripravijo predstavitve in se aktivno vključujejo v razpravo.

Če se izvedejo vsi sklopi, se faza 4 (evalvacija) v sklopu B oziroma D izpusti in se izvede le kot faza 3 v sklopu C.

Preverjanje in ocenjevanje dosežkov/rezultatov

- preverjanje učnega sklopa v sprotnih nalogah
- ocenjevanje predstavitve skupinskega dela

Potrebna programska oprema/učna tehnologija

- fotokopirano gradivo, obvezna literatura s seznama na učnem listu, računalnik in projektor (za izvedbo 3. faze v sklopu B in D)

Evalvacija učnega sklopa

Vsebinski sklop na temo antične retorike in njene uporabnosti danes je bil že dvakrat uspešno izveden v obliki 18-urne delavnice, ki poteka v okviru Klasičnih dni na Prvi gimnaziji Maribor. Dijakinje in dijaki so se zelo pozitivno odzvali na vsebine, četudi so delavnice zastavljene intenzivno in predvidevajo tako seznanitev

z njim bolj ali manj nepoznanimi in kompleksnimi teoretskimi koncepti (kot so, denimo, principi določanja sporne točke in prvine argumentacije) kot tudi samostojen prikaz njihove praktične uporabe.

V procesu usvajanja retoričnih prvin so dijakinje in dijaki prepoznali kot učinkovito, da so bile različne ravni retorične analize prikazane vsakič na primeru istega besedila (primer časopisne kritike o rimski komediji). Kot koristno se je izkazalo uvajanje drugega, časovno oddaljenega, a vsebinsko sorodnega besedila (odlomek iz rimske komedije), ki poleg vaje v retorični analizi predstavlja tudi pripomoček za aktualizacijo antičnih tem. Posebej pa se jim je vtisnil v spomin lasten govorniški nastop, ki so ga morali oblikovati na podlagi predhodnih navodil, izvesti in nato (samo)evalvirati.

Ker gre za časovno omejeno obravnavo precej obsežne tematike (kot je sistem klasične retorike), so zmožnosti retorične analize in konstrukcije, ki jo v predlaganem sklopu demonstrirajo dijakinje in dijaki, le nakazane. Zato bi bilo načrtovanje in izvedbo sklopa smiselno razširiti na ravni medpredmetnih povezav v smislu skupnih rezultatov, ciljev in dejavnosti.

Viri

1 *Barthes, R. (1990). Retorika Starih. Elementi Semiologije, Ljubljana: ŠKUC/FF.*
2 *Kennedy, G. A. (2001). Klasična retorika ter njena krščanska tradicija od antike do sodobnosti, Ljubljana: ZRC SAZU.*
3 *Žagar, I. Ž. (2006). Kaj retorika sploh je in zakaj jo (tudi v šoli) danes še potrebujemo? Šol. polje, let. 17, št. 1/2, str. 101–115.*
4 *Žmavc, J. (2008). Retorika – orodje medkulturne komunikacije starih Grkov in Rimljanov. Šol. polje, let. 19, št. 3/4, str. 15–33.*

Priloge

Učni list: Retorika ali kako mi stari Grki in Rimljani lahko pomagajo pri učinkovitem prepričevanju?

Gradivo za dijake 1: Kratka zgodovina retorike

Gradivo za dijake 2: Predvidljiva zbirka dialogov (priloženo besedilo za analizo)

Učni list

Retorika ali kako mi stari Grki in Rimljani lahko pomagajo pri učinkovitem prepričevanju?

Vsebina:

A. Retorika: pregled glavnih značilnosti, razvrstitev temeljnih retoričnih principov (retorična mreža), uporabnost mreže danes: poskus postopne retorične analize sodobnega besedila (časopisna kritika gledališke predstave Osli).

B. Retorična analiza antičnega besedila: Prolog Terencijeve komedije Evnuh.

C. Priprava lastnega besedila s pomočjo obravnavanih retoričnih principov (izbirno).

D. Retorična analiza antičnega besedila: Ciceronov prvi govor proti Katilini – uvod (izbirno).

Učni cilji:

- seznanil/-a se bom z nekaterimi elementi retorike **(A)**;
- razumel/-a bom vlogo retorike v antični družbi in razloge za njen vpliv na sodobne oblike in načine komuniciranja **(A, D)**;
- znal/-a bom uporabljati izbrane retorične elemente pri analizi (antičnega in sodobnega) besedila, kakor tudi pri sestavljanju lastnega prepričljivega besedila in/ali govora **(A, B, C, D)**;
- obnovil/-a in nadgradil/-a bom svoje znanje o rimski komediji **(A, B)**;
- izboljšal/-a bom svoje zmožnosti pri presojanju smiselnosti, utemeljenosti in prepričljivosti prebranega in/ali slišanega **(A, B, C, D)**.

Nekaj navodil za delo:

– naloga ni obvezna

– nalogo je treba opraviti v pisni obliki

– temeljna literatura, ki jo poleg fotokopiranega gradiva potrebuješ za delo:

1 *Ciceron (2002). O govorniku: trije pogovori o govorniku, posvečeni bratu Kvintu. Prevedla Ksenja Geister. Ljubljana: Družina.*

2 *Ivanc, Jera (2009). Plavtovi osli (Asinaria Plauti). Kam z njimi? V: Tit Makcij Plavt, Osli. Gledališki list. Ljubljana: MGL.*

3 *Leksikon Antika (1998). Ljubljana: Cankarjeva založba.*

4 *Plautus, Titus Maccius (2009). Dvojčka. [Prevedla Jera Ivanc]. Ljubljana: DZS.*

5 *Smolej Tone in Matej Hriberšek (2006). Retorične figure. Ljubljana: DZS.*

6 *Terentius Afer, Publius (1987). Evnuh. [Prevedel Kajetan Gantar]. Maribor: Obzorja.*

A. *RETORIKA – STARODAVNA VEŠČINA USPEŠNEGA JAVNEGA PREPRIČEVANJA, KI JE V RABI ŠE DANES*

Beseda retorika[45] je grškega izvora in ima podoben pomen kot slovenska beseda *govorništvo*.

Osnovna definicija retorike je, da je to **veščina uspešnega javnega prepričevanja**, ki izvira iz antične Grčije in se je v tej obliki ter prostoru t. i. zahodne civilizacije ohranila vse do danes. Zaradi njene zveze z antično kulturo in neprekinjenega vpliva na družbeni in kulturni razvoj Evrope ter tudi vseh tistih dežel, ki jih je oblikovala evropska kultura, to retoriko pogosto imenujemo tudi **klasična retorika**. Da bi lahko razumeli bistvo in glavni namen nastanka ter razvoja retorike, je zelo koristno, če poznamo **temeljne značilnosti antične civilizacije** (najprej grške in nato rimske), njuno zgodovino, kulturne dosežke, stike z drugimi civilizacijami in ljudstvi. Šele takrat lahko razumemo značilno vlogo, ki jo je retorika odigrala v antiki in v kasnejših obdobjih. Ne smemo namreč pozabiti, da grško-rimska antika predstavlja temelje zahodne civilizacije in da kot taka v veliki meri še vedno določa tudi sodobne kulturne vzorce, pri čemer to še posebej velja za retoriko.

> **Razširi svoje obzorje:**
>
> Doma preberi kratko zgodovino retorike iz priloge in obnovi, kaj že veš o Gorgiu, Platonu, Aristotelu, Ciceronu in Kvintilijanu. Razmisli tudi o razlogih za različno vlogo retorike v izobraževanju nekoč in danes.

Retorična mreža

V ožjem smislu nas retorika kot veščina uči **poiskati, razporediti, ubesediti, pomniti in predstaviti argumente** oziroma **tisto, kar želimo povedati,** ali še natančneje**, o čemer želimo prepričati**.

Zato jo lahko razumemo tudi kot **mrežo prepričevalnih strategij**, ki govorcu/piscu omogočajo premišljen izbor in uporabo takšnih tehnik in postopkov, ki govor/besedilo naredijo **sprejemljiv** in **verjeten ZA DANO OBČINSTVO**. To sta namreč ključna pogoja, ki govorcu/piscu omogočata, da to občinstvo tudi **PREPRIČA.** Obenem nam obvladovanje retorike in njenih principov omogoča raziskovanje tudi v smeri prepričljivosti besedil/govorov, ki so jih že napisali ali z njimi nastopili drugi. Vloga retorične mreže je torej vedno dvojna: na eni strani lahko z njeno pomočjo skonstruiramo prepričljivo in koherentno besedilo, ki nagovarjata točno določeno občinstvo **(sinteza),** na drugi strani pa nam ista orodja odpirajo kritičen vpogled v ustvarjalnost drugih **(analiza).**

[45] *Izraz izvira iz grškega pridevnika rhetorikós. Ta je etimološko povezan z besedo rhéma, ki pomeni 'beseda' in prihaja od prihodnjiške oblike glagola 'reči', torej 'rekel bom' ali gr. eró.* Pridevnik *rhetorikós se je uporabljal kot del besedne zveze rhetoriké tékhne, a že kmalu se je izgubila odnosnica tékhne, ki pomeni 'spretnost', 'umetnost', 'veščina'. Ostala je rhetoriké, ki so jo Rimljani polatinili v (ars) rhetorica in z njo utrdili poimenovanje.*

Nalogi:

1. S sošolci in sošolkami razpravljaj o teh vprašanjih: Kaj je sprejemljivo? Kaj je verjetno? Kaj je prepričljivo? (v pomoč naj ti bo znanje, ki si ga že osvojil/-a pri sociologiji in filozofiji)
2. Nato razmisli še o tem pomembnem izhodišču retorike: ***Govoriti resnico ni nujni pogoj, da nekoga o nečem prepričamo***. Ali lahko utemeljiš to trditev s pomočjo konkretnega primera?

V antiki sta mrežo prepričevalnih tehnik in postopkov med drugim sestavljali tudi ti dve shemi: *genera causarum* (govorniške zvrsti) in *officia oratoris* (govornikove naloge, dolžnosti):

GOVORNIŠKE ZVRSTI (GENERA CAUSARUM)

- Sodno govorništvo **(GENUS IUDICALE)**
- Svetovalno, politično govorništvo **(GENUS DELIBERATIVUM)**
- Hvalno govorništvo **(GENUS DEMONSTRATIVUM)**

Razširi svoje obzorje:

1. V prilogi *Kratka zgodovina retorike* preberi, kako je Aristotel opredelil značilnosti posameznih govorniških zvrsti.
2. Razmisli o govorništvu v Sloveniji in za vsako zvrst poišči sodobne konkretne primere.

GOVORNIKOVE NALOGE (OFFICIA ORATORIS)

1. Najti glavne točke/argumente v govoru **(INVENTIO):** identificirati sporne točke, določiti vsebinska izhodišča, možne argumente in prepričevalne postopke.
2. Urediti snov **(DISPOSITIO):** izbrati in razvrstiti najdeno v smiselno in prepričljivo celoto.
3. Ubesediti snov **(ELUCUTIO):** upoštevati govorniške vrline in slog.
4. Zapomniti si govor **(MEMORIA):** uporabiti učinkovite tehnike pomnjenja.
5. Nastopiti z govorom **(ACTIO):** razumeti govorico telesa, poznati ustrezen način govora in obvladovati govorno situacijo (sebe in poslušalce).

Zlasti *officia* niso predstavljala ustaljenega in enotnega sistema v smislu sodobnih teoretskih modelov, a njihova rekonstrukcija kaže, da so vsebovala zaporedje obveznih dejanj, ki jih je moral govornik izvršiti, če je želel doseči svoj cilj: uspešno prepričati poslušalce. V nadaljevanju si bomo nekoliko podrobneje ogledali prve tri naloge.

Razširi svoje obzorje:

1. V Ciceronovi razpravi *O govorniku* preberi poglavji 31 in 32 (str. 48–51) in v odlomku skušaj prepoznati zgoraj že navedene elemente retorične mreže.
2. Razmisli o vprašanju zaporednosti *officia*: zakaj je skorajda nujno, da si govornikove naloge sledijo v tem zaporedju? Utemeljitev predstavi v obliki konkretnega primera.

In kako mrežo uporabiti danes?

Z vidika retorike konstrukcijo ali analizo besedila običajno pričnemo z opredelitvijo **RETORIČNE SITUACIJE.** To so tri ključne točke, ki nam pomagajo pri začetni umestitvi in orientaciji v shemi govornikovih nalog:

SINTEZA (KONSTRUKCIJA)	ANALIZA
1. *Zakaj moram govoriti?* (o čem želim prepričati)	1. *Zakaj je besedilo nastalo in kaj želi avtor/avtorica z njim doseči?*
2. *Kakšne so okoliščine govora?* (v kakšnih razmerah moram govoriti, kaj se dogaja s temo, ki jo bom predstavil/-a)	2. *Kakšne so okoliščine besedila?* (v kakšnih razmerah je besedilo nastalo, kaj se dogaja (se je dogajalo) s temo, ki jo obravnava)
3. *Komu moram govoriti?* (kdo so moji poslušalci v danem trenutku)	3. *Komu je besedilo namenjeno?* (koga avtor/avtorica še posebej nagovarja)

Naloge:

1. **Koraki v konstrukciji:** S sošolko/sošolcem si zamislita poljubno retorično situacijo za vajin potencialni govorni nastop in jo v obliki miselnega vzorca opredelita s pomočjo zgornjih vprašanj.
2. **Koraki v retorični analizi:**
   I. Obnovi svoje znanje o rimski komediji. (v pomoč ti bo spremna beseda v knjigi *Dvojčka*)
   II. Preberi in izlušči bistvene poudarke iz besedila z naslovom *Plavtovi osli (Asinaria Plauti). Kam z njimi?*
   III. Samostojno in čim bolj zbrano preberi besedilo *Predvidljiva zbirka dialogov*, nato pa skupaj s sošolko/sošolcem določita retorično situacijo tega besedila (lahko v obliki miselnega vzorca).

INVENTIO

Inventio v retorični teoriji in praksi predstavlja **proces,** v katerem govornik s pomočjo različnih **raziskovalnih metod/orodij** sistematično skuša **najti vse razpoložljive argumente**, ki jih lahko učinkovito uporabi v podporo svoji trditvi.

Za iskanje ustreznih in prepričljivih argumentov je pomembno vedeti, kaj je bistvo problema. Z drugimi besedami, izhodišče vsake *inventio* je dejanska ali potencialna »točka nestrinjanja«, ki o neki temi obstaja med govorcem in sogovorcem oz. poslušalci (gr. *stasis*/lat. *status, constitutio* = 'stanje', 'položaj', 'stališče').[46] Govorec/pisec predpostavlja (ali ve), da se poslušalci v določenih pogledih z njim ne bodo strinjali, zato želi le-te še posebej prepričljivo (utemeljeno) predstaviti. Ko išče točko nestrinjanja ali spora, se premika skozi štiri možne ravni, ki mu odstirajo bistvo problema in so zgrajene stopnjevito (prva predstavlja osnovno raven in je vsebovana v drugi, prva in druga raven sta del tretje in vse tri so vsebovane v četrti ravni). Če govorec s pomočjo vprašanj torej ugotovi, da problem ni sporen na prvi ravni, se premakne na drugo raven, če tudi druga raven ni sporna, stopi na tretjo itd. Njegov cilj je poiskati natanko tisto točko, ki bi utegnila biti sporna za poslušalce, in oblikovati argumente oziroma rešitev v prid stališču, ki predstavlja problem na ustrezni ravni.

[46] *Za utemeljitelja teorije o stasis velja govorniški učitelj **Hermagoras iz Temna** (2. stol. pr. Kr.), ki je za potrebe sodnega govorništva sestavil niz vprašanj, ki so govorcu pomagala osvetliti **točko spora.***

Kako deluje *stasis* ali kako poteka iskanje **poti k (sporazumni) rešitvi?**

ANTIČNA SHEMA	SODOBNA OPREDELITEV	PRIMER
Stasis dejstva/ domneve (stasis verjetnosti): *»Ali je X res storil Y?«*	**DEJSTVO:** ↧ Problem → Trditev 1 *Ali je dejanje resnično? Od kod izhaja? Kako se je pričelo?; Kdo/kaj so povzročitelji? Ga je mogoče spremeniti?*	**DEJSTVO:** *»Vzel si moj avto!«* **Spor:** *»Ne, tvojega avta sploh nikoli nisem imel v posesti!«* **Ni spora**: *»Ja, priznam!«* (premik na definicijo)
Stasis definicije: *»Kaj je storil X?«*	**DEFINICIJA:** ↧ Problem 2 → Trditev 2 ↥ *Kakšne vrste je? V kateri razred spada? Kateri so njegovi sestavni deli in kako so povezani med sabo?*	**DEFINICIJA:** *»Vzel si moj avto!«* **Spor:** *»Ne, samo sposodil sem si ga!«* **Ni spora:** *»Ja, vzel sem ga!«* (premik na kvaliteto)
Stasis kvalitete: *»Je bilo dejanje X primerno (pravično)?«*	**KVALITETA** ↧ Problem 3 → Trditev 3 ↥ *Ali gre za dobro ali slabo stvar? Ali gre za zaželeno ali nezaželeno dejanje? Ali je častno ali nečastno? Ali gre za boljšo ali slabšo stvar kot …? Ali gre za bolj zaželeno dejanje kot …?*	**KVALITETA:** *»Vzel si moj avto!«* **Spor**: *»Ja, ampak če ga ne bi, bi ga zasul sneg s strehe in ga poškodoval!«* **Ni spora:** *»Ja, vzel sem tvoj avto in to ni bilo primerno!«* (premik na primernost)
Stasis mesta: *»Ali je to pravo mesto za razpravo o tem (točke 1, 2, 3)?«*	**PRIMERNOST** ↧ Problem 4 → Trditev 4 ↥ *Ali je to mesto primerno za razpravo o dejanju? Ali naj se v zvezi z dejanjem izvedejo kakšni ukrepi/rešitve? Katere rešitve so glede na retorično situacijo možne/zaželene? Kako bodo predlagane rešitve spremenile trenutno stanje? Ali ga bodo izboljšale/poslabšale?; Kako? Za koga?*	**PRIMERNOST**: *»Vzel si moj avto!«* **Ni spora:** *»Vzel sem tvoj avto in to ni bilo primerno, zato se ti opravičujem. Sem pa vesel, da sva se takole pogovorila.«* **Spor:** *»To res ni mesto, na katerem bi razpravljal o tem! Če misliš, da sem vzel tvoj avto, me toži, pa bova na sodišču razpravljala o tem!«*

Običajno je v analizi nekega besedila mogoče identificirati vsa štiri izhodišča (npr. brez domneve in definicije ne moremo govoriti o kvaliteti problema), a vsa niso nujno sporna. Z drugimi besedami, govorec/pisec jih posebej ne utemeljuje, temveč jih uporablja bodisi kot del celovitejšega orisa spora ali kot strateško sredstvo, s katerim želi preusmeriti pozornost.

Naloge:

1. **Koraki v konstrukciji:** Upoštevajoč že skicirano retorično situacijo, si s sošolko/sošolcem sedaj za vajin potencialni govorni nastop zamislita še sporne točke in dopolnita miselni vzorec iz 1. naloge.
2. **Koraki v retorični analizi:**

   I. Ponovno skrbno preberi besedilo *Predvidljiva zbirka dialogov.*

   II. S pomočjo zgornje sheme določi sporne točke (kaj je tisto, kar je za avtorico sporno, oziroma o čem meni, da mora razpravljati z občinstvom? Je to vprašanje obstoja »problema«, morda njegove definicije ali kvalitete, morda celo primernosti razprave o njem v pričujočem besedilu?)

   III. Ko sporne točke odkriješ, jih utemelji (kje v besedilu jih najdemo in kaj natanko jih nakazuje) ter v obliki sheme prenesi v že obstoječi miselni vzorec.

DISPOSITIO: STRATEŠKO RAZVRŠČANJE ARGUMENTOV

Ko smo našli sporno točko in izbrali argumente zanjo, je le-te treba ustrezno razvrstiti. Ni namreč vseeno, kaj bomo povedali na začetku, kaj v osrednjem delu in kaj na koncu. Predvsem pa moramo upoštevati tudi dinamiko poslušalcev/bralcev – njihova pozornost je največja na začetku, nato nekoliko upade in se ponovno okrepi proti zaključku. Že v antiki so govorniki zelo dobro vedeli, kako se je treba lotiti strukturiranja, ki je temeljilo zlasti na upoštevanju retorične situacije in ni bilo vedno enotno.[47]

Oglejmo si primer standardne razporeditve antičnih delov govora *(partes orationis)* z njihovimi funkcijami:

- **EXORDIUM/Uvod**

USTVARITI POZORNOST:
NAGOVARJANJE ČUSTEV (predstavitev govorca, prikaz teme, pridobivanje naklonjenosti poslušalcev)

- **NARRATIO/Pripoved**
- **CONFIRMATIO/Okrepitev**[48]
- **REFUTATIO/Zavrnitev**[49]

PRIKAZATI DEJSTVA:
NAGOVARJANJE RAZUMA (prikaz problema, navajanje argumentov in zavrnitev protiargumentov)

[47] *Zlasti grška različica za dispositio – taxis (z njo je povezana tudi beseda taktika) nas opomni, da gre pri strukturiranju govora za povezavo z antično veščino vojskovanja. Tako kot je strateška postavitev posameznih vojaških enot poveljniku omogočala, da je svojo vojsko naredil učinkovitejšo v premagovanju nasprotnikov, podobno razpostavi argumente govornik: nadvse premišljeno in vsakič za novo občinstvo.*

[48] *Argumenti/Trditve, ki podpirajo govorčevo/avtorjevo stališče.*

[49] *Zavrnitev možnih argumentov, ki govorčevemu/avtorjevemu stališču nasprotujejo. Običajno jih prepoznamo po takšnih ubeseditvah: »Morda se kdo ne bo strinjal, da …, toda …« ali »Res je sicer, da …, ampak …« ipd.*

- **(DIGRESSIO/Odmik)**
- **PERORATIO/Zaključek**

GANITI:

NAGOVARJANJE ČUSTEV
(kratek povzetek povedanega, poudarjanje povezave med temo/problemom in govorcem in/ali poslušalci)

Naloge:

1. **Koraki v konstrukciji:** S sošolko/sošolcem sedaj dopolnita miselni vzorec tudi z nakazano strukturo za vajin potencialni govorni nastop.
2. **Koraki v retorični analizi:**
   I. V besedilu *Predvidljiva zbirka dialogov* poskusi določiti strukturo. Ali lahko prepoznaš funkcijo posameznih delov in interpretiraš, kaj je avtorica v njih skušala doseči? Posebej skrbno poišči del, v katerem predstavlja svoje argumente in zavrača morebitne nasprotnikove protiargumente.
   II. Dobljeno strukturo v obliki sheme prenesi v miselni vzorec.

ELOCUTIO: STRATEGIJE UBESEDOVANJA

Vse argumente je treba sedaj še ustrezno »prebesediti«. Od občinstva, časa in prostora govora je ponovno odvisno, kako bo govorec argumente, ki jih je že našel in razvrstil, sedaj uredil še na ravni jezika. Ali govor ustreza normam zbornega jezika? Kako se izogniti dvoumju in možnim protislovjem, kamor lahko zaidemo v govoru? Katere elemente govorniškega okrasa in koliko je primerno vplesti v govor, da bo ustrezal okoliščinam, v katerih govorimo? Ali je primerneje govoriti v preprostem, manj zaznamovanem slogu, ali lahko poslušalce/bralce nagovorimo in jim predstavimo svoje argumente na nekoliko bolj vzvišen, pesniški način?

To je le nekaj elementov, ki so sestavni del tretje govornikove naloge, *elocutio*. Zanjo veliki govorniški učitelj Kvintilijan pravi, da je govor brez upoštevanja pravil dobrega ubesedovanja tako učinkovit kot meč, ki je trajno spravljen v nožnici (Inst. 8 Pr. 14. 15). Od pozne antike je zaradi družbenih sprememb in zmanjšane vloge javnega govora to sploh postala temeljna prvina retorike oziroma sinonim zanjo, kar je na nek način povzročilo tudi njen propad in vplivalo na še danes prisotne, a povsem neustrezne opredelitve, da je retorika »vsebinsko prazno cvetličenje«.

Oglejmo si le nekaj izhodišč, ki predstavljajo antične vrline govora/besedila (***virtutes dicendi***):

- **jezikovna pravilnost/*latinitias, urbanitas*:** odsotnost gramatičnih in pravopisnih napak
- **jasnost/*perspicuitas*:** nedvoumnost
- **primernost/*aptum:*** usklajenost jezika/besedišča z okoliščinami govora
- **ukrasnost/*ornatus:*** strateška raba izrazov v obliki govorniških figur
- **jedrnatost/*brevitas:*** zgoščena, ne ponavljajoča se pripoved

Naloge:

1. **Koraki v konstrukciji:** S sošolko/sošolcem s pomočjo miselnega vzorca vajinega potencialnega govora sedaj poskusita zapisati resnično besedilo govora (delo lahko opravita doma). To naj ne bo daljše od strani in pol, v njem pa na vsebinski ravni upoštevajta vse, kar sta do sedaj že preučila (retorično situacijo, sporne točke, strukturo), obenem pa skušajta spoštovati načela antičnih govorniških vrlin. V pomoč pri uporabi govorniških figur naj vama bo priročnik *Retorične figure*.
2. **Koraki v retorični analizi:**

   I. V besedilu *Predvidljiva zbirka dialogov* poskusi utemeljiti, ali in kako so bile upoštevane govorniške vrline. Ali lahko pojasniš tudi rabo govorniškega okrasa? Katere figure avtorica uporabi in kaj želi z njimi doseči?

B. *RETORIČNA ANALIZA PROLOGA V TERENCIJEVI KOMEDIJI EVNUH (DELO V SKUPINAH)*

I. Predpriprave:

1. **skupina:** Raziščite in pripravite kratko predstavitev o rimski komediji.
2. **skupina:** Raziščite in pripravite kratko predstavitev o Terenciju in njegovih komedijah.
3. **skupina:** Preberite in pripravite kratko predstavitev komedije Evnuh.
4. **skupina:** Raziščite in pripravite kratko predstavitev o rimskem pravu.

Vse skupine predhodno pripravijo tudi kratke povzetke in jih razdelijo ostalim skupinam.

II. Retorična analiza:

- V vsaki skupini ponovno preučite povzetke.
- Preberite prevod Prologa k Evnuhu.
- V obliki miselnega vzorca prikažite retorično analizo v teh korakih:

  1. **Opredelite retorično situacijo:**
     - *Zakaj in v kakšnih razmerah je besedilo nastalo in kaj želi avtor z njim doseči?*
     - *Kakšne so okoliščine besedila?* (kaj lahko poveste o temi odlomka ter o: a) njeni povezavi z vsakdanjim življenjem v Rimu in b) značilnostih Terencijevih prologov)
     - *Komu je besedilo namenjeno?* (koga avtor/govorec še posebej nagovarja)
  2. **Opredelite sporno točko prologa:**
     - *Določite sporne točke besedila (domnevo, definicijo, kvaliteto in primernost)*
     - *Kaj je tisto, kar je za avtorja/govorca sporno – o čem meni, da mora razpravljati z občinstvom?*

3. **Kako je besedilo strukturirano – opredelite njegove sestavne dele.**
   - Zakaj je avtor izbral takšen način razvrstitve in kaj je skušal v posameznih delih doseči?
   - Opredelite, kateri argumenti/trditve podpirajo avtorjevo izhodiščno trditev v okviru sporne točke?[50]
   - Ali avtor zavrača tudi nasprotniška stališča? Katera in kako?
   - Opazite posebnosti tudi v uvodu in zaključku, katere?
4. **Opredelite govorniške vrline**, ki jih posebej opazite v besedilu.

III. Predstavitev:

Ker ste vse skupine opravile retorično analizo v celoti, ste verjetno prišle do različnih rezultatov. To ni nič nenavadnega, saj je vsako branje in vsaka interpretacija (četudi je plod skupinskega dela) individualna in določena z vedenjem in pogledom tistega, ki bere in interpretira. Dobra je toliko, kolikor je utemeljena – če ste zanjo navedli dovolj sprejemljivih argumentov.

1. skupina: Poročajte o retorični situaciji besedila.

2. skupina: Poročajte o sporni točki besedila.

3. skupina: Poročajte o strukturi besedila.

4. skupina: Poročajte o govorniških vrlinah.

> **POMEMBNO!**
>
> **Po vsakem poročanju posameznih skupin naj bo nekaj časa namenjenega razpravi.** To pomeni, da se v razpravo aktivno vključite tudi ostale skupine s svojimi rezultati in interpretacijami (primerjajte razlike in podobnosti ter skušajte ugotoviti, zakaj je do njih prišlo).

C. *RETORIKA NEPOSREDNO V PRAKSI*

Če vas je retorika navdušila, jo lahko preizkusite tudi na lastni koži. Pripravite 10-minutni govor, v katerem boste igrali določeno vlogo, prav tako bo imelo posebno vlogo tudi vaše občinstvo, ki ga boste skušali kar najbolj učinkovito prepričati.

Izbirate lahko med temami:

- *Prijatelje/prijateljice, s katerimi načrtujete skupno potovanje po Sloveniji, želiš prepričati, da bi si morali nujno ogledati tudi rimsko nekropolo v Šempetru.*

[50] *Verjetno ste že opazili, da v okviru retorične mreže nikjer niso posebej predstavljeni primeri, kako konstruirati argumente, kaj argumenti sploh so in kaj je dobra/slaba argumentacija. To ne pomeni, da v antični retorični teoriji koncepti niso vsebovali argumentacije. Prav nasprotno, starogrški in rimski govorniški teoretiki (in praktiki) so se zelo veliko ukvarjali s prepričevalnimi postopki, ki so vključevali utemeljevanje – to je bil eden ključnih elementov retorične mreže. Ker pa je to zelo široko polje, ga v našem okviru nismo mogli zadostno obravnavati. Zato naj naloga identifikacije argumentov temelji na vašem predhodnem vedenju o argumentih, ki ste ga pridobili v okviru drugih vsebin (filozofije, sociologije, slovenščine ipd.).*

- *Devetošolce bližnje osnovne šole skušaš prepričati, naj se vpišejo v klasično gimnazijo.*
- *Kot profesor/profesorica latinskega jezika želiš svojim dijakom pokazati, zakaj je učenje slovnice in besedišča koristno.*

I. Priprava:

- Opredeli retorično situacijo (v kakšnih okoliščinah, komu in kako boš govoril/-a).
- Določi sporno točko.
- Strukturiraj besedilo v 6 delih, skušaj upoštevati njihove funkcije in pazi na govorniške vrline.

II. Izvedba:

- Besedilo si skušajte čim bolj zapomniti (lahko si pomagate z opornimi točkami, a branje besedila ni dovoljeno) in ga predstavite pred razredom.

III. Ocena:

- Poslušalci naj v okviru svoje vloge ocenijo **prepričljivost** vašega nastopa po teh kriterijih, za katere pa morajo podati utemeljitve:
  - *Ali si upošteval/-a retorično situacijo in v čem je bilo to mogoče zaznati?*
  - *Ali je bila sporna točka jasno razumljiva in ali so bili tvoji argumenti povezani z njo?*
  - *Ali je bilo besedilo ustrezno strukturirano in kako je bilo mogoče zaznati funkcije posameznih delov?*
  - *Ali si upošteval/-a govorniške vrline in kaj je bilo še posebej opazno na tej ravni?*

D. (izbirno)[51] *»MOJSTRU NAPROTI« RETORIČNA ANALIZA EKSORDIJA CICERONOVEGA PRVEGA GOVORA PROTI KATILINI (DELO V SKUPINAH)*

V poglavju o zgodovini klasične retorike ste se nekoliko dotaknili tudi rimske retorike in spoznali enega največjih govornikov in govorniških teoretikov med Rimljani, Marka Tulija Cicerona. Za najslovitejše izmed njegovih govorov tradicionalno veljajo *Štirje govori proti Katilini*, s katerimi je kot mlad konzul uspešno razkril zaroto, s pomočjo katere je potomec aristokratske družine Lukij Sergij Katilina leta 63 pr. Kr. skušal izvesti državni udar in ogroziti obstoj rimske republike.

V pričujoči nalogi se boste podrobneje seznanili s Ciceronovim prvim govorom proti Katilini, s katerim je pred senatorji nastopil 8. novembra leta 63 pr. Kr. v svetišču Jupitra Statorja ob vznožju Palatina. Ob raziskovanju okoliščin Ciceronovega nastopa kakor tudi

[51] *V sklopu A je mogoče izpustiti tudi vse »KORAKE V RETORIČNI ANALIZI« in po koncu obravnave vsebin in ostalih vaj neposredno preiti na sklop D.*

značilnosti njegovega govora boste dobili celovitejši vpogled v politično, družbeno in zgodovinsko ozadje tistega časa, predvsem pa tudi v oblike in načine rimskega javnega govorništva, strategije in vidike uspešnega prepričevanja.

Prvi govor proti Katilini je razmeroma dolg in če bi ga z retorično mrežo analizirali v celoti, bi bilo materiala dovolj za samostojno knjigo (in tudi to so v zgodovini preučevalci že intenzivno počeli). Ker se z retorično analizo šele dobro spoznavate, se boste na tem mestu nekoliko podrobneje posvetili raziskovanju retoričnih elementov uvoda ali *eksordija* (prvih šest odstavkov), kar pa seveda ne pomeni, da besedila ni potrebno v celoti in večkrat prebrati in da se ga kdaj kasneje ne smete lotiti v celoti. Če vas tovrstno raziskovanje besedil zanima, boste le z analizo govora v celoti dobili dejansko sliko o njegovi prepričljivosti.

Za tokratno analizo potrebujete literaturo:

1 *Smolej Tone in Hriberšek Matej (2006). Retorične figure. Ljubljana: DZS.*
2 *Cicero, Mark Tulij. (2008). In Catilinam orationes IV. Štirje govori proti Katilini. [Prevedla, spremno besedo napisala in z opombami opremila Barbara Zlobec Del Vecchio]. Maribor: Litera.*
3 *Senegačnik, Brane (ur.) (2001). Izokrat, Lizija, Demosten, Ciceron, Evmenij. Antologija antičnega govorništva. Ljubljana: Študentska založba, str. 139–172 in 285–314.*

Posebej koristno je, če imate na voljo tudi računalnik in dostop do interneta.

Preden pa se lotite retorične analize, preberite spodaj navedeni odlomek v latinščini – tako je zvenela in bila videti retorika v tistih časih!

M. Tullius Cicero: In Catilinam 1, 1–3[52]

Quo usque tandem[53] abutére[54], Catilina, patientiā nostrā? Quam diu etiam[55] furor iste tuus nos eludet? Quem ad finem sese[56] effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium Palati[57], nihil urbis vigiliae[58], nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium[59], nihil hic munitissimus habendi senatus[60] locus, nihil horum ora voltusque[61] moverunt? Patere[62] tua consilia non sentis, constrictam[63] iam horum omnium scientiā[64] teneri coniu-

[52] *Odlomek s komentarjem je iz sklopa besedil, ki so predvidena za ustni del maturitetnega izpita iz latinščine;*
[53] ***Quo usque tandem …?:*** *»Kako dolgo vendar …?« Vzklik začudenja in ogorčenja nad Katilinovo predrznostjo, saj si je upal priti celo na senatovo sejo, ki je bila sklicana prav zaradi njegovih zarotniških načrtov;*
[54] ***abutere:*** *= ab-utéris < ab-utor 3, -úteris, -uti, -usus sum (z abl.): »zlorabljam«;*
[55] ***etiam****: »še«;*
[56] ***sese*** *(= se)* ***effrenata iactabit audacia****: uredi: Ad quem finem (» do kakšnega konca«) (tua) effrenata audacia sese iactabit?; sedem zaporednih a izraža Katilinove trdovratne poskuse;*
[57] ***praesidium Paláti:*** *= praesidium Palatii: »posadka na Palaciju«, kjer je stala Ciceronova hiša;*
[58] ***urbis vigiliae****: »nočne straže«;*
[59] ***concursus bonorum omnium****: »prihod vseh dobrih/dobromislečih državljanov«, ki so prihiteli k svetišču Jupitra Statorja, kjer je bilo zasedanje senata, da bi branili konzula in senatorje, če bi bilo treba;*
[60] ***hic munitissimus habendi senatus locus:*** *»ta zelo močno zavarovani kraj za seje senata«; seje senata so bile navadno v kuriji, ta seja pa je bila izredna, sklicana v svetišču Jupitra Statorja, ker so lahko ta kraj dobro zavarovali;*
[61] ***ora voltusque:*** *»izrazi na obrazu« (sc. temni, grozeči pogledi);*
[62] ***patere****: pateo 2, -es, -ere, -ui: »odprt sem, očiten; razkrinkan«*
[63] *Uredi: non vides coniurationem tuam teneri constrictam scientiā iam horum omnium?;* ***constrictam****: constringo 3, -is, -ere, constrinxi, constrictum: »zvežem«; zarota je obvladana (****teneri****) kot nekakšna zvezana zver;*
[64] ***horum omnium scientiā****: »zaradi vednosti vseh teh; ker zanjo vsi ti ljudje vedo«;*

rationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore[65] nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consili[66] ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?

O tempora, o mores! Senatus haec intellegit, consul videt; hic tamen vivit. Vivit?[67] Immo vero etiam[68] in senatum venit, fit[69] publici consili[70] particeps, notat et designat oculis[71] ad caedem unumquemque nostrum[72]. Nos autem, fortes viri[73], satis facere rei publicae videmur[74], si istius furorem ac tela[75] vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis[76] iam pridem oportebat[77], in te conferri pestem[78], quam tu in nos omnes iam diu machinaris.

OD IZVIRNIKA K PREVODU – RETORIČNA ANALIZA BESEDILA

I. Predpriprave:

1. skupina: Raziščite in pripravite kratko predstavitev o rimski retoriki.

2. skupina: Raziščite in pripravite kratko predstavitev o Ciceronovem govorniškem in političnem udejstvovanju.

3. skupina: Preberite slovenski prevod in pripravite kratko predstavitev Ciceronovega prvega govora proti Katilini.

4. skupina: Raziščite in pripravite kratko predstavitev o okoliščinah Katilinove zarote in o političnih razmerah v času pozne rimske republike.

Vse skupine predhodno pripravijo tudi kratke povzetke in jih razdelijo ostalim skupinam.

II. Retorična analiza – postopek:

- V vsaki skupini ponovno preučite povzetke in preberite slovenski prevod besedila v celoti (In Catilinam orationes IV, str. 9–37).
- Posebej skrbno sedaj preberite uvod slovenskega prevoda besedila (§1–6, In Catilinam orationes IV, str. 9–13).

65 ***proximā*** *(sc. nocte): »zadnjo noč«, ko je Katilina poslal k Ciceronu dva viteza, da bi ga umorila. Cicero je bil o tem obveščen in ju ni sprejel;* ***superiore nocte****: »predzadnjo noč«, se pravi noč med 6. in 7. novembrom, ko je imel Katilina v hiši senatorja Leke zadnji sestanek z zarotniki;*

66 ***quid consíli:*** *= quod consilium: »kakšen sklep«;*

67 ***Vivit?****: govornik popravi sam sebe (= correctio) in dodaja nove primere Katilinove drznosti;*

68 ***Immo vero etiam****: »Nasprotno, celo …«;*

69 ***fit … particeps****: »se udeležuje«; kot bivši pretor je imel Katilina pravico prihajati k senatovim sejam, te seje pa se je udeležil, da bi pokazal, kako čisto vest ima;*

70 ***publici consíli****: = publici consilii: »javne seje«, tj. seje državnega sveta oz. senata;*

71 ***notat et designat oculis****: »določa in zaznamuje z očmi«;*

72 ***unum quemque nostrum****: »vsakega posameznega izmed nas«;*

73 ***fortes viri****: to je seveda ironija;*

74 ***videmur*** *(sc. nobis): = NCI*

75 ***istius furorem ac tela vitemus****: »izogibamo se njegovemu divjanju in orožju = njegovim podivjanim napadom«;* ***furorem ac tela*** *= hendiadyoin;*

76 ***iussu consulis****: konzul sicer ni imel pravice s smrtjo kaznovati rimskega državljana, temveč je o tem smela odločati le comitia centuriata, ljudska skupščina. Vendar pa je lahko s posebnim sklepom zaradi zaščite države (senatus consultum ultimum) konzuloma izročil to pravnomočje, kar se je zgodilo tudi v tem primeru na seji 22. oktobra, ko je Cicero prvič seznanil senat s Katilinovo zaroto;*

77 ***ad mortem … oportebat****: uredi: Iam pridem, Catilina, oportebat (prevedi s pogojnikom) te duci ad mortem;*

78 ***conferri pestem****: »usmeriti pogubo«.*

- V obliki miselnega vzorca prikažite retorično analizo v teh korakih:

1. **Opredelite retorično situacijo:**
   - *Zakaj in v kakšnih razmerah je besedilo nastalo in kaj želi Ciceron z njim doseči?*
   - *Kakšne so okoliščine besedila? (kaj lahko poveste o tematiki govora ter o: a) njeni povezavi s tedanjo politično situacijo v Rimu in b) značilnostih Ciceronovih političnih govorov?)*
   - *Komu je besedilo namenjeno? (ali Ciceron koga še posebej nagovarja?)*
2. **Opredelite sporno točko prologa:**
   - *Ali lahko iz eksordija izluščite sporne točke besedila (domnevo, definicijo, kvaliteto in primernost)?*
   - *Skušajte karseda natančno ubesediti, kaj je tisto, kar je za avtorja/govorca sporno – o čem meni, da mora razpravljati z občinstvom?*
3. **Kakšna je struktura eksordija? Odgovore podprite s konkretnimi primeri iz odlomka.**
   - *Opredelite sestavne dele odlomka.*
   - *Zakaj je po vašem mnenju Ciceron tako konstruiral uvod in kaj je skušal z njim doseči?*
   - *Kako si govorec skuša pridobiti pozornost poslušalcev?*
   - *Kako si skuša pridobiti njihovo naklonjenost?*
   - *Kako govorec predstavlja sebe?*
   - *Kako predstavlja Katilino?*
4. **Poskusite utemeljiti, ali in kako so bile upoštevane govorniške vrline v uvodu govora**.
5. **V okviru govorniškega okrasa poiščite razlago za retorične figure:**[79]
   - ***ANAFORA (anaphora), EKSKLAMACIJA (ekphonesis), RETORIČNO VPRAŠANJE (erotema), ANADIPLOZA (anadiplosis), KLIMAKS (klimax), ANTITEZA (antithesis), SINEKDOHA (synecdoche), PARENTEZA (parenthesis), PAREZIJA (parrhesia), ASINDETON (asyndeton).***
   - *Sedaj omenjene figure poiščite v odlomku in razmislite o njihovi retorični funkciji. Kakšno vlogo opravljajo posamezne figure pri predstavitvi govorčevega stališča: ali služijo kot prepričevalni, pojasnjevalni, čustva vzbujajoči ali morda še kakšni drugi elementi? Ali imajo katere med njimi tudi utemeljevalno vlogo – krepijo govorčeve argumente?*[80]

[79] *Pomagate si lahko s priročnikom Retorične figure ali tudi s tole spletno stranjo http://humanities.byu.edu/rhetoric/default.htm*

[80] *Retorične figure poznate verjetno z vidika njihove literarne funkcije, a njihova vloga je pravzaprav veliko širša. Pojmujemo jih lahko namreč kot načine oziroma možnosti ubesedovanja, ki imajo poleg estetske/literarne številne druge vloge v okviru strateške jezikovne rabe. S pomočjo retoričnih figure je namreč mogoče učinkovito prepričevati, utemeljevati, dokazovati, predstavljati sebe, vzbujati čustva, vse to pa lahko uporabimo v najrazličnejših kontekstih – od vsakdanje komunikacije pa vse do znanosti. Gotovo poznate misel Ne bi smeli živeti zato, da jemo, temveč bi morali jesti zato, da živimo, ki je formulirana v obliki figure*

III. Predstavitev:

Ker ste vse skupine opravile retorično analizo v celoti, ste verjetno prišle do različnih rezultatov med seboj. To ni nič nenavadnega, saj je vsako branje in vsaka interpretacija (četudi je plod skupinskega dela) individualna in določena z vedenjem in pogledom tistega, ki bere in interpretira. Dobra je toliko, kolikor je utemeljena – če ste zanjo navedli dovolj takšnih argumentov, ki bodo za vaše občinstvo sprejemljivi (da jim bodo lahko verjeli), umestni (da bodo vsebinsko povezani s tem, kar trdite) in da bodo za vaše trditve zadostni (da jih bo dovolj).

1. skupina: Poročajte o retorični situaciji besedila.

2. skupina: Poročajte o sporni točki odlomka oziroma besedila.

3. skupina: Poročajte o strukturi odlomka.

4. skupina: Poročajte o govorniških vrlinah in vlogi figur v odlomku.

POMEMBNO!

Po vsakem poročanju posameznih skupin naj bo nekaj časa namenjenega razpravi. To pomeni, da se v razpravo aktivno vključite tudi ostale skupine s svojimi rezultati in interpretacijami (primerjajte razlike in podobnosti ter skušajte ugotoviti, zakaj je do njih prišlo).

antimetabole (commutatio). Pri slednji gre za ponavljanje besed v zaporednih členih, a v nasprotnem gramatičnem redu (živeti, jesti : jesti, živeti) in takih primerov je zelo veliko; spomnite se samo tiste znane Kennedyjeve izjave: Ne vprašajte se, kaj lahko ta država stori za vas, ampak kaj lahko vi storite za to državo). A ponavljanje in nasprotje nista edini značilnosti tako konstruiranih misli in pogledov. Če dobro premislimo, imamo pri figuri antimetabole opraviti s posebno argumentativno strategijo ločevanja, kjer je stališče predstavljeno skozi dva različna načina življenja (oziroma družbenega delovanja), ki drug drugega razveljavljata in sta ponazorjena prav z odnosom med življenjem in prehranjevanjem (oziroma državo in državljanom).

Gradivo za dijake 1

Kratka zgodovina retorike

Zgodovino retorike, kot jo poznamo v Evropi in Severni Ameriki, lahko razdelimo na štiri večja obdobja. Vsa so zelo obsežna in vsako posamezno obdobje ima svoje tipične značilnosti, med katerimi bomo omenili le najpomembnejše.

ODBOBJE ANTIKE (5. stol. pr. n. št. do 5. stol. n. št.) – rojstvo in razcvet retorike

V antični Grčiji je bila retorika tesno povezana z vsakdanjim življenjem. Prvotno je bilo namreč to vsako **javno nastopanje z govorom** ob različnih priložnostih: na političnih in vojaških zborih, pogrebnih, poročnih in drugih slovesnostih. Javno so z govori nastopali tudi na sodiščih, ki so bila takrat nekoliko drugačna kot danes. Govorniki so bili nadarjeni in zelo spoštovani posamezniki, ki so znali izkoristiti moč besede za to, da so prepričali poslušalce o koristnosti, primernosti, verjetnosti in lepoti tega, o čemer so govorili.

Ko so Grki spoznali, kako pomembno je znati učinkovito govoriti – da ima tak človek tudi velik vpliv in moč, so začeli **sistematično razdeljevati in opisovati prvine govora,** vse to pa so vključili v izobraževanje svojih moških državljanov.

Pravimo, da se je takrat rodila **retorika kot samostojna veščina.** Poudariti moramo, da ima antična retorika nekaj značilnosti, ki so v nasprotju z običajnimi sodobnimi predstavami o njej.

- retorika **NI** *umetnost lepega govorjenja* ⇒ **RETORIKA JE VEŠČINA PREPRIČEVANJA**
- izvor retorične teorije **NI** povezan z *literarno umetnostjo* ⇒ **RETORIČNA TEORIJA JE NASTALA ZARADI DENARNIH POTREB**
- govornik **NE GOVORI** nujno *resnice* ⇒ **RETORIKO ZANIMA VERJETNOST**

Za začetek retorike štejejo leto **485 pr. n. št.,** ko sta bila v **Sirakuzah** na Siciliji odstavljena tirana **Gelon** in **Hieron** in so v mestni državi uvedli demokratični sistem po zgledu atenske polis. Zaradi delitve in vračanja premoženja so se začele na sodiščih številne tožbe. Ker so odločale velike ljudske porote, so jih stranke lahko **prepričale le z učinkovitimi govori,** s svojo govorniško sposobnostjo.

A vsi niso bili sposobni sestaviti govora, katerega uspeh bi bil pri poroti zagotovljen, in tudi število tožb je naraščalo. Zato so postali iskani govorniki, ki bi hoteli (za plačilo) stranko bodisi naučiti napisati govor ali bi govor napisali kar sami.

Prvi učitelji nove veščine so bili **hkrati praktiki** (govorniki in pisci govorov) in **teoretiki** (učitelji govorništva in snovalci prvih pravil za učinkovito govorjenje). Imenovali so se **LOGOGRAFI;** le-ti so poučevali in pisali priročnike z naslovom *Govorniška veščina*. S tem se začenja **tradicija pisanja retoričnih priročnikov**, ki traja od 5. stol. pr. n. št. pa vse do 17. stol. n. št. Prvi priročniki (okvirno zasnovo so prevzeli tudi vsi naslednji) so vsebovali osnovna navodila oziroma **nasvete**, kako sestaviti učinkovit govor. Pisci so priporočali tudi **delitev govora na dele**, **uporabo argumenta verjetnosti** in **posameznih figur** ter ob tem navajali **vzorčne primere,** kaj je dobro uporabiti v posamezni situaciji (v uvodu, v predstavitvi, pri dokazih ...). Za začetnika takih priročnikov veljata sicilska Grka **Koraks** (gr. Kóraks) in **Tejsías** (gr. Teisías) iz 5. stol. pr. n. št.

Pomembne novosti v retoriki je prispeval tudi njun učenec **Gorgias** (gr. Gorgías, 483–375 pr. n. št.), ki je menil, da ima govor magično moč. Zato da bi očaral poslušalce, je uporabljal tudi posebne govorniške figure. K razvoju in širjenju retorike kot veščine so sploh veliko

prispevali **sofisti** (mednje spada tudi Gorgias), ki so kot **poklicni učitelji** potovali po Grčiji in poučevali za denar znanja z različnih področij. Zanimale so jih zlasti vsebine, ki so se navezovale na človeka in družbo, med njimi tudi retorika, veščina učinkovitega prepričevanja. Bili so spretni govorniki in so na ta način množicam približevali znanost in umetnost, mnogi med njimi pa so tudi skrbno preučevali govor, jezik in tehnike prepričevanja.

Znameniti grški filozof **Platon** (gr. Pláton, 429–347 pr. n. št.) retorike ni posebej maral (v veliki meri zaradi sofistov), ker po njegovem mnenju ta ne išče resnice in **skuša z besedami le ugajati.** Zato je bila zanj to **oblika prevare** oziroma iluzija.

Toda Platonov učenec **Aristotel** (gr. Aristotéles, 384–322 pr. n. št.), ki velja za utemeljitelja moderne znanosti, je postavil **temelje retorične teorije.** Zbral in preučil je vse, kar so do takrat dognali o retoriki, jo označil za veščino in prvič sistematično opredelil retoriko glede na različna izhodišča:

NALOGE GOVORNIKA ⇒ Kaj mora govornik storiti, preden začne sestavljati govor? *(najti snov (dokaze), razporediti snov, ubesediti in okrasiti misli);*

GOVORNIŠKE ZVRSTI ⇒ Katere zvrsti govora obstajajo v retoriki? (na osnovi treh različnih vrst poslušalcev je Aristotel govore razdelil na: *sodne govore* (poslušalci razsojajo o preteklem dejanju – najpogosteje z vidika pravično/nepravično), *svetovalne ali politične govore* (poslušalci razsojajo o prihodnjem dejanju – koristno/nekoristno) in *hvalne govore* (poslušalci so zgolj gledalci – lepo/grdo));

- **DELI GOVORA ⇒ Kako je treba razdeliti govor?** *(uvod, predložitev primera, predložitev dokazov, sklep);*
- **ODLIKE GOVORA ⇒ Kdaj je govor dober?** (*pravilnost*, *jasnost*, *primernost*, *okras*).

Aristotel velja tudi za **utemeljitelja teorije sklepanja in argumentacije**.

Rimljani so Grke občudovali in posnemali v marsičem in tudi retorika ni bila izjema. Tako so od njih prevzeli retorična pravila za sestavo govorov, študirali so pri grških učiteljih govorništva in temeljito preučevali grške priročnike, s pomočjo katerih so kasneje sami pisali podobne priročnike.

Največji razcvet pri Rimljanih je retorika dosegla v obliki **sodnega in svetovalnega govora**, kjer se je odlikoval zlasti **Mark Tulij Ciceron** (lat. *Marcus Tullius Cicero*) v 1. stoletju pr. n. št. Bil je **odličen praktik,** ukvarjal pa se je tudi z retorično teorijo, saj je napisal kar nekaj razprav o retoriki. Pomembno mesto v zgodovini retorike ima zlasti zato, ker še danes uporabljamo njegove **latinske strokovne izraze,** tako v retoriki kot tudi v filozofiji, ki jih je ustvaril ob preučevanju grških vzorov. Ciceron je bil velik zagovornik rimske republike in velja za najboljšega govornika tega obdobja. Obenem je tudi zadnji veliki govornik rimske republike, saj je ta po njegovi smrti kmalu propadla. Svoboda govora in moč besede, ki sta prej pomembno vplivali na javno in politično življenje, sta v cesarstvu povsem izgubili svojo vlogo in s tem je počasi začela propadati tudi retorika. Pravimo, da je rimska retorika s Ciceronom doživela vrhunec, z njegovo smrtjo pa zaton.

Retorika je bila v antiki obvezni del izobraževanja in mnogi govorniki – učitelji so pisali učbenike za svoje učence ali priročnike za druge učitelje. Najboljši in najobsežnejši tak priročnik za učitelje, ki je ohranjen še danes, je napisal **Mark Fabij Kvintilijan** (lat. *Marcus Fabius Quintilianus*) v 1. stol. n. št. Imenuje se *O govorniški izobrazbi* in obsega kar dvanajst knjig. Kvintilijan je v njih orisal celovito govorniško vzgojo učencev od najzgodnejšega otroštva do odrasle dobe. Cilj takega izobraževanja je postati velik govornik. A ta mora biti po Kvintilijanovem mnenju tudi dober človek, ki je sposoben voditi, vplivati na dogodke in obvladovati svoj položaj.

SREDNJI VEK (od 5. do 14./15. stol. n. št.) – zaton retorike

V srednjem veku je retorika zaradi sprememb v načinu življenja doživela zaton. Govorniška vzgoja ni bilo več urjenje in priprava na govorniški, državniški in odvetniški poklic, kot so to poznali v antiki. Govorniki se namreč niso šolali več zato, da bi javno nastopali, ampak se je govorništvo uveljavilo kot **del splošne izobrazbe.** Tako njegov osnovni namen ni bil več prepričati, temveč je govornik vse bolj skušal svoje občinstvo očarati oziroma **navdušiti z bleščečim govorniškim slogom**. Retorika je s tem postala **veščina govorniškega sloga** in se je ukvarjala z vprašanjem, kako čim bolj olepšati svoje misli z različnimi tropi in figurami.[81]

Splošno izobraževanje v srednjem veku se je imenovalo ***septem artes liberales*** (sedem svobodnih umetnosti). To je bil srednjeveški učni načrt celovitega študija, ki so ga v nekoliko drugačni obliki poznali že v antiki. Sedem svobodnih umetnosti je v srednjem veku predstavljalo **zaporedje dveh študijskih nivojev.** To sta bila ***trivij,*** ki so ga sestavljali predmeti: gramatika, dialektika/filozofija, **retorika,** in ***kvadrivij,***[82] v okviru katerega so poučevali glasbo, aritmetiko, geometrijo, in astronomijo.

OD RENESANSE (14./15./16. stol.) do 19. STOLETJA – vzpon in propad retorike

Družbene in kulturne spremembe v obdobju renesanse so povzročile, da je Zahod ponovno spoznal grščino in se seznanil z grško književnostjo, tudi z retoričnimi razpravami in govori. Ponovno so odkrivali pomembna latinska dela o retoriki, za katera so mislili, da so izgubljena, sedaj pa so jih našli v starih rokopisih, ki so bili spravljeni v samostanskih knjižnicah. Nastajalo je veliko prevodov, komentarjev in novih del. Naposled je bila tu še iznajdba tiska, ki je omogočila širjenje znanja. Med prvimi natisnjenimi besedili so bila prav Ciceronova dela o retoriki in celotna Kvintilijanova razprava *O govorniški vzgoji*.

Gibalo kulturnega razvoja so bili posamezniki, ki jih imenujemo humanisti. Najprej so delovali v Italiji, kasneje pa v vseh delih zahodne Evrope. **Humanist** ni bil humanistični filozof, temveč nekdo, ki je **poučeval ali na višji stopnji študiral** predmete, znane pod skupnim imenom ***studia humanitatis***. Predmeti so vključevali gramatiko, **retoriko**, zgodovino, poezijo in moralno filozofijo.

Retorična veščina v tem času izstopa kot **kultura pisanja uradnih pisem** ali kot **skupek pravil za pisanje pesništva** ali **v obliki posebnega pogovora med nasprotnikoma.** Slednjega so imenovali *disputatio* (razprava) in je bil priljubljen način razpravljanja v obliki zavrnitve ali zagovora določene teze.

V obdobju od 16. do 19. stol. se je retorika iz javnega življenja povsem preselila **v šolske klopi.** A ker je izginila iz javnega življenja, je začela propadati. Ukvarjala se je le še z umetnostjo dobrega pisanja, **s slogom.** V tem času je nastalo tudi veliko retoričnih učbenikov in priročnikov v modernih jezikih, ki so jih morali uporabljati učenci pri pouku, ko so brali in sestavljali besedila po togih pravilih. Tako je zaradi svojega zanimanja le za govorniški okras postala skoraj neuporabna v takratni znanosti, ki sta jo zanimali jasna in razločna govorica.

[81] *Trope in figure so poznali že v antiki (Gorgias je npr. uporabljal figure, ki se po njem imenujejo Gorgijeve figure).* **Tropi** *so besede v prenesenem in zamenjanem pomenu.* **Figure** *so tiste jezikovne oblike, ki odstopajo od običajne rabe besed in so zato bolj učinkovite. Ločimo glasovne in besedne figure.*

20. in 21. STOLETJE – preporod retorike z drugimi sredstvi

Po propadu se je v 20. in 21. stol. zanimanje za retoriko začelo ponovno prebujati, kar se kaže na različne načine:

- izšlo je veliko število knjig, člankov in razprav, kjer se pojavlja beseda »retorika«, a beseda povsod ne pomeni iste stvari;
- ustanovljena so bila nova strokovna društva, ki prirejajo različna srečanja;
- pojavile so se nove revije, ki objavljajo članke o retoriki, njeni tradiciji in uporabi;
- **sodobni pristopi k retoriki:** retorične prvine so začeli preučevati s pomočjo drugih teoretičnih smeri modernega jezikovnega izražanja.

V 20. stol. pa se pojavi še neka druga smer v preučevanju retorike: to je **komparativna** oziroma **primerjalna retorika.** Preučevalci te smeri menijo, da je na svetu **več retorik,** kajti **retorika kot mreža sredstev in tehnik prepričevanja** je nekaj, kar je **skupno vsem človeškim družbam.** Retorika, ki jo boste spoznavali, se pogosto imenuje tudi *klasična retorika* in je med ostalimi govorniškimi veščinami v drugih kulturah nekaj posebnega zaradi dveh lastnosti:

1. **grške retorične teorije** so se za **govornike večinoma razvile na sodišču**, medtem ko drugje sodna retorika ni (bila) predmet posebnega zanimanja;
2. **samo v Grčiji** (in zato tudi v zahodni Evropi) so **retoriko ločili od politične in etične filozofije** ter **zasnovali posebno vedo,** ki je postala **sestavni del splošne izobrazbe.**

Retorika, ki se je rodila v antični Grčiji, torej ni umrla in zagotovo ne bo izginila, dokler bo obstajala zahodna civilizacija. V dolgem procesu razvoja je le spreminjala svoje izhodišče: od veščine javnega govornega prepričevanja se je na koncu spremenila v šolsko veščino govorniškega sloga.

Za **sodobno retoriko** se zdi, da se na nek način vrača k svojim izvirom: v središču njenega zanimanja je ponovno glavna značilnost antične retorike, (javno) prepričevanje, toda samo retorično veščino nenehno bogatijo spoznanja sodobnih jezikoslovnih ved, filozofije, antropologije, psihologije in drugih znanstvenih disciplin. Pojasnjena na nekoliko drugačen način retorika tako ponovno postaja pomemben del sodobne družbe.

Še Ciceronova misel o retoriki:

»V eni stvari imamo največjo prednost pred živalmi, da se namreč pogovarjamo med seboj in da z govorjenjem lahko izražamo svoje misli. Kdo ne bi te sposobnosti po pravici občudoval in mislil, da se je treba kar najbolj truditi, da bi se v tej edini stvari, v kateri ljudje najbolj prekašamo živali, odlikoval tudi pred ljudmi samimi? In da pridemo do tega, kar je najpomembnejše, katera druga sila je imela dovolj moči, da bodisi zbere skupaj razkropljene ljudi, bodisi jih privede od divjega in surovega načina življenja k sedanji človeški in državljanski omiki, bodisi že ustanovljenim državam izoblikuje zakone, sodišča in pravice?«

Vir: Ciceron, M. T. (2002). *O govorniku*. Trije pogovori o govorniku, posvečeni bratu Kvintu. Prevedla Ksenja Geister. Ljubljana: Družina.

Gradivo za dijake 2

Gledališka kritika

Predvidljiva zbirka dialogov

Plavt: Osli, prevod: Marko Marinčič, režija: Vito Taufer, Mestno gledališče ljubljansko

Če pustimo vsaj v uvodu za hip ob strani vso zgodovinsko gledališko kramo, vse bleščice, ki šušteč padajo z avtorjevega imena, ter vse morebitne fakte o tem, kako da je ta rimska komedija po debelih dveh tisočletjih tu in šele prvič uprizorjena na slovenskih odrih, pa se namesto tega na mah posvetimo odrski tvarini pred seboj, moremo kmalu ugotoviti, da predstava, kakršna je, ostane na pol poti ter se zdi, kar se, neposredno iz vsebine izvirajoče odločnosti tiče, izrazito pomanjkljiva. To je vendar Plavt, vse šprica od (vsaj verbalnih) obscenosti, predstava pa je zasnovana in postavljena pred gledalca v maniri resne politično korektne povprečnosti, ki vsaj po mojem mnenju nima zveze z nekaterimi Tauferjevimi režijami minulih let, denimo Sna kresne noči v Mladinskem gledališču, ki mi pride (asociativno z vsebino) prva na pamet. Vsebine v Oslih, kot pove že njih prolog, pač ni ravno v izobilju, gre pa, navedek z istega mesta, za »inteligenten, duhovit komad«. Tauferjeva režija slednjega na oder ne uspe izkristalizirati v dovolj prepričljivi meri, namesto s podrobnejšo analizo Oslov, ki so se torej očitno morali prebiti v literarni kanon zavoljo česa drugega, ne vsebine, in ki bi se jih, kakršni po Plavtu so, dalo potegniti in zaostriti v sijajno kritiko sedanjega trenutka, ki meri svet in sebe z domala istimi vatli, pa se očitno raje ukvarja s podajanjem slednje v, dodajmo, dokaj linearni, odrsko neambiciozni maniri sosledja prizorov, ki se godijo, kakor se šika, večinoma v ospredju odra. Gledamo uro dolg in povprečno odigran zbir monologov in dialogov, v katerih stari dobri Plavt tu in tam publiko še vedno uspe vreči iz dremeža s svojimi nabritimi verbalnimi eskapadami, mnogo manj pa Taufer s tu prikazanimi režijskimi prijemi. Če je namreč višek vulgarnosti v aktualnem trenutku slovenskega gledališča to, da ena dramska oseba (docela oblečena) zaigra analno penetracijo druge dramske osebe (docela oblečene), pri čemer bi naj bili z zvoki predhodnega pljuvanja v dlan najbrž dodatno poudarjeni komični vidiki opisanega prizora, kar naj bi, predpostavljam, pripomoglo k še večjemu zgražanju publike in ji s tem posledično nastavilo toliko očitnejše ogledalo, no, potem je res sreča, da se bliža konec vsaj aktualne sezone in bojo teatri za par mescev zaprti. In to v komadu, kjer, navajam po spominu, je glavna poanta v tem, da vsi samo gledajo, kje bodo lahko koga čim bolj »nategnili« – Atenec Demajnet že v uvodnem dialogu eksplicitno (za)pove svojemu sužnju: »Vse nas naplahtaj, mene, soprogo, sužnja Saurea.«

To je pravzaprav moj glavni pomislek v zvezi z zadnjo premiero te sezone na velikem odru Mestnega gledališča ljubljanskega, morebitni dodatni pa se tiče premisleka o dogajalnem prostoru te komedije. Zabavno, z obilo konteksta, je sceno aktualne predstave zasnovala Ema Kugler; in vsi prizori se dogodijo v »medprostoru«, nekje med zunaj in znotraj, sklepni pa, ki vnazaj sijajno razgrne problem prostora ter posledično problem resnice v izrečenem, je tu izpeljan, morebiti se motim, a meni se zdi, da zgolj skozi svoj komični arzenal, kar navkljub nadvse hecnemu Jožefu Ropoši v vlogi razbesnjene žene Artemone po moje pač ne more biti dovolj.

Anja Golob

Vir: Golob, A. Predvidljiva zbirka dialogov. Večer [online, 28. 5. 2009, str. Kultura]. Maribor: Večer. Dostopno na naslovu: http://www.vecer.com/clanek2009052805436763 (citirano 25. 7. 2009).

V zbirki Posodobitve pouka v gimnazijski praksi bodo izšle naslednje knjige:

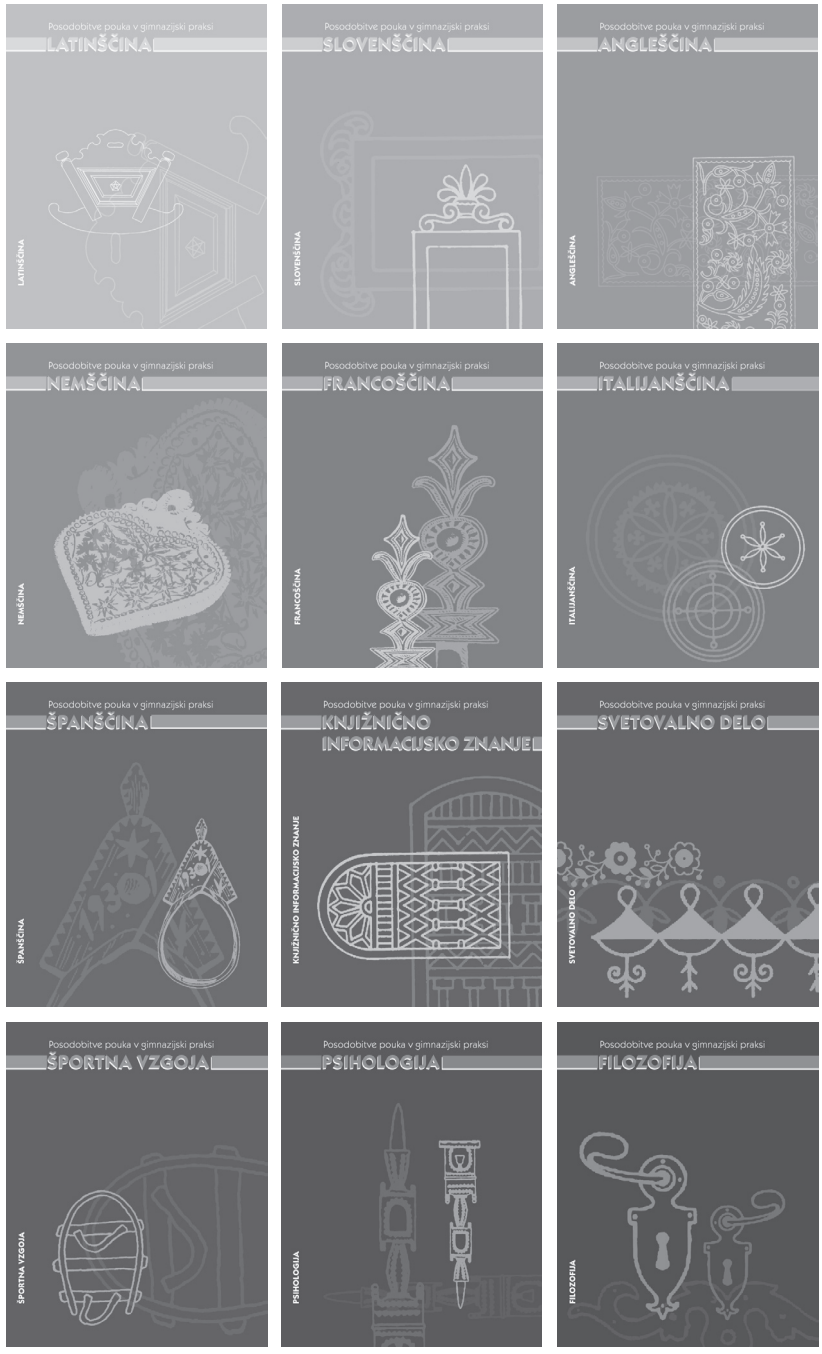

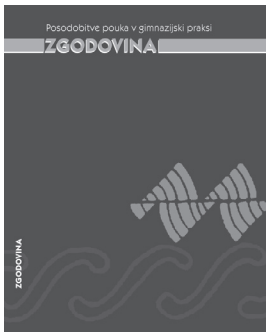
Posodobitve pouka v gimnazijski praksi
ZGODOVINA
ZGODOVINA

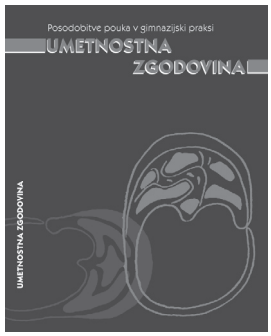
Posodobitve pouka v gimnazijski praksi
UMETNOSTNA ZGODOVINA
UMETNOSTNA ZGODOVINA

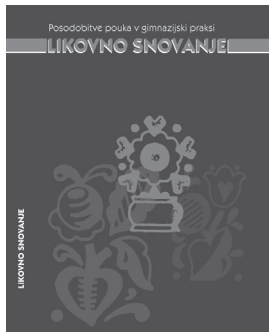
Posodobitve pouka v gimnazijski praksi
LIKOVNO SNOVANJE
LIKOVNO SNOVANJE

Posodobitve pouka v gimnazijski praksi
GLASBA
GLASBA

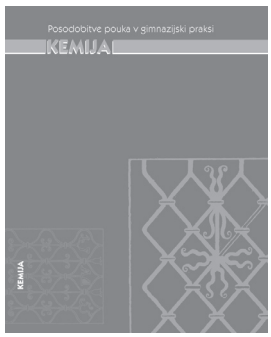
Posodobitve pouka v gimnazijski praksi
KEMIJA
KEMIJA

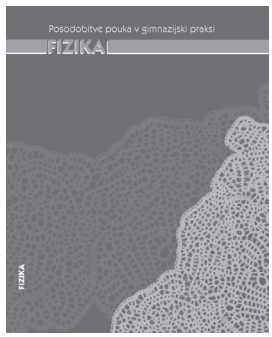
Posodobitve pouka v gimnazijski praksi
FIZIKA
FIZIKA

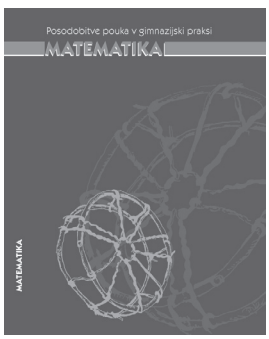
Posodobitve pouka v gimnazijski praksi
MATEMATIKA
MATEMATIKA

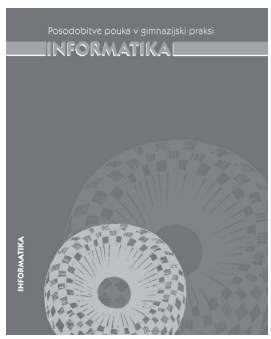
Posodobitve pouka v gimnazijski praksi
INFORMATIKA
INFORMATIKA

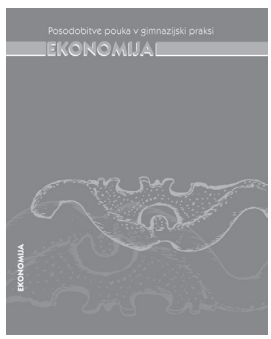
Posodobitve pouka v gimnazijski praksi
EKONOMIJA
EKONOMIJA

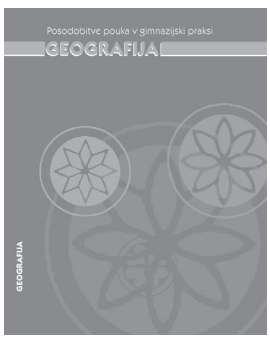
Posodobitve pouka v gimnazijski praksi
GEOGRAFIJA
GEOGRAFIJA

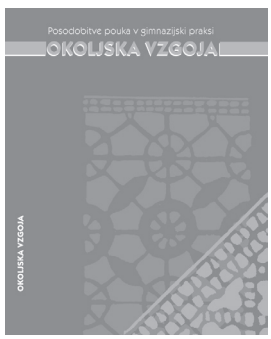
Posodobitve pouka v gimnazijski praksi
OKOLJSKA VZGOJA
OKOLJSKA VZGOJA

Posodobitve pouka v gimnazijski praksi
BIOLOGIJA
BIOLOGIJA

Posodobitve pouka v gimnazijski praksi
SMERNICE POSODABLJANJA
SMERNICE POSODABLJANJA

Na naslovnici

ZIBELKA, zibalna posteljica za spanje in prenašanje dojenčkov in majhnih otrok. Ob smrti so otroka v zibelki nesli k zadnjemu počitku. Pri višjih družbenih plasteh je zibel znana v poznem srednjem veku, pri večinskem prebivalstvu pa je bila splošno v rabi v 19. stoletju. Le-te posnemajo baročne oblike meščanskih zibelk, večinoma so uporabno oblikovane, nekatere okrašene z zaščitnimi znamenji (pentagram, božjepotna Marija, Kristusov monogram).

(Povzeto po: Baš, A. (ur.) (2004): Slovenski etnološki leksikon. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 708–709)

ISBN 978-961-234-930-1